

821/477/06

сб

СОСЮРА

И

6

ВОЛОДИМИР СОСЮРА

ТВОРИ В ДЕСЯТИ ТОМАХ

*

ВОЛОДИМІР СОСЮРА

Х а

ТОМ ШОСТИЙ

ПОЕМИ

*

і
т

ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ «ДНІПРО»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

**Ю. С. Бурляй, П. М. Воронько,
І. І. Гончаренко, А. С. Малишко,
С. І. Олійник, Д. В. Павличко,
П. М. Усенко (голова)**

Редактор тому П. М. Усенко

**Упорядкування Ю. С. Бурляя
та І. І. Гончаренка**

Примітки склав Ю. С. Бурляй

ПОЕМИ

1919 — 1929

ЧЕРВОНА ЗИМА

I

Лисиче над Дінцем... де висне дим заводу,
музика у садку та потяг в сім годин...
Вас не забудь мені, як рідну Третю Роту...
Про вас мої пісні під сивий біг хвилин...

На щєбінь часто ми до Сущєнка ходили,
за це платили нам щоденно четвертак.
Та по ночах дівчат в половниках любили...
О свіжий дух степів, о поцілушків смак!..

Де шахти на горі щодня малюють зорі,
під зойки димарів так просто ми жили,
училися писать, звичайно, на заборі...
та били лисичац, щоб до дівчат не йшли.

Ну, як мені забудь далеку Білу Гору
і теплий блиск очей (там трави в тумані...),
що зрадили мене... де в ніч ясну, прозору
носився з вітром я скажено на коні?..

І все мені дзюрчать швидкі холодні хвилі,
і все мені завод невпинно цокотить,
і вороток скрипить про дні минулі милі,
коли повстали ми і йшли Петлюру бить...

Лисиче над Дінцем... де висне дим заводу,
музика у садку та потяг в сім годин...
Вас не забудь мені, як рідну Третю Роту...
Про вас мої пісні під сивий біг хвилин...

II

Зима. На фронт, на фронт!.. а на пероні люди...
Біля вагонів ми співаєм «Чумака»...
І радість лоскотно бентежить наші груди...
Шикують злидні нас, юнак до юнака.

Багнетів гострий блиск... шапки кругом лахматі...
Коло дзвінка сестра, сумуючи, стоїть...
А мати не прийшла на бій випроводжати,—
і серце іноді невільно защемить...

Стою неначе в сні. Чекають нас вагони...
І ворог шле з гармат нам з-за Дінця привіт...
Але не боїмось ми банд злотопогонних,—
уже не мало їх пустили ми під лід...

Зима. На фронт, на фронт!.. а на пероні люди...
Біля вагонів ми співаєм «Чумака»...
І радість лоскотно бентежить наші груди...
Шикують злидні нас юнак до юнака.

III

Колеса тупо б'ють... по рейках перебої...
Вже міст через Дінець давно прогуркотів...
Стою біля дверей... і дихає сосною
квиління вітрове про весни юних днів...

Рубіжне... знову путь... Володине... Кабанне...
Нарешті Сватове, і крикнув потяг: «Стій!»
Сходили на базар, помилися у бані,—
я вірші став писать під вечір золотий...

Писав чомусь про смерть... неначе знав, що ніччю
раптовий стрілів блиск вогку пониже тьму...
Й ми знов підем на бій за владу робітничу...
О, не забудь мені Червону ту зиму!..

IV

Вкраїну з краю в край проходили з боями...
Червоно танув сніг в пожежах барикад...
І громом молодим котилося над нами,
лунало на ланах: «Вперед за владу Рад!..»

І де ми не пройшли, нас радо зустрічали,
і навіть вітер нам доріг не замітав.
Дівчата нам стрічки червоні пришивали,
і хлопці радо йшли озброєні до лав...

V

І знов Донеччина... і вітер верби хилить...
Й не віриться, що знов побачу я село,
давно покинуте, таке до болю миле...
Але багато з нас додому не прийшло...

І м'яко сніг рипить... іду тривожним кроком...
Така знайома путь з дитинства ще мені...
Тут рвали восени ми глід червоноокий,
тут рвав я квіти чар кохання восени...

Вже станція... завод... і рейки заблищали
під безліччю огнів... Ось робітничий клуб...
І в небо простяглись і небо запутляли
незчисленні ряди високодимних труб...

Скінчилась вистава... з воріт виходять люди...
О, скільки, скільки тут знайомих милих лиць!..
Чого ж тепер мені так тоскно й давить груди,
чого ж холодний сум пі хвилі прпрнесли?..

VI

О, де ти, брате мій?.. Прийди хоч на хвилину...
Ти ж так мене чекав, а я й не знав, що ти
мене давно зміняв на темну домовину,
зміняв мене давно на схилені хрести...

Ти ж так мене чекав... казав, що «з фронту скоро
Володька галіфе для мене привезе»...
Тепер не підем ми з тобою в Білу Гору,
тепер уже тобі не треба галіфе...

VII

Колеса тупо б'ють... по рейках перебої...
Вже міст через Дінець давно прогуркотів...
Стою біля дверей... і дихає сосною
квіління вітрове про весни юних днів...

VIII

Широко розляглось з важким гарчанням місто...
і вітер з моря шле солоний теплий дух...
і виснуть ліхтарі, як золоте намисто,
що завітчали ніч безсоромну й руду...

Каштани по боках... каміння душу давить...
по вулицях вузьких прискорено йдемо.
Недавно тут були і греки, і зуави,—
справляв тут капітал свій золотий содом...

І чітко мірний крок ряди сотень хитає...
І сам собі здаюсь таким міцним, міцним...
Здається, я і є, і мов мене немає,
то «я» моє злилось з народу «ми» святим...

Прискорено йдемо за днем золотокрилим
туди, де криці дзвін напружено гуде...
І маком прапори колони рясно вкрили —
і квітне маком бій, гарячий бій сердець...

ІХ

Все вище шлях важкий... внизу гудуть бетони...
золотобарвним сном душа палахкотить...
Під срібний дзвін криниць холодних і бездонних
кидає ранок зір на небосхил гнідий...

Згорнула вже давно холодні сиві рядна
тільки для нас зима... навколо все в цвіту...
І з зір сяйливий міст в Майбутність неоглядну
Години Перемог тільки для нас прядуть...

1921

I

Сурмою світовою
17-й рік заграв!..
Ой, пішли ж ми та до останнього бою!..
і запалали заклопотано заграви...
Падали, падали палаци, корони, трони...
Люди людей з шостого поверху, з покрівель
будинків скидали...
Люди людей лише по руках пізнавали:
«Чи в мозолях, чи ні?..»
Падали, падали палаци, корони, трони...
і тремтіли від жаху бетони...

II

Білі полотна снігу,
а на нім — червоні плями...
В багнетах посвистує вітер...
Чоботи в мене — з повстанця
і шинель теж його, хоч не латана...
Вийшли на бій ми уранці...
Нічко моя ти розпатлана!..
Білі полотна снігу...
в багнетах посвистує вітер...

III

Далеко, далеко цокотять ешелони...
Чуйно слухай:
«Стій, стій, стій!..»
Тиша.

Гей, не спи!..
Вперед, вперед!..
Та-та-та-та-та-та-та,
тах-тах —
кулемет!..
І знову тихо.
Далеко, далеко цокотять ешелони...

IV

Лежить, поколотий багнетами
під брамою біля церкви...
«Де ти, Івасю, де ти?»

V

Там, де шахти розпростерли
темні крила над селом,
вже за обрієм блиснуло
золоте зорі весло...
І Дінець, повитий димом,
котить хвилі в Донщину,
ніби радий, що побачив
восени весну...
Мов глечики на тинах,
надії ворожі...
В вільних грудях серце-птах,—
хто нас переможе!..
А як сіли ми на коні
ворогів рубати,—
не по одному із нас
заплакала мати...

VI

Холодно...
мерзнуть ноги...
З стріхи сиплеться сніг...
вкрили сніги дороги...
Вітер котить бур'ян під ноги,
вітер лащитья цуцням до ніг...

VII

Згортали крила дні... і замерзали вії...
Копита стукали настирливо по рейках...
Душа була мов крейда,
що кров'ю просочилася до краю...
Але уперто йшли... а по боках — кіннота
рядами в далечінь...
Біднота, біднота!..

*

Напіводірвані погони вітер трепле...
і сніг заносить
минулого обличчя...

VIII

Гарно одягнені люди
за море похапливо тікали,
і, ніби пуп'янки на деревах весною,
нам груди сонцем наливало...
І притуплялися шаблі
від крові чорної, контрреволюційної,—
і скиглили куркулі
на місяць червоний контрибуції...

ІХ

Ночували узуті...
і тяжко снили про розстріли
і ніжні, і люті...
А місяць у вікна заглядав...
Кожний напружено чекав
різкого й гострого:
«До зброї!..»
І не було ані на хвилинку спокою.

Х

Ой скажи ж, скажи мені, вітре,
які то по снігах пробігають дзвони?..
Чи то плачуть по батькові діти!?
Чи ворожі посувають колони!?.
Ой скажи ж, скажи мені, вітре!..

ХІ

Били гармати, били...
вікна тривожно бряжчали...
А ми по вулицях ішли
і «Ой там, коло млину» співали.
Дідусь у новому кошушку
задубів коло телеграфного стовпа...
(хотів сховатися від кулі)
От дурна голова!..
Били гармати, били...
вікна тривожно бряжчали...
А ми по вулицях ішли
і «Ой там, коло млину» співали.

ХІІ

Тоді ще не знали, як це у полон брати,
а просто ставили до стінки.
І виводили хмари на небі грати
і якісь невідомі золоті будинки...

А серця обливалися злістю,
коли кулі навколо співали...
І сунули з усіх боків жахливі вісті,
що фронт у чотирьох місцях прорвали...

А з півночі поспішала допомога...
Казали, що на Попасній уже ешелони латишів,
що вони не бояться ні чорта, ні бога,
бо воювали ще за старого режиму.

І лишалися по дорогах одинокі трупи
розстріляних і замордованих шахтарів...
І вишкіряли засмажені обличчя зуби
до сонця спокійного угорі...

Наколи ж дотлівали останні надії,
радісно увечері гармати забабахкали...
Спалахувало на небі променисте віяло
і розсипалося по снігу коліщатками...

Вже не будуть дончаки за дівчатами, —
за розхристаними горлицями ганятися.
Тепер тільки вітер їм навздогін перекатами
розстилає крила ніби шати...

ХІІІ

А з Києва уже гуркотіло...
і тремтів нахабний гайдамацький шлик...
Знову гармати забилш...
і полки за Дніпро пішли!

Але силу нашу, ще не загартовану,
об германську каску розтрощило...
Ой недовго ж гармати били!..
Але прийдем на Україну безумовно.

XIV

І літо вже пройшло в напруженім чеканні...
Їрицеві згуртувалися ряди.
А по почаях,
коли ми важко про Україну спили,
крізь вікна, як колись, всміхався молодик
і ніби шепотів про кинуті хатини,
про те, як над Дінцем
крові тривожний пах
рядном терпким і теплим висить...
Ой блиснить огнем веселим, списи,
вже чекають важкогриві коні...
Скоро, скоро сонце упаде
з теплим хряском на порепані долоні...

XV

Ой їдуть полки та долинами!..
На шапках — зірки п'ятикутні.
В боротьбі упадем до колін не ми,—
ще побачимо милі ми рудні.
Шле усміх в далечінь теплом останнім Осінь,
і вітер по садках шпурляє жовтий лист...
Він теж із нами йде з піснями по дорозі,
безжурний, як і ми, він також комуніст.
І ніби шарудить крилом золотолистим...
І хочеться мені веселим стрибунцем
без краю цвірінчать про ранок променистий
і Осінь цілувать в зажурене лице...

1921

НАВКОЛО

Я на огненних крилах несусь
у вогкій зоряній завірюсі...
А далеко, далеко внизу
побивається земля-матуся...

І усе я, усе розгадав
на небесному волохатому пероні...
Над планетами моїх мрій слюда.
Я здійсняю казки Фламаріона.
І обличчя моє патхненне,
(бо по черзі, по черзі перший я),
мов зітхання покинутої Сени,
обвівають вітри світової енергії...
Десь на розі сестриця з квітками
(а поження босі порепані...)
заробляє на молоко для мами —
у п'ятнадцять років — повія...
О мої ноження босі,
О мої устоньки бліді тремтячі!..
Хай мені Франція пробачить, —
опустюсь у Радянську Росію.

І

Сніги...
розкиданих міст пожежі...
День новий
зорю за рученьки виводить...
Заводи, заводи —
променисті Комуни вежі!

Вузькоокий китаєць з наганом
в чоботях (фасон «Вєра»),
кремезний поморець... зиряни...
на кашкетах зірки п'ятикутні.

Весело й чудно...

Бонжур, чи то пак, здрастуй, Ленін,
про що думають твої хитрі очі?..

Я приніс тобі привіт од Сєни,
тільки на тебе надії робочі.

Хоч трошки її холодно і замерзли вуса
(це тобі не Марсель і не береги Африки),
але я вже нікому не молюся, —
скоро стане спекулянту жарко.

II

Із Москви широкої, блискучої
я піду у Сибір, де здобувають золото,
де тайга шелестить попід кручамп
і вовтузиться ведмідь у барлозі...

III

Ох, які ж тут високі сосни!..
Вже недалеко й до того Тибету.
В твоїх храмах ще не бродить Осінь,
і лами ще дурять людей.

Але вже недалеко... гуде
смерть твоїм містичним чарам...

I тут під блакитними хмарами
скоро будуть збиратись Ради,
а народ
стане червоний і радий.

IV

Індіє, кохана Індіє!..

Ти ще й досі в туманах Британії,
тільки в піснях свою волю згадуєш

і тужиш по золотому лотосові...

І британець з обрубаним обличчям
ще лякає тебе владним голосом...

Індіє, кохана Індіє!..

В твоїх джунглях я, з паризької окраїни,
ховаю свою муку західну.

В моїм серці, як і в твоїм,
кубляться золоті східни...

Індіє, кохана Індіє!..

Не піснями Рабіндраната Тагора
колисати тобі твою палку душу,
а підняти б таку бучу,
щоб порозліталися білі шоломи,

щоби кулі і британець-робітник

на весь світ закричали:

«Хай живе розкута Індія!»

Індіє, кохана Індіє!..

V

А ось:

болота, болота Гвіани...

туземці... хмари, москїти...

О залїзна Британїє!

і тут твої отруйні квіти.

VI

Шумить Японія... Китай...

до неба жовті стрїли...

«Банзай, банзай!..»

Японії крпцеві пазури
вп'ялися в тіло брата...
Але пастане час розплати —
«Банзай, банзай!..»

VII

Корея... Уссурійські береги...
де є закинуті хохли
(а може, й із Донбасу).
Слішуче сонце... хуги сні...
і мрії про Україну.
Там з кожного вікна тоненький крик в повітря:
«Весни, весни!..»

VIII

Льодове море...
Гей, ескімосе мляворухий,
чи не бачиш на небі заграви?..
Вже сонце, сонце під твоїм кожухом...
Чого ж ти не кричиш йому «Слава!..»?
А, і тут «белые люди» з горілкою
прийшли дурити бідних дітей природи
і з гаслом: «Час — гроші. Нам ніколи!» —
поганяють північні води.
Хай прийдуть інші, не білі.
О, я чую ходу їх, чую!..
Які ж вони червоні та милі,
тільки з ними моя душа й днює й ночує,
ох, які ж вони червоні та милі!

Канада... й знову брит... а там — зоря
Колумба,
де горе коброю по закутках сичить,
де напстрикнувся день на гостроверхі труби,
мов серце на мечі.

О мій зашарпаний зулусе!..
Чого ти тут в провулках Нью-Йорка,
де Африка твоя, пустинь сухе повітря?..
О бідний, бідний мій зашарпаний зулусе!..

І ти, індусе, і ти, мій вузькокий!?

Усіх зібрав сюди всевладний капітал.
Що техніка, прогрес?.. Нащо ці хмародряпи,
коли людина тут живцем людину їсть?..
А серце стукотить, що все це переробить
життя нового зміст.

Х

Ой, полечу я на південь, на південь,
де пампаси розкинулися широко...
«Орляча Голова», «Соколине Око»,
«Слідопит»...

І шумить роздратовано трава:
«Це тобі не французькі степи
і не бібліотечні мрії...»

А вітер віє, віє...

ХІ

І вмить опинився в Африці.
На пісках ще сліди Клеопатри...

Ой, що ж мені робить,
і тут насильства влада...

А все ж цікаво:
піраміди-гробниці фараонів смутні,
а над ними такий же молодик
і така ж у нього пика нахабна...
Ох, якби ж мені Єгипет розбудить
як же мені сумно і досадно!

XII

Побіжу я по берегах крутолобих,
зустріну веселих арабенят...
ші, краще знову, знову сяду
на жовтогривого моїх мрій коня.

XIII

Хмари над Гібралтаром...

XIV

Іспанія похожа на осінь...

XV

У серці теж хмари...
і знову...
тягне до Радянської Росії...

XVI

Звідти я полечу на Україну...
Під залізними заводськими шатами
я проспівую свою поему ремінну
на вечорницях білогорським дівчатам.

XVII

В агатові нетрі Донбасу!..
Надовбаймо Гімалаї антрациту,—
Грайте, грайте, електричні цитри!..

По рейках, по крицевих рейках
пустимо безліч вагонів —

годувати заводи, домни...

Потяги, потяги на північ,
кличте, скликайте робочих
голосами дзвінкими, крицеві півні!..
Повітряних коней наробим,
на них посадовимо полки, дивізії,
щоб крилатими стати.

Співайте, співайте, пропелери:

«Хай живе повітряна Червона Армія!..»

О жовті чари мелініту!..

О нова електрична Асканіє!..

Чуєте, робітники усього світу, чуєте
голос матері — Важкої Індустрії,
що гуртує крицеві заводи
і пронизує Всесвіт очима індуськими...

В огнисті червоні крила
всю землю, всю землю обгорнем...

Вітайте, вітайте Комуни,
поляки, германці, бретони...

Із синіх безднів нова Атлантида
в каскадах огненних підводиться...

Ми зиму обернемо у літо
і землю шпурнемо до сонця...

Сплетемо вінки із комет,
на Марсі зробимо мітинг.

Вперед, вперед,
динамічні Комуни діти!..

І усе я, усе розгадав
на небесному волохатому пероні...

Над планетами моїх мрій слюда.
Я здійсняю казки Фламаріона.

I

Синіє Марс...

Вітрів прозоро-сині крила
блискучий розвівають слід...
Все дужче, дужче біг землі...
На башті крик...
Забили на тривогу...
Вогнисте гасло: «Буде бій...
комета застить нам дорогу!..

Не спить, не спить!»

І десь в височині,
мов міліони кратерів заграло,
і блиснули огні...
З гарячим подихом комета пронеслася...
лиш брови посмалгло...

І знов синіє Марс...

Не квітнуть лілеї
на віях сонця...
О ні, не сон це
душі моєї...
Кривавих хилитань це тисячі...
Громами Балтик рипають просторів двері,
і під ногами Всесвіт скавучить...

А часу мерин

все мчить, все мчить...

За серце терпко ссе...

Нових імен і синтезу нового!
В останній день старого бога
я звук і галас чую чий?..

Застряло сонце на корчі...

А я такий наївний і щасливий
гукаю в огненні простори:

«Нових імен і синтезу нового!..»

В кишені я нашав зірок, паганів,
вага віків в моїх ногах,
і сам я весь в віках...

І кожний атом мій тремтить жагою...

Я хочу бою, хочу бою!

Я потривожу сон ваш в будяках,
По блискавицях дум ви пройдете зо мною,—
по блискавицях дум в віках.

Ударим в далечінь багпетами бажань.

Ще вік шпурнем в безодні...

На гривах Космосу ми вилізли із шахт
сьогодні.

Блискучо-радійних пісень
ми назбираєм з вій комет покірних...

І в ніч і в день, і в ніч і в день
тремтять, тремтять в повітрі ліри...

II

Палає звіт:

«Всі на Молочний Шлях!

Сьогодні лекція про жінку і кохання.

Лектора дасть земля,
а зрання

екскурсія в сусідню сонячну систему».

Машин безшумний темп... О мрійно-сонячні гондоли!..

Та де ж ви, де, степи і доли?..

Квітки блакитних хуторів

вже не дзюрчать піснями півнів...

бо вічний день над нами угорі
такий розхристаний і дивний...

Тут люди золотих очей
не мружать від пожежі сонця...
Тече, тече
по жилах оловом закон цей...
Як важко дихати!.. Терційним коливанням
тремтить в очах така обридла тема:
«Про кохання»...
Молочний Шлях... сусідня сонячна система...
А ми вже далі мчим... Хаосом в голові
цей біг...
А ми вже далі мчим
в минулий вік...

III

«Агоо!.. Агоо!..»
Я чув цей крик,
коли вмирав від тифу мій товариш...
«Агоо!.. Агоо!..»
В моїй душі первісні чари... туман і табуни звірів...
В цей вік народжувалося слово.
Агоо!.. Агоо!..

. . . . .

Які там етики, які моралі,
то тільки лаврик може мріяти про них.
А нам вітри, а нам пустелі без шляхів...
Не знаю. Ви можете не мати згоди.
Бо, може, тільки я такий.
Цілунків несвідомих соти...
Пекучий дух дикунської любові...

О рухи, що життя дають,
о плоті повинь!..
Сьогодні ми — з дочкою ватажка
(ви, може, скажете «поезія горил»...)
в кущах
жагою тоскною горіли..
І рухів не ставало,
щоб задовольнити страшну пожежу тіла..
Соромитись вона не вміла,
була вся радість, вся життя, вся рух.
І вуст її рожевий дух
мені нагадував нечувані краси.
На пам'ять квітки не проспала
і не питала: «Хто ти, хто ти?..»
Ї несила
було од неї одірватись..
Але в повітрі крик,
і знову треба все вперед,
вперед вас мчати...

IV

Над баштами віків залізо та бетон..
Кому ж, як не мені, ці дні аерославить?..
Чи чуєте, товариші, як дзвонить
в вітрах тисячоліть наш крок кривавий!..
    Ех, притиснуть, притиснуть до серця
    всю безмежність оцих просторів..
    А десь на світових озерах
    блукають зажурені зорі..
Наші віі в планетнім поросі,
а в очах стільки щастя заховано..
Хто вперед — тільки з нами поруч стій,
хто назад — вертайся додому.

Слухайте мою сурму шахтёрську...
Я не тільки Дінець і содовий завод кохаю,
бо знаю,

що цю мою першу зоряну поему
присвячено рухові трудовому.

І уся наша планетарна система —
це ж тільки один підрайон
Всесвітнього Райпарткому.

То не вітер над вербами, над далекими
сонними,

не блукає по полю розхристана Осінь,—
луни збентежені розсипаються дзвонами,
луни збентежені в творчій хаосі...

Грудень, 1921

ОСІННІ ЗОРІ

Не піду я з блакитним словом
менестрелем співати про «Зіну».
А згори молодик малиновий
здивився в розчинені снін...

I

Де вода затопила забої —
оддзвеніло, одцокало кайло
й тумани голубою габою
молочай по траві розплескали...
Тумани молочай розплескали,
і небесні заплакали гонн...
Над покинутим озером чалим
зарясніли дроздовців погонн...
То не крик заводської «кукушки»,
і не я на підйомному крані,—
б'ють набої прискорено й дружно
з темношкірих орудій Британії...
Ой, оддзвеніла тривожно чавунка,
паровози далеко кричали...
І напружено шулила вуха
темна ніч над сумними кущами...
Світ за очі тікали селяни,
покидали хатини порожні,—
а в полях золотих гаоляну
шарудів тільки вітер тривожно...
Ой бриніли криваві рими
і тремтіли осінні зорі...

Насували та й хмароньки з Криму
черепачами з Чорного моря...

То не хмари припали на стерна,
пилюгу не збивали тачанки,—
під воротами Комінтерну
цокотіли задумано танки...

Обнімалися темні далі
з чорним паром душі моєї...

Та не плакали ми, не ридали,
як полки одступали з зорею.

Волокли за багнети рушніці,
від страшної тремтіли втоми...

А вгорі золотими птахами
пролітали хмарки додому.

II

Надворі знов зима, і падають сніжинки,
і вітер їх несе в туманну далечінь...

А десь копита б'ють погрозливо та дзвінко,
їй поміж хрестами рам тривожно скло бриньчить...

В останній, може, раз зітхнула десь дитина...

Ах, не одна вона, їх, леле, тисячі!..

А десь копита б'ють, і люди йдуть певпинно,
їй музика по кафе солодить апетит...

Я серце не здавлю в останній раз до болю,
не можу ж я мовчати, коли кругом горить...

Запалить далі хто сухий одчаєм бою,

їй додолу упаде ударом дивним грім?!

Навколо в галіфе гадючі нижуть зори...

Ще мить — і на плечах погони заблищать...

Та не пропав мій дзвін, його удари скорі,
бо кайло ще в руках і не схилився стяг.

Прострелено віки гармат байдужим зором.

Один удар — і дим!.. І над степами — жах!..

Ми підем ще не раз з коханкою-грозою,
де по коліна кров, блукати по шляхах...

Про що ж то шарудять під спнім небом трави,
де місяць в бур'яни встромив холодний зор...
де лащиться до зір далекий дим заграви
і молоком плеснув по небу козодой...

Встають за рядом ряд руді над полем знаки...

Я чую димний крок запалених сотень...

Співають півні десь, і виють в ніч собаки,
і в далині гримить, і в далині гуде...

Я пам'ятаю день, розлуки день і Зою,
і на пероні сміх, і сум в куточках губ...
де під гарматний стріл лякливою козою
розпатлана зоря тікала по снігу...

Тоді цвіли в душі волошками надії,
дивився ясно зір на світ і на людей, —
співають півні десь, і в ніч собаки виють,
і в далині гримить, і в далині гуде...

Ах!.. я не соловей... З закритими очами
не можу ж я співать, коли стрілець в кущах.
Один удар — і дим... і над степами — жах...
і сонце упаде й покотиться в нестямі...

III

Об небо черкають з залізним дзвоном крила,
і сонце мишеням упало на мотор.

А урагани дум, неначе показались,
і в далині Земля, мов золотий коток...

Внизу далеким сном солодкий дим заводу,
і вітер голубий, і верби над ставком...

Де Осінь по ланах в сльозах розлуки бродить
і шле цілунки нам під шепіт трав кругом...

Хай зоряний гудок орлині коле далі
і в щоки вітер б'є холодний і сухий,
бо по боках гузи віки на варті стали,
й в пропелері гудуть заковані боги...

І літ, і дим, і кров... Чавунним кроком бою
напружились віки... Навколо дими й дзвон...
Ми пробиваєм путь в небесному забої,
й солодить груди нам електрики закон.

Один удар — і дим!.. і радіозаводи
фіалками цвітуть в розтерзану імлу...
І згадуються нам минулого походи,
огні земних пожеж і капітал в пилу...

О земле, мати нам така далека й мила,
до тебе простяглись од наших серць мечі!..
І радісно січуть залізні наші крила
вишневу далечінь...

IV

Синіє степ один... Гірлянди зір і гоні...
Співають чабани, і пахне чебрецем.
І юний ватажок, чий зір такий безсонний,
неначе умочив в огонь своє лице...

Повзе пахучий дим, чіпляється за трави,
чіпляє по путі волосся в реп'яхах...
І задивився Віз, і журиться над нами,
мов також, як і ми, загину він чига.

І тихо без кінця понад ворожим станом...
Сховався, весь в сльозах, за хмари молодик.
І ніби чую я холодний дух майдану,
і ніби бачу я похилені тини.

V

Холодний Сени дзвін... де спить робоча доля,
приборкана огнем та панським батогом,
де стогне дівтора обдерта й напівгола,
де за пикатий рід і зброя, і закон...

І ніби бачу я похилені обличчя,
і ніби чую я тривожний довгий зойк...
Та доки ж робітник лежатиме голічерва
і будуть править ним ллойд-джорджі та керзони?!,

. . . . .

А в центрі без кінця шумують тротуари,
то в ланцюгах огнів захеканий Париж...
і бачу в вікнах я в шаленім танці пари,
та дзеленчить об скло веселе попурі...
Де гори та сніги — розкипулась Генуя,
в палатах золотих передостанній герць.
Зо дня, з доби тії й хвилинки не засну я,
коли там діло йде про РРФСР.

На гору гляну я — хитає вітер дзвони,
і ніби бджоли зір над шахтами летять,
де потопає колись в озерах самогону
й молився матюком замурзаний шахтар...
Погляну за Ла-Манш, — задумались шотланди,
на південь гляну я — колони кучугур...
То розгинає даль не менестрель Гренади, —
попід землею йде далекий зброї гул...

І крихко падають од гулу того гори,
і червоніє даль, мов листя восени...
Уже ногою став я на горлянку Вчора,
й роздавлені кістки волочаться за ним...

ПРОЛОГ

Схилився тоскно день над баштами Версаля,
співає далечінь про синій-синій сон...
Чи сниться це мені!?. Обличчя... кров... і далі...
і кров'ю капотить над золотом колон...

Чи сниться це мені!?. З далекої Вандеї,
неначе море, б'є тривожний гул пожеж...
Над трупами борців за правду, за ідеї
тепер тільки трава на цвинтарі Лашез...

Я бачу крізь вогонь і дим Мон-Валер'яну
Дюваля зір смутний,— а в ньому смерті тінь
й останній сонця блиск, що на смертельну рану
упав і затремтів в риданні золотім...

На балках барикад я бачив Делеклюза
(з гарячим вітром куль останній в груді жах...),
між трупами в крові його пропала блуза,
і тільки пил і дим крутилися в очах...

Домбровський он лежить... а повз нього проходять
сумні товариші з риданням на вустах...
І навіть вітер змовк і більше не виводить
своїх сумних пісень в щілини барикад.

Смертельний криє жах льохи Пале-Роялю,
в кутках блукає сум і точить кров одчай...
І все чекає день, коли проснуться далі
й камінню іскри дасть раптовий дзвін меча...

І все чекає день... В просторах темно-синіх,
де Ейфелів гостряк, в протуберанці дим...
О, як тривожно там, де тільки тіні, тіні
і ніби од пожеж пропечені сліди!..

Чи сниться це мені? В провулках барикади
і од набоїв дим, де море темне блуз...
А вітер в вікна б'є розхристаний і радий,—
то вийшов на майдан замучений француз...

То вийшла на майдан замурзана дитина,
й чоловікам жінки патрони подають.
А десь гармати б'ють тривожно і невпинно,
огнем і чавуном по барикадах б'ють...

Ой шле колони Тьер!..— жахне все вужче коло...
І падають жінки пад трупами дітей...
А в небі молодик, мов золота гондола,
в зелену далину задумано бреде...

Ой шле колони Тьер!.. Стараються версальці
як можна догодить за золото папам...
І заломила ніч в смертельній тузі пальці,
мов дивиться згори в останній раз вона...

Провулки в далині під тоскною габою,
ховаються в кутках передчуття зорі...
То спогади встають в синяві чередою,
і злякано тремтять під вітром прапори...

І сниться все мені маленький хлопчик Ціна,
а кров із живота на тротуар тече...
Все нижче до землі схиляються коліна
й холоне, ніби день, і гасне блиск очей.

Де важко кров несла з печальним дзвоном Сена
і кров'ю капотів над димарями день,
по вулицях вузьких блукала тінь Варлена
і кликала на бій замурзаних людей...

Окраїни мої! Чого ж під синім димом
так зажурились ви напередодні бур?..
Квартали буржуїв гігантами рудими
над вами в вишині безжалісно встають.

Летить, мої пісні, на крилах марсельези
і до нових повстань скликайте без кінця
за те, що навели на зорі мітральєзи
й обсипались, як цвіт, робочії серця...

О гільйотини дим і блиск на лицах милих,
неначе липи мед од радісних очей!..
Так солодко тоді сухотні груди нили,
неначе й досі щось під ребрами пече...

Рядами в тьму ідуть аж он мерці Комуни
й до помсти кличуть нас... О федератів мур!..
Мов падає вода на огняні буруни
і злякано шкварчить од невимовних мук...

Де розплескала кров обідрана я блуза,
крізь вітер і туман про радіовіки
рубінами слова шпурнула наша муза,
й немов басує десь вишневий ранку кінь...

Вечірня впала тінь од арок на канали,
неначе тут пройшов середньовіччя дух...
Мов очі у мерця, померкли і запали
волошки степові моїх проклятих дум.

I

Тікають по полях обідрані солдати,
бо Пруссія пройшла давно за Рубікон...
І дивиться на них, і хоче щось сказати
із глибини віків сумний Наполеон...

І ніби дим, пройшли далекі піраміди,
і Австрії журба, і вогники Москви...
Ще пияче нахили чоло своє розбите,
о Франція моя, в рясний од крові пил...

Тікають по полях обідрані солдати...
А з неба, як на зло, дощі, дощі, дощі...
О, ще не раз буржуй пошле на брата брата
й крові нап'ються ще пощерблені мечі...

Летить, мої думки, де на ланах Шампані
лунає дзвін пісень потомлених дівчат,
де кров'ю облило за далиною грані
і в'яне молодик в заплаканих очах...

І я отой солдат, і кінською слиною
обляпано штани розірвані мої.
А в серці похорон, бо ворог за слиною.
І стогнуть без кінця бої, бої, бої...

Рожевий молодик схилився над травою
і пахло од трави солодким і терпким...
На сполох било десь... прощався я з тобою,
й тривожно землю рив мій норовистий кінь...

Я не піду тепер на звуки карманьйоли
в веселий хлопців ряд під молоком небес...
А кликала трава було, здається, вчора,
і тьохкав за кущем незримий соловей...

Вже видно дерева під стінами Парижа,
все ближче вороги... О краю бідний мій!..
А небо все в крові, мов велетенська грижа,
немов в останній раз звисало на степах.

II

Невже в полоні я!?. О Франція кохана!
Старешкий цей мундир нащо тепер мені?
Нащо мені тепер мої почесні рани,
Коли в полоні я свої марную дні?..

Куди тепер піду з гарячими сльозами,
коли зв'язали нас смертельним ланцюгом.
Нам слухать тільки тут безсонними ночами,
як пахнуть дерева і лопотить огонь...

Та тільки в глибині жеврів десь надія,
що не забудуть нас і виручать свої.
Але даремно все: то з ночі вітер віє,
і розтинає тьму біля Парижа бій...

III

Неначе греблю де прорвало й затопило...
На кого ж ми йдемо? Куди нас кличе Тьвр?..
Чиї ж то по ночах далекі дзвони били
тривогою й огнем в худе лице моє?..

Як ляльку, привели з ганебного полону
мене, немов у сні, в версальській ряди...
На кого ж я піду в закованих колонах
і смерть чию не раз побачить зір пустий...

А хмари все біжать на захід помертвілий,
і хочеться стрілять в далекий молодик...
О, де ж, безумний, я тепер позичу сили,
щоб серед зла й крові правдиву путь знайти?!

IV

«Гей, половянка ось!..»

«Яка ж вона хороша!»

«Та тільки дуже зла!»

Я глянув і зомлів...

Та це ж вона, вона, троянда Де-Ляроша,
якої не знайти на цій страшній землі!..

Ходив, прохав, молив... даремно... щастя в'яне,
як сніг отой, що був недавно на полях...
Сьогодні на зорі її уже не стане,
бо не один я чув коротке: «Розстрілять!»

О, сили, небо, дай! Трава моя кохана!
Як визволить її, бо знаю все тепер,
куди вони ведуть оцих солдатів п'яних
і шелестить над ким крилом печальним смерть...

V

Один і другий стріл!.. Який гарячий вітер!..
Впаялася в мою коханої рука...
Навколо по щоках без жалю б'ють нас віти,
і стрілянина десь поволі затиха...

Провулки та любов... А там, на барикадах,
ми, знов товариші, несем Комуни стяг...
Але тремтить журба: ми не роздавим гада,—
без сну і без води посохли нам уста.

Невже ж забуду я, коли прибігли з нею
й мене товариші, мов брата, прийняли?
В червоні дні Комун тепер лечу душею,
мов до далеких зір, коли я був малим...

Я не забуду ніч, коли мені на груди
схилилася її розбита голова...
Чи сниться це мені?! Далекий гул орудій,
і в шелестінні трав коханої слова:

«Ти крізь віки пройди, і буде десь крицевий,
коли ножі — слова, коли слова — ножі...
під бурі од повстань, під громи ти про цей бій,
за що лилася кров, нащадкам розкажи».

І раптом, дз-з-з!.. і зойк... О прокляті
версальці!

Не знатимуть вуста єгипетських очей.
Нащо мені тепер життя моє і даль ця,
коли по балках кров парує і тече!..

VI

Цілунок та вино. Й сержант веселий Герман,
гадає він про свій далекий фатерлянд.
Немов яким огнем йому налляло нерви,
здається все своїм, солодкою земля.

А потім, ніби тінь, обходить він патрулі,
де грізно вдалині підводяться форти,
де в міста глибині дзвенять і плачуть кулі
і гинуть злидарі з Марселем молодим...

Цілунок та вино. Й сержант веселий Герман,
гадає він про свій далекий фатерлянд.
Немов яким огнем йому налляло нерви,
здається все своїм, солодкою земля.

VII

Що хряснуло вночі! Зі зламаним хребтом
упав робочий люд на огненні шляхи...

Чий регіт чую я, мов блиснула ракета,—
то перемоги день святкують гробаки...

Шовками залило веселі тротуари...

Он радісно кричить нервова мадмазель...

А я піду в крові туди, під небо каре,
де вітёр і журба заплаканих осель...

Чи чуєте мене, далекі комунари?..

Крізь тумани віків тепер я вам кричу,
що ми на сході тут страшні розбили чари...

Паризьким злидарям невже ж цього не чуть!?

Вас 10 000 там ковтнули барикади,—
нас 10 000 теж — під Перекопом тут,—
тоді не ви, а вас змішали з кров'ю гади,
а зараз тільки нам побіди дні гудуть.

О зорі ви мої!.. Я не про вас співаю.
Де небо в димарях, мов синій папірець,
над заводським гудком печаль моя конає,
й поезія моя з Червоним Октябрем.

I

Де стукотить коток на золотім гармані
і од полови дим розвіяно летить,
там в сопячій меду цвіте платок Оксани,
і в'яне по ночах над полем молодик...

І кожне літо так. Зимою шахти, гони,
до церкви тихий дзвін, біограф, парубки...
кохання в глибині з веселим коногоном,
де п'яним вітром б'є продольні дух важкий...

І все пеначе сон прозорий та холодний,
пеначе по ярках розкиданий бур'ян,
пеначе над Дінцем пахучий дим заводу...
О камерона дзвін, о біль забутих ран!..

Вишневий краю мій!.. За що тебе кохаю!?
Як пахнуть повесні далекі береги,
як проліски цвітуть, як зорі небо крають
і в щоки вітер б'є тривожний і швидкий!..

Вишневий краю мій!.. То на твоїх дорогах
я перший раз почув смертельний бою дзвін
і дух крові в снігу, солодкий, як тривога
під зоряним огнем, коли цвіте полинь...

Холодний дикий день простяг свої долоні,
де огненно гудуть далекі города,
де по кутках вітри, мов норовисті коні,
і розсипає дзвін, осінній дзвін, вода...

Де вулиця п'янить мелодії заліза,
і голубим крилом простори б'є бензин,
де небо над усім таке бездонне й сизе,
бажання і думки заховані мої.

А Осінь все летить, як золота шуліка,
і тепло шелестить сухий пожовклий лист...
О скільки буде вас без краю та без ліку,
таких хороших днів, як то було колись...

II

Заплакані степи гуділи і стогнали,
од трупів слався дух, мов од осінніх трав...
І кляли небеса байдужий блиск опалу
на кучері стерні з бездонного цебра.

На крицю й на драти повзли в задумі танки,
вгиналася земля за ними вся в крові...
Ожиною цвіли й недоцвітали ранки,
вгортали в пелюстки передостанній бій...

І блимали огнем тривожні горизонти,
та хлюпала й текла селянська тепла кров...
Проходили, мов сон, через ворота фронту
дивізії й полки, щоб не вертати знов...

І важко стало жить. Покинула Оксана
розхристане село для іншої мети.
Вона пішла туди, де гоять братні рани,
де на очах журба, а в серці тільки дим...

Як важко пахли дні солодким йодоформом,
і снилися бої і рейди в туманах,
немов холодний блиск орудій на платформах,
коли в траві вмира од пострілів луна...

Тяглися од заграв тремтячі бліді руки,
і зорі мацали похапливо вони...
І марили (про що?) в осінній тузі луки,
здавалось, не вернуть ніколи їм весни...

Летіли вдаль думки, немов осіннє листя,
і серцем прийняла Оксана жах війни,—
так дитинча мале всміхається в колиці,
коли над ним пливають якісь неясні сни...

І часто по ночах, коли шуміло поле
і вітер замітав за потягом сліди,
здавалось небо їй покинутим забоем,—
і між пластами хмар карбідка-молодик...

Село, моє село! Не тоскно пригадаю
твій шелест і журбу заплаканих дорог,
де в шумі яворів на теплих небокраї
неначе запеклась розляпаная кров...

Червінці в бур'янах наляляло теплим дзвоном,
і в проводах гуде і плаче телефон.
А сніг уже летить замріяно і сонно,
такий легкий-легкий і тихий, як любов...

III

Проходила зима така важка й кривава,
і про весну шумів водою березоль,
на вулицях земля була неначе кави,
де вечори цвіли од електричних зор...

І м'яко бігали за вікнами трамваї,
де п'яним стрибунцем за ними синій блиск,
де цукром посипав церковні тихі бані
з долоней голубих далекий молодик...

Не теплим полинем і димом пахли гони,
з підстреленим крилом не падає біда,—
мов листя восени, з офіцерів погони
летіли в кров і грязь під чоботи солдат...

Як радісно пила Оксана дух повстання,
де громом в царський трон ударив березоль,
бо бачила не раз в накуреним шпиталі
од болю і страждань туманний брата зор...

IV

Чого ж це знов на фронт і знов — до перемоги!?.
І знову кров і жах в обдурених очах!?
Солдати в постолах... і без кінця дороги...
і вітер в прапорах...

V

Як пахли на степах червневі теплі ночі,
й не вірилось, що десь на вулицях Москви
схилився, весь в крові, роздавлений робочий
за те, що не схотів на пана він робить...

Гей, крізь огонь і гул селянська наша доля
з горбинкою блука в тривожних городах...
Там діти по кутках обідрані і голі
й заплакані жінки пожовкли од труда.

Та тільки де-не-де пройме полотна ночі
якесь передчуття, мов серця перебій...
і знову все шумить, і знову все гуркоче,
мов падає з плачем каміння на гроби...

VI

А в далині шумів уже крилами Жовтень
і небо пінили далекі хвилі зор,—
то встали, як один, на бога і на чорта
і розлилися скрізь, як огненний бензол...

І вже летіли в грязь не золоті погони,
а голови з панів, розпатлані й важкі...
І скрізь, куди не глянь, гуділи ешелони,—
то мчали на фронти, на бій більшовики...

За ними з вітром гул, за ними з вітром дзвони,
надії та любов, прокляття і огонь,—
і кликали кудись далекі сині гони,
й пожежі били вверх червоним батогом...

І сняться все мені на станції загони,
де вітер дерева додолу нахилив,
в вагоні крізь вікно Оксани зір безсонний,
неначе в туманах заплакані поля...

Й не вірила вона, що гвардія Червона
не за робочий лад, а за тирана йде,
бо в кожного в очах тривожних і безсонних
безмежний, як любов, якийсь огонь цвіте...

Бо всі ж вони такі замурзані і босі,
од шахти і станка, де сходила весна...
І зрізала собі Оксана чорні коси,
і одягла шинель розірвану вона.

І знов, неначе сон, далека Лоскутовка,
розбитий броньовик і на пероні кров...
А за горою грім ударить і замовкне,
немов лопата б'є в розбите цебро...

VII

Колись зелений лист немов іржа поїла,
і навіть димом тхне од холоду стерні.
Тут кожний день гуде якась залізна сила
і обрій доганя по рейках золотих...

Жевріє в бур'янах, мов огненні примари
над шахтами встають і кличуть в далечінь,
на головах у них вінком рожевим хмари,
і од очей дзвенять і падають мечі...

Мов одчиняє хто заковані ворота
в якийсь незнаний край... і серце, як орел.
І падають мечі, гей, на шахтарські роти,
й ковтає далину гарячий криці рев...

Чиї ж то крізь огонь далекі сірі очі
і губи молоді, мов свіжий теплий світ!?
Минуле, все в крові, розірване на клоччя,
в прибудних туманах розкидали стери...

VIII

Але гуділа даль і в'яла з переляку..
О небо, заховай скривавлене лице!..
То з заходу прийшли германці й гайдамаки
і золоті лани зняли, мов свинцем...

О, це ж вони тоді зарізали заводи!..
Як пахла холодом Донеччина моя!..
І був над полем жах, немов кривава сода
засипала душі задумані поля...

Змішали все в крові... І на загін Оксани
неначе грім упав,— попали всі в полон...
Неначе й досі там гуляє вітер п'яний,
і в виїмці лежить розбитий ешелон...

В холодну темну ніч виводили Оксану,
як тисячі других... О, хмарний цей закон!
Ах, чула тільки ти, Донеччино кохана,
Сухий і гострий крик: «По зрадниках!.. Огонь!..»

Яка ясніє мить!.. Але не вірю в чудо.
Привіт тобі палкий, Японіє моя!
Японський карабін... маленька куля в грудях...
Оксана ще жива, про це вже знаю я.

Її сховав дідусь в чулані голубому,
ходив за нею він, й одужала вона.
І знову без кінця далекий дзвін забою,
посьолок заводський і неба глибина.

Ну, як вам розкажуть про Осінь яснооку,
як кожний раз вона приходить на степи...
Бо бачив я не раз чоло її високе
і з вітром їй писав поеми голубі.

Блукає листопад і в шахти заглядає,
неначе з листя він браслетами дзвенить,
так іноді верба, верба журби конає,
коли згадаєш ти, що буде ще весна...

І цей покірний біль, і неба сині шлюзи
кохання перший день нагадують мені...
Ой стогне серце десь і п'є в солодкій тузі
узори теплі мрій... То я бреду в огні...

То я бреду в огні... В душі далекі гони
і солодко цвітуть несказані слова...
А в небі молодім, де хмари-коногони,
неначе шелестить червінькова трава...

ІХ

Ридання, біль і сум... Під чоботом германця
схилився робітник і стогне селянин...
А в далині гуде і ввечері і вранці, —
то з півночі ідуть, що встали, як один...

В степах залізний дух... То Армія Червона
простерла вже крило на північ і на схід...
І танули, як дим, петлюрівські загони,
бо воювать не став германець-більшовик,

бо селянин повстав, простяг свої він руки
усім робітникам без нації тавра,
й під шелест яворів, під орудійні звуки
до серця притулив кохану владу Рад.

Х

Чого ж то буйний Дон, славетний нагаями,
яких робітникам ніколи не забудь,
хвилюється й гуде за генералом п'яним
і знову нам несе важкую боротьбу.

Кричали по ночах міста в крові й одчаї,
і падали мости все ближче до Москви...
Змітали все огнем злотопогонні зграї
і сунули в пітьму погроми та гроби.

Під Бряню дим і кров... і в тил ворожі рейди...
од пострілів біжать огні, огні, огні...
І плакали без слів в траві осінні флейти,
де пахли од крові і в'яли полини...

Будьонний, де ти, де?.. Уже твої загони
Списами в небо б'ють, і небо все в крові...
Так РРФСР летить на тьму червоно
і буржуям несе вона останній бій...

Удари під Орлом... І з жахом білі банди
на південь золотий біжать, біжать, біжать...
Дзвеніли черепи, і з бурею команди
в потилиці панам летіли дим і жах...

Ой, хто ж то на коні, де пил і ескадрони?
Не видно од крові під шапкою очей...
І хочу вірить я, що упадуть корони
і по старій землі Свобода потече.

А море (як тоді!..) з пахучим теплим дзвоном
в чайній тузі б'є об жовті береги,
неначе де дзвенять без ліку камерони,
і од продольнів дух солодкий і важкий...

В чиїх очах тоді цвіли огнем Атени
і марив Діоген про сонячні віки,
чи бачив він тоді колиску Комінтерну,
чи марив він тоді про радіодзвінки?..

На теплих бур'янах не син то батька ріже
(хто знає про закон класової борні),—
Одеса і Херсон, а ззаду Запоріжжя
в синяві заплели червінькові пісні...

Над морем синій парк. Блукає місяць в травах.
В заливі кораблі, мов чайки золоті...
І на воді тремтить, неначе путь кривава,
та нескінчима путь, куди нам треба йти...

То глянув крізь віки прожектор опівночі,
і хмуρο шелестять під вітром прапори,
неначе розказать вони до болю хочуть
про ту гарячу кров, яка на них горить...

По вулицях вузьких блукала там Оксана,
їй місяць положив на губи діамант,
і ніби йшла вона од поцілунків п'яна,
немов за льотом мрій за зоряний туман...

XI

Хай з заходу летить орел одноголовий,—
йому не проковтнуть радянського герба,
бо захлинеться він в своїй поганій крові
і упаде в диму на огнених степах...

Палає в туманах: «Од можа і до можа»,
і пахнуть полинем жовнірській ряди...
І висне без кінця над Києвом тривожним
розірваним рядном важкий зелений дим...

І знову дзвонить бій, луною в зорях тоне!
Вже фіолетом даль в очах моїх цвіте...
То на підмогу нам з Кубані йде Будьонний,
і радісно шумить непереможний степ.

Один удар — і фронт, залізний фронт прорвали...
Ах, не допоможе їм французький маршал Фош.
До Праги без кінця скажені крики мчали,
як вітер восени: «Дайош! Дайош! Дайош!..»

І бачили полки форти далекі Гродно
і мури Осовця під крилами зорі...
Та одкотився знов великий гнів народний,
неначе на степах грози далекий грім...

Не скоро пан орел свої загоїть рани,
спокійно не засне варшавськеє сміття,
бо привидом горить на сході крізь тумани
«республіки рабів» непереможний стяг...

І армії пішли до брами Перекопа,
де розгорався знов останній, може, бій,
де виноград цвіте і Врангель крутолобий
рядами батарей вдивляється в степи...

Гуде, гуде, гуде по селах і заводах
пекучий довгий крик: «Злидаре, на коня!»
А десь понад Дінцем журба осіння бродить
і хвилі голубі задумано дзвенять.

В той день, коли сніги піщані груди вкрили,
і вітер без кінця шумів над Сивашем,
орудії панів в агонії забили
і небо облили загравами пожеж...

Який то довгий день... І зразу 10 000
пожер останній штурм... який то довгий день!
І вже погоні крик розтерзаний і дикий
далеко по снігу загонами гуде...

О Перекопе мій, і проклятий, і любий...
Тепер червоний ти. А в серці в'яне спів,
що не побачить їм уже заводу трубів,
що не почути їм ойойкання гудків...

Не плачуть журавлі, не мчаться ешелони,
О дзвоне голубий закованих дорог...
Тепер на місці тім, де одгуділи гони,
задумалась трава і пахне димом кров...

XII

В Полтаві жінвідділ. Там бачили Оксану.
Не можна й розказать, яка тепер вона.
Як море восени, коли на тебе гляне
задуманих очей бездонна глибина...

На зборах кожний раз. Вона вже комуністка.
І любить гаряче всім серцем РКП.
І голосом дзвінким, і зором променистим
гуртує на селі жінок вона тепер.

XIII

Горілим пахне даль. Я бачу, як Надволжя
худії руки нам з риданням простягло...
З Європи робітник, далекий і хороший,
не може хліба їм прислати на село.

Як зуби золоті, заціплено кордони...
Коли ж сонця повстань розтоплять їх навек!
І в діамантах зір наступить на корони,
як вітер, як огонь, свободний чоловік.

А листя шелестить на мокрих тротуарах...
І хочеться стрілять і плакати без кінця...
Невже ж даремно нам гуділа даль пожаром,
і в шахту полетів з свинцем у грудях цар?!

І все неначе сон... голодний фронт... Оксана...
І в сивій далині маршрутні поїзда...
О вітре любий мій, товаришу мій п'яний,
невже ж забули ми з тобою дзвін труда?!

Бо тільки він один нас визволить з неволі,
а владу з наших рук не вирвать ворогам.
Надволжю ми дамо і сала, й бараболі,
не висне ще без сил робочая рука.

Шуміть в останній раз, буржуйські квартали,
хай в гобеленах снуть Чайковський і Шопен....
Бо сурми і гудки давно вже одридали,
і кров'ю капотить останній наш щабель...

XIV

І захотіла знать Оксана всю природу,
од чого дощ іде і грім по небу б'є.
Поїхала вона додому в Третю Роту,
щоб глянути хоч раз і на село своє.

З жінвідділу вона попала в губпартшколу,
зорею де цвіте над городом Артем.
Навіки слава тим, хто босий і хто голий,—
належить тільки їм Майбутнє молоде...

До Харкова лежить блискучая дорога,
ну а по ній вагони раз у раз.
І світить молодик — мій брат золоторогий —
крізь марево віків на мій вишневий край...

ПРОЛОГ

Бувають хвилини, так непевно буває,
коли губиться віра

в телефони й листи.

Тільки тінь велетенська на панелі і мурі сягає,
тільки тінь...

А на башті:

О-

дин-н...

О-

дин-н...

О-

дин-н...

...І далеко, далеко холодні вокзали...

Пахне снігом та кров'ю...

і секундами — дні...

З ночі:

«Стій!»

Щось

од грудей

униз

поповзло

і...

упало...

За селом — тільки вітер

і в обличчя — огні.

Сонно, сонно... і коні... Шелестить

на дорозі

в'яле листя осіннє... А де тіні на розі,

хтось у тузі й тривозі...

Блідий вечір

і
очі...

Як безумно і скоро. А вгорі тільки вітер клекоче.

А вгорі — тільки зорі...

А ген, далі, де хвилі лози і коні,
на піску золотому смуглява дитина.

Хвиля хвилю невпинно,
хвиля хвилю невпинно

в долину все жене і одна у одній переливно
й задумано тоне.

Гнів мій мріяв калинно,
мріяв калинно...

Де ж ти зараз, мій друже, мій далекий
Овсій?..

Пада
листя

тополі

на вузькій кохано похилені плечі,
на волосся,

на очі...

Так поволі, сумирно, байдуже
пада

листя

тополі

у долоні мої.

Де ж ти зараз, мій друже, мій далекий Овсій?
Ой, згадаю я дні, як бажав я, щоб тільки приснилась
у вагоні півтемнім мені синьоока, задумана, мила...

Ой, згадаю я дні, як бажав я, щоб тільки приснились
біля церкви старої тини і під вітром далекі могили...

В барабані останній патрон. Розплескалось холодне
волосся...

Не побаче, не прийде ніхто... Але він не благає,
не просить.

Крики: «Бий!» — і вже зайвий наган. І глядять
невідомії ночі...
А вгорі тільки кров і туман... А вгорі тільки вітер
клекоче...
Із морів, з океанів встають, мають савани сині і білі,
і проміння під місяцем п'ють їх обличчя
засмажені, милі...
Ерзерум і Малахів курган... жовтий жах і безодні
Цусіми...
й ті, що слали раба на раба, скавучать і ридають між
ними...
Із морів, з океанів встають, мають савани сині і білі,
і проміння далекее п'ють їх обличчя засмажені, милі...
Од станції до станції
на бій —
на бій —
на бій —
І мріяв про Констанцію
смуглявий вартовий...
...І приснився мені сон:
неначе дивлюся згори я,
а внизу
рейки загинаються вліво. Весніє —
і сонце світить навпростець,
А біля насипу, недалеко од будки,
на траві
лежу
я
розстріляний — не розстріляний,
але без шинелі й верхнього зодягу,
тільки сорочка й підштаники на мені.
І ніби сплю я,
такий блідий і спокійний, спокійний.
Та тільки крові ні підо мною, ні на мені,
і ранів немає.

А може, на спині...

І так
три
рази.

Од станції до станції

на бій —
на бій —
на бій.

І мріяв про Констанцію
смуглявий вартовий...

І
ось
уже будуєм.

І пахнуть новії огні.

Рука залізная єдиная керує,—

то воля до нових повстань, прокласти рейки в невідоме
і пронизать нові світи новими згуками, поривами
й боями

і крикнуть сонцеві:

«Доволі!
Не світи!

Безодні хай під нами і над нами,—
самі ми станем будувать нові сонця

і зоряні системи».

І в глибині Прийдешнього (там буду жить і я)

дитина

на небі пальчиком не знайде вже Венери...

З'єднаєм зорі ми веселими дротами,

і у повітрі ми збудуєм города,

жахні простори ми населим городами,

бо шкворень світовий — єдиний стяг Труда.

А на чолі — в траві й крові

заплуталось волосся

коханої, забутої і проклятої... Інни...

і шум, і гнів, і моря дальнього приборі...

Григор'єв в спину б'є. Селяни рвуть дороги.
 Старшини ж кажуть нам, що ми за владу Рад.
 За серце тоскно ссе і сну не йме тривога,
 бо пилом молі тхне «добродій» і «камрад».

О злякані міста, де плями на панелі
 гарячим кумачем у вічі п'яно б'ють...
 О милої платок в ранковому інеї,
 й на промокатці м'ні нашкрябане: «Люблю!»

Під каскою блистять холодні карі зорі
 задуманих очей... і плине на щоці
 із снігової тьми огонь од семафора...
 Й здається, що кругом не люди, а мерці.

Зникають і пливають поволі тіні, тіні...
 Й не раз лякливий стріл по нервах полосне,
 і станеш, як і всі, покірно на коліна,
 бо вирве з тьми огнем товариша шинель

і знов шпурне у тьму... О вітре стрілянина!..
 Твій подих на лиці ще й зараз чую я,
 бо ще мені болять позбивані коліна...
 І спомини мої на лінії огня.

І ось уже здаєм козацькії багнети.
 Яка ж вона смішна, кіннота в постолах,
 ще й шпори дзеленчать... О бідні румунешти!
 І в цей нещасний край нас доля занесла...

А там ще й досі б'ють снаряди по Бендерах,
 і од шрапнелі дим над зірваним мостом...
 І смокче кров мою жахна якась химера,
 бо допомоги нам уже не дасть ніхто.

II

О кінь коханий мій з покірними очима,
за ким, о сірий мій, в'ялить зірниці жаль?..
Без ліку вже зоря над травами чужими
вмирає і встає і в'яне в комишах...

Там за Дністром любов і милая Україна.
Не зникнуть од очей задуманих румун
Паркани і дроти... А з ночі: «Сину, сину!» —
й огонь сумних очей крізь тумани і тьму...

І згадуються знов бої під Лозовою
і на снігу в крові розстріляний курсант.
І вітер, і любов... і в лаві ти зі мною,
мій милий, мій сумний покинутий козак.

«За волю і любов» і синіми очима
ти бачила чию розстріляну любов?..
О, як наївно шлик гойдався за плечима
і на шинелі м'ні дівоча перша кров...

Приходили до нас і чемнії французи
і кликали «батьки» за УНР на бій,
давали сала нам і хліба з кукурудзи,—
і на Поділлі знов кривавились степи...

І за Дністром уже румунські старшини,—
напудрені ляльки, затягнуті в корсет...
В обличчя шум і гнів Червоної України,
і села без кінця, і без кінця: «Вперед!»

III

Верніться, сни мої, моя далека юність,
прости мене, мій край наївний і святий...
Зустрів у Кам'яниці. Вона вже член ком'юну
і пише до селян захоплені листи.

Як часто над Збручем юнак златоволосий
без тьми цілував такого ж юнака,
а потім щось важке вгинало верболози
й ковзалась по траві маненькая нога...

О темні вечори і серця перебої...
І близько-близько так зелена тьма очей.
Солодкий дух землі і зорі над водою,
шо райдугою барв під вербами тече...

IV

В квартали і садки слідом брели поляки,
у вітер, ніч і млу напружено ми йшли.
Дунаївці сумні... розбиті гайдамаки,
і потяг під дощем заморений і злий...

Надвечір знов на бій. І ти з очей пропала,
побачив тільки кров на синім галіфе...
І, може, смерть уже із глибини примчала
і впала на лице холоднее твоє...

Та ніколи було молитись і ридати,
за нас в останній раз наплакались степи.
А десь із-за кущів наведено гармати
і огненний тайфун по лавах радо мчить.

А ззаду, мов у сні, кубанців ескадрони,—
і за селом в лице глухе й коротке «Плі!»...
Не одведу очей безумних і червоних
од неспокійних зір далеко од землі...

Не одведу очей... а жилки б'ються в скроні,
чи в скроні вітер б'є й шепочеться гілля...

І ще раз в очі: «Плі!»... і десь іржали коні
в жахливій глибині... і падала земля...

V

Одеса і шпиталь... французи... й знов погони.
І над лицем не раз схилився важко тиф
і дихать не давав... А десь бої... червоні...
і, може, серед них із зіркою і ти...

І од рушниці знов кохані мерзнуть пальці,
а рядом молодий і ніжний воєнком...
Сьогодні прочитав, як брали у версальці
таких же, як і я, і кидали в огонь...

І ніби вчора ми,— обдурені селяни,
за золото свою розстрілювали даль...
І знову ти лежиш обплювана і п'яна,
й над іменем твоїм Петлюра і Версаль...

І сняться все мені криваві ешелони,
тифозні мертвяки... й радянський сьомпй полк,
де блискавка згори ударила в вагони
і впав аероплан з одірваним крилом...

Вся юність і любов— порожні перони
і в голосах вітрів гарматнії огні...
А може, в ніч ясну в півтемному вагоні
вся юність і любов приснилися мені...

VI

Старий і шумний парк. Колись панський масток.
Селяни, і для них подивськеє кіно.
З дівчатами в кущах веселі інсургенти,
бо в жилах запашне червінькове вино...

На ганку, весь огонь, смуглявий агітатор
і в'ялить і пече синявою очей.
А кучері ясні, мов золоті свічада,
щось будять у мені неясне і сумне...

А потім підійшов: «Це ви, товариш Віра?» —
і знову, як тоді, в безодню, тьму, земля...
О голос молодий, ясний, наївний, щирий,
як радісно він звав мене на інший шлях!

«Безумний брате мій, безумний і коханий,
уже давно прийшла пізнати себе пора.
Свідомо тільки глянь на людські океани,
і упаде з очей проклятая кора.

Обидва вийшли ми з шахтюрської родини,
отож єдина нам уже ясніє путь,
де випростав давно натруджені коліна
той, хто з дитинства знав безхліб'я і ганьбу.

Бо ще турбує тьму тривожними гудками
скривавлений твій брат... І серце рве печаль.
Не пізно ще, вернись в його залізні лави,
крати вміє він, вміє і прощать».

І освітили даль далекії заводи
і спогадом ясним постав котельний цех...
бо можна все вернуть, хоч і в двадцятім годі,
і глянуть без журби в засмажене лице.

Над зорі простяглись порепані долоні
і меркне в глибині Чумацький Шлях в крові...
А нас уже несуть нові залізні коні,
де за УРСР сурмить останній бій.

VII

Ти плакала вві сні. А ніч дощем шуміла...
Од каганця сумним здавався зброї блиск.
З ударами внизу вуста твої тремтіли
Й ясні перлини сліз куточками пили.

І мчався ешелон... А рядом тіні мчали.
Не краяли сердець останнії дзвінки.
Нам тільки сурми в путь біля вагонів грали,
і в шумі од коліс губилися свистки.

Без кобурп паган за поясом синіє,
і у «лимонці» смерть ошкірена спить.
А вітер у вікно влетить і віє, віє,
і в сурмі на стіні зарізано свистить...

І знову над Збручем, мій друже, мій єдиний.
Але замість шлика із зіркою кашкет.
І злякано глядять Гусятина руїни,
бо кулеметів гнів там за вітрами, гей...

VIII

Познанськії полки тікають до Варшави,
румунський вітер п'ють дозори над Дністром.
І шелестить наш крок, веселий і кривавий,
по золотій стерні і золотим пером.

Виводе вже зоря нове momento mori.
«Повстаньте, всіх країв нужденні злидарі!»
І ось уже нові над нами зорі, зорі,
І ось уже нові над нами Октябрі...

Вже бачили огні германці і мадьяри,
і чули гнів землі фюрналь і увріє...
Але удар, удар, удар і знов удари...
Ой, никне все в крові робочее лице...

Невже ж навіки в тьму?.. О Арміє Червона!
Куди ж біжать твої розтерзані полки?..
На галицьких ланах знов польської погони,
в оселі війта крик і п'яні батоги...

ІХ

А потім Перекоп. І знову... зорі, зорі...
Й на велетенським тлі махновці і сніги...
І радісно стоїм, бо над прибоєм моря
в синяві видно нам турецькі береги.

Х

Де тінь од яворів, на місячній дорозі
до болю в губи м'ні татарській вуста...
А потім на траві у радісній знемозі
Ми чуєм, як шумить внизу гірська вода...

Здається, молодик із гостряка мечеті
піднявся і пливе в зеленій глибині...
А скоро зразу вниз ми у хитливій «клеті»,—
і знову затремтять од лампочок огні,

і кайло задзвенить... Під землю, мільйони,
ми підем на новий шахтюрський Перекоп...
І радісно вгорі ясні палають грона,
а вже до моря ми, вниз по шосе, бігом...

XI

ЦК і Укрувуз — і ми уже курсанти.
На муштру кожний день. Червоні юнаки.
І знов осінню даль пече кривавим бантом
і радісно ірже мій важкогровий кінь.

Сьогодні спокій п'ю. У вітра змерзли пальці,
за коміром мені нахабно не свистить.
О, як кохані м'ні цей дим далеких станцій,
терпкий шаблюки блиск і синьоока ти...

Крим, 1923

ЗОЛОТИЙ ВЕДМЕДИК

пролог

Вечір глянув самотнім ліхтарем.

Глибоко,

глибоко,

глибоко...

А в чіїх то очах жабуриння

і опенні почи шукань...

Падають

комети

на голі

коліна,

і сльози біжать по щоках...

То не сльози, а сині тремтючі

самотні опні на шляхах...

«Санта Лючіє»...

«Санта Лючіє»...

донесло й забриніло в далеких вітрах.

«Санта Лючіє»...

«Санта Лючіє»...

За кордон, за кордон, за кордон.

А на віях заплакала смерть.

Я ніколи не бачив Америки

і не був я на березі Рони.

За кордон, за кордон, за кордон...

Пливуть, гойдаються в тумані синьому

думки розірвані,

немов з листа колишнього кохання останні папірці...

Пливуть, гойдаються в тумані синьому...

В руді

не срібло мотузяне,—

то од очей примружених до місяця біжать
дроти прозорі...

Що чую я...

«Іще... іще»...

вуста розтулені і тіла дух медяний...

А може, це не я?! Це тільки місто п'яне...

«Іще... іще»...

і кров літово задзвонила...

Яка це сила...

Яка це сила...

В очах огонь, в ушах вітри...

а підо мною дві зорі

і в їх солодку глибину

дивлюсь, дивлюсь

і потопаю,

і потопаю...

Яка це сила... Яка це сила...

Якби я жив в віки доісторичні,

я б не писав одних поезій, а слухав, як шумує море,

ганявся б за коханою, і в гніздах над землею

ми падали б в нестямі...

і тільки пальми, і тільки море,

а в небі...

вітер...

Але я тільки В. і С.

а може, ні?.. і це у мене

од електронів, простору і тембру, ночей і днів, од

виміру усього

в одній руді заклакли віжжі,

і я керую часом,

і рухом я керую...

О мій ведмедик золотий...

Тебе привів, коли я спав, до мене лама

синьоокий

і так сказав:

«Не раз народжувався й умирав, і порох твій
вітри носили,

і все шукав,

шукав,

шукав

ти дівчину з очима золотими...

І буде час,

коли оцей ведмедик сумною дівчинкою стане,

й лілеї їй дадуть наймення

маленьке:

«Ві-

Ра».

І я заснув.

Проїшли віки.

І в день, коли плакати листя

огнем асфальти облили,

почув оцей твоїх питання:

«Ти?..»

і очі блиснули, що:

«Я».

Ковтає погами дороги,

хвилюється темне вбрання...

а місяць осяяні роги

встромив в голубого коня:

кінь — час,

кінь — даль...

А в серці огненний чингал...

Од місяця до земної кулі (о моя огнева дальина!..)

простяглися і побігли тунелі, тунелі

од бігуна до бігуна...

Мої мислі на сонячній стелі...

Ой, чи скоро ж настане весна?

На трамваї до міського парку,

там, де сосни пахучо шумлять...

Чи латишка ти, а може, татарка...

...і в очах, де ведмедики сплять...
На трамваї до міського парку,
де пахуча і тепла земля...
Кінь — час,

кінь — даль...

А в серці огнений чингал...

Били там,
били тут...

«За битого двох небитих дають,
та й то не беруть».

Били там, били тут,
били там, били тут...

Почуваю, як он метушаться
з портфелями, де замість відношень

лимонади та лимони...

А ми — на далі, на далі, а ми — на гони, на гони...

але ми — на далі, але ми — на гони...

йї поміж нами я бачу тебе,
вітер гладе кохане волосся...

Це нічого, що порвані штиблети,
але серце — на зоряні роси,
на зоряні роси...

I

I зупинились гнівні коні.

I падає

на гній

криваве

молоко...

Хто це ламає руки,
руки ясні, в агонії...

«Огонь.

Огонь.

Огонь».

Майбутнє — мрії рожеві часу.

Майбутнє — сопілка далини.

А на небі розвіяне гасло
і на землі

сни.

Гей, на розі мого кохання пахне
розстрілами даль...

Вітер цокає в ставні:

«Лю-
бо,

встань...»

Вітру наймення — Володька. Сумно
дивлюсь у вікно.

Снилась мені ти на фронті. Роки...
секунди... давно...

II

Зірвав з кося, і...

гох!

ударив об

землю...

Крикнув шалено:

«Моя!»

А я твої очі едеплю,
та не перший, не перший
я.

III

Вітер над морем... скелі... В море
я кинув когось.

Місяць доріжку стеле, ніби на хвилях
огонь...

Місяць доріжку стеле, ляжу на ній,
засну...

Тихо, без дум опускаюся в темну,
холодну труну.

ЗАЛІЗНИЦЯ

Епопея

Поєма перша

ПРОЛОГ

О кощою безсмертний, місяченьку мій
тихий далекийі,
я до тебе лечу на твоїм золотому промінні.
В ночі синім прозорім конверті
я — малепський, наївний лелека.
І од крил на землі миготять і втікають
налякані тіні
до смерті,
до смерті...
Може, сон? Хоч на мить уявлю
безповітряні далі,
обернусь і засну на другім ненадавленім боці.
Я сьогодні зустрів темнооку колишнюю кралою,
що кохав і забув... А в очах
блискавично неслося:
дух осінній трави і покірнього п'яного тіла,
губи милі й криваві... брав я в
пригоршню темне волосся,
пахли трави...
Я стояв у черзі за квитком на «Індійську
гробницю».
В небі далі летіли — синьоокої Вічності птиці...
Підійшла... подивилась: покірно і пильно...
тільки пальці тремтіли... може, марили пальці
про конвалію, хмари і хвилі...
— Я шукала вас скрізь... п'ятий рік...
І пропала черга і квиток, а за ними —
й «Індійська гробниця».

Тільки далі летіли — синьоокої Вічності птиці...
Я мовчав. А в очах блискавично неслося:
бліді лиця розстріляних... лави...
ночі й дні під огнем і нездійснені мрії
про далекий огонь (од очей...) голубий, променистий...
Одшуміли фронти...
Знов махповці, весна й повітове місто,
знову й ти... Ой мої неосяжні надії,
до стінки,
до стінки:

— Огонь! —

(«я другого люблю»)

я...

другого...

Хто бреде по грязі, он ридає, сховавши
лице у шинелю...
знов на банди... Чека... знов тікають
і кличуть криваві дороги...

: : : : : : : :

— Я шукала вас скрізь... п'ятий рік...

(— по надії... Огонь!..)

— Я другую люблю.—

Затремтіла.

— Кого?..—

Чітко й гостро (так одскакує куля од
незломної криці):

— Революцію.

В небі далі летіли — синьоокої Вічності птиці...

I

Залізниця село протинає півколом,
а ліворуч ріка —
золотий і коханий Дінець.

В очереті задуманий човен,
і в хатині сумний каганець.

У сінях, нахилившись, читає дитина:
і здається, не сіни — вігвам.
Може, в стрісі Венонги шумлять мокасини
й оскальпована в ній голова?..
О моя темноока дитино,
де ж твої фантазійні жнива?..

Залізниця село протинає півколом,
а ліворуч ріка —
золотий і коханий Дінець.

В очереті задуманий човен,
і в хатині сумний каганець.

II

На дванадцяте літо грів заклепки
у Жилі,
матюкався віртуозно і палив, палив, палив
кінський гній, сухеє листя. Це нічого, що
малий.

В небі зоряне намисто, і прокльони на землі.

А як осінь настала
(то нічого, що батько кожний вечір
приходили п'яні),
записався й до школи ходити почав
(на квиток заробив на гармані)

. . . . .

А в вікно горобці цвірінчать,
і згадки чередою в тумані...

. . . . .

. . . . .

Кожне літо поденна:
Щербаков або Лощенко чи бондарка за

тихим Дінцем.

Кожні двадцять хвилин пробігають —

вагони, вагони,

дм і вітер од бігу в смугляве лице...

Я на рейку гвіздок положу.

І коли одлунають колеса
і за будку сховається шум,
я тримаю розплескане лезо
і щасливий додому біжу.

Кожний день на заводі удари,
об залізо залізо дзвенить.

Я очей не зведу темпо-карних
із моєї дитинства весни.

По кислиці, ожину або по опеньки
ми ходили щасливі, веселі.

Їрали в вентерях рибу, виривали тички...

І здавалось, що вітер — задира прудкий —
понесе нас на зоряну стелю...

Понесе й перекине. А Ларка Горох
покладе мене там на лопатки:

— Що... здаєшся? —

І віє солодка тривога,
заглядає в сумні оченята...

А ночами, їй-право, літав я до бога,
пас на небі рожеві телята.

. . . . .
Тільки вітер... і більше нікого... нікого...

тільки вітер над нами проклятий...

. . . . .

Може, сон?..

На ремонті веселі дівчата. І блистять

і біжить залізниця,

Може, сон?..

Огірки... Митька Шорник зубатий...

Серце б'ється... Коли це? Коли це?
Запряже його Федька, неначе коня,

мотузок через зуби — і гоне,
Митька їсть черв'яків і живих гороб'ят,
заїдає солодким пасльоном.

На ремонті веселі дівчата... Не лечу
вже тепер я до бога.

Тільки вітер над нами проклятий...
тільки вітер... і більше нікого...

За стіною пивна. Цілу ніч там гармонії
звуки, і пісні, і плачі цілі ночі:

«Налейте, на-га-ле-ейте мне чару вина
расска-га-зывают бо-го-льше нет
мо-го-чи».

Стіну мазати не було рації:

Цілу ніч «поливають»...

«Володька! Гляди, а то твій «кабінет»
підпливе».

Ну, що з ними поробиш?

Все дитинство — обісцяна хата,
п'яний батько і в пшклятах ноги.
Тільки вітер над нами проклятий,
тільки вітер... і більше нікого.

III

Хтось на небі помилився:
взяв цигарку огнем у рот і розгублено

шрапнель.
пихкає:

А село причаїлось, чекає,
затаїло дихання воно.

Бо германці за огненным гаєм
розливають червоне вино...

«Товарищи! Социалистическое Отечество
в опасности!»

Залпами,
залпами...

— Уже заходять із-за лісу... аж он
блистять. Хлопці, швидше сюди! А то
переймуть біля Білої Гори!

— Буржуазні лакеї... поховались... анічирк...
(У вікно, прямо в перелякані очі):

Р-

раз!..

— Це Михайленко — п'ятдесят десятин землі.

— У-у, сурло пузате!..

Р-

раз!

Залпами,
залпами...

Уже не видно.

І десь, біля Дебальцевої:

— Товарищи!

Това-а-а!..—

Залпами,
залпами...

Попереду стрункий і красивий,
в жовтій касці. Спокійно і в ряд:
в далину невідому і сиву —
перший кінний німецький отряд.

IV

На село приїхали хорунжий і два

синьожуманники,

Організували повстання проти гетьмана.

Ну, я й записався. І були ще такі ж телята.
Привезли у Бахмут.

В комендантську сотню вписали,
і чужим я на варті стою.

. . . . .

Й несподівано якимось кохання примчало
в заклопотану душу мою.

Блакитні очі.

Небо, трамваї, люди, будинки, рушниця, перевірка,
бараболя,—

блакитні очі.

Я такий смуглявий і ніяковий.

А вона мені:

— Конваліє!..

О моя золота наївність!

— Я тебе як заїду по «криворозькій
республіці»!..

— Та людоньки добрі. Та одпустить же
ви мою душу на покаяніє. Та...—

Це червоногвардієць.

Донесли.

. . . . .

В комендантську сотню вписали,
і чужим я на варті стою.

v

За невиконання наказів нашу сотню
розформували,
дали документи і... на всі чотири боки.

А восени:

Повстання!

Повстання!

Повстання!

Ой сніги ж ви мої криваві та глибокі!..
А пристав сидів на прохідній конторці, в заводі,
і йому робітники плювали в вічі, йому
і начальникові обеззброєного

«карательного отряду»...

А вночі прїїхали гайдамаки, і вони уже
не плювались, а різали.

Ой сніги ж ви мої криваві та глибокі!..

Повстання!

Повстання!

Повстання!

VI

І казали: — Ми за владу робочу.
Нам резерви дадуть мільйони.
Слово «Воля» нам серце козацьке лоскоче.
Ми на тих, хто в кишнях ховає погони.—

А німці обеззброєні сумними рядами
проходили на гору до казарми.
На снігу розстріли, де місяць догори ногами...

І став я козаком петлюрівської армії.

— Червоні захопили місто Н.
Це — непорозуміння. Ми з ними не воюємо.
Але Н. треба одбити.—

За рікою холерні бараки. Ой шуми ж,
моє листя недуже.

Тільки виють на зорі собаки, тільки
осінь над травами туже!..

Жовта каска лежить на дорозі,
і стоїть над простреленим чолом
блідий місяць і никне в знемозі,
мов на варті... і огненні сльози
прикипіли до неба...

— Хто йде?

— Свої.

— Пропуск!

— Олена.

— Яка Олена?!. Руки... вверх!..—

І паркан промайнув, ніби в казці,
а іззаду ні стрілів, ні шуму.

Я в німецькій простреленій касці
запорошений снігом біжу...

І раптом розірвала полотна
ночі довга і кривава смуга:

Р-

раз!..

Зпов, ой, знову я в огненнім колі,
вниз лицем, і все вужче воно...

Та немає ні жаху, ні болю.

...Все одно...

А вишні такі кривенькі, такі одинокі
чорніють на фоні снігу...

Виколав рівчака неглибокого
і в нього я під кулями ліг.

Над бровами вода і волосся.

І здається: не зорі — багнети...

А із тьми невблаганно доносить:

— У вас гайдамаков нсту?..—

Ранок.

Всі пішли на мітинг.

Умирили останні дзвони.

Небезпечно в горбді сидіти.

І пішов. Тільки серце щемить і холоне...

Колись мені баба казала:

— Коли гроза, то звертай праворуч од дороги.—

Хмари на мітинг за дзвонами мчали...

І на вулиці не було нікого.

Іду по правій перії.

VII

Знову полк. І пахне кожушина.
Кожний день багряний і солодкий...
Ми одбили отакої днини
у гетьманців дві цистерни водки.

Роздавав «каптьор» нам казанками,
«розливали» ж ми її, горючу...
А вгорі, над вітром і снігами,
хтось розвісив золоті онучі.
— А-а... попався?!.. Не втечеш, жидюго!..
Ну... співай... «не вмерла Україна».—
Шомполами розсікає спину...

І коли на варті Вечір стане
і пониже даль холодним зором,
хтось поникне біля муру п'яно...
а на спині і на небі — зорі...

VIII

— Ну... біжи!
— Ой спаси ж мене, божа мати
(хреститься).
— Спасе... богородицю твою мать...—
Курінний в задумі походжає
і керує розстрілами просто.
Вітер віє, віє, завіває
і в лице шпурляє снігом гостро...
Розмоталась на нозі обмотка,
на хвилину одійшов од лави,—
прямо в спину — пострілом коротким,
і загрузло в темній рані:

«Слава!..»

ІХ

За горою удари чавунні,
мопотонні удари гармат.
А тифозні лежали в клуні.
І треба було одступать.

Як на зло, ніякої підводи,
поховались із кіньми дядьки.
Тільки вітер у полі бродить,
тільки кулі за нами дзвінкі.

На привалі за лісом синім
крикнув хтось: — Козаків визволять! —
І пішли. Тільки листя за ними...
Та ніхто не вернувся назад.

А коли надійшла підмога
і село захопили знов,
в клуні теж не було нікого,
тільки пахли мікстура і кров...

Х

Над нами небо яснее.
Остання, може, мить.
Шумлять далекі ясені,
і телефон шумить.

Колонами дорогою
багнети — хить та хить.
За останньою знемогою
остання, може, мить.

Позаду крики дальнії:
— ...у веру... в бога... в мати!..

Хоч волосинку дай мені
вві сні поцілувать.—

Іду. В лице — потилиця
червона і гладка.
Бідою день копилиться,
і давить патронташ...

Поєма друга

Я прийшов на станцію Революція,
коли ударив другий дзвінок.

Сосюра

ХІ

Повстанці, повстанці, повстанці,
червоні повстанці в тилу...
Гарматні удари по станції,
од станції — по селу.

Вибігла на вулицю старенька бабуся,
подивилась, як ми тікаєм, і сказала:
— Ага!.. Найшла таки і на вас погибель,

прокляті!

Ми проскочили.

Глухі не розкажуть дороги,
за кого ми йдем умирать.
Вже трохи лишилося, трохи.
І нікуди буде тікати.

Повстанці, повстанці, повстанці,
червоні повстанці в тилу...
Гарматні удари по станції,
од станції — по селу.

ХІІ

Рядами з-за Збруча смугляві яничари.
І полихнув огнем рішаючий удар.
Там тільки пил і дим, отамани й пожари,
там, мов розстріляний, тремтить і хляне даль.

Київ в руках повстанців.
А небо — на бурі!..
А небо — на грозі...

— Якого полку?
— 7-го советского.—
Тра-тат-тах!..

А небо — на бурі...
А небо — на грозі...

Рядами з-за Дніпра чеченці, кабардини,—
і вже назад ідуть сумні «січовики».
За ними тільки дим у синій тузі гине,
і кров'ю капотять зарубані віки...

ХІІІ

Галичани перейшли до білих,
галичани станції здають.
Тільки дужче очі помутніли,
як австрійські гудзики в бою.

Тільки дужче руки — на багнети
і смугляві пальці — на затвор.
Та все ближче неблаганний регіт,
крики: «Браво!»... і бряжчання шпор...

Ешелони в тьму на Шепетівку,
там поляки невблаганно ждуть.
І встромив я у ріллю гвинтівку,
повернув свою прокляту путь.

Повернув я путь свою прокляту...
Монастир... Деражня... Коржівці...
Крики: «Стої!..», погони та приклади,
щось терпке і тепле на щоці...

Пам'ятаю крики офіцера:
— Гайдамака?.. К стенке!.. твою мати!..—
Це було, здається, ніби вчора;
я лежав... а наді мною — тьма...

Може, сон?..— Товаріщ Іванова,
здесь еше немного камфори.—
Теплі губи... запах ясиновий...
і шумлять задумано бори...

Може, сон?.. Так ясно в лазареті.
Я лежу, а наді мною — ти.
Теплі губи... зірка на кашкеті
і знайомий цигарковий дим...

XIV

В темнім парку листя пожовтіле
шелестить і падає кругом.
Тільки профіль твій до болю милий
і над морем золотий огонь:

то маяк, і смуга золотая
простяглась од нього по воді...
В темнім парку тільки ми блукаєм,
тільки листя мрійно шелестить.

Ми йдемо в імлу важку й солону.
Огнєвіє на руці рука.
Задивився місяць на колони,
розливає срібло на паркан...

«Ну, чого задумався, юначе?
Ти — моя чорнявая любов».
І здавила руку нетерпляче.
Переможно задзвеніла кров.

Може, снилось?.. вітер ніжний, ніжний...
плеск весла і шарудіння хвиль...
Знову мчаться рейки рівнобіжно,
протяглися сині пальці миль...

XV

Протяглися і ниють темно телефони,
і снуються думи, думи без кінця.
Пролітають села, станції, перони,
мов забуті риси милого лица...

На шинелі тіні й відблиски червоні,
мов дрібні перлини на холоднім склі.
Холодно у серці, холодно в вагоні,
замерзають думи в зморшках на чолі.

Хто мене чекає там у тьмі, на розі,
і нервові плечі кутає в платок?..
Од вагонів тіні косо на дорозі,
гоняться за мною тільки тіні й дощ...

Гоняться за мною спомини прокляті:
на снігу махновці покотом лежать...
кров'ю запливають їх шапки кудлаті...
І розносить вітер стоголосий жах...

Перламутри снігу. В небі дзвін різдвяний,
а біля паркана дивляться баби.
На снігу червоно, а на серці тьмяно.
Хочеться до болю плакати і любити.

Але сліз немає. Тільки терпнуть руки.
Ще пригнали десять: — Брате, не стріляй!..—
Полетіли залли, ніби чорні круки,
і тоненьким криком зацвіла земля...

Зацвіла, забилась... Але я — в вагоні.
Спомини далекі крилами шумлять.
На шинелі тіні й відблиски червоні,
за вікном скажено крутиться земля...

Хто мене чекає там у тьмі, на розі,
і нервові плечі кутає в платок?..
Од вагонів тіні косо на дорозі,
гоняться за мною тільки тіні й дощ.

XVI

Але раптом: — Виходь із вагонів!
Комуністи! Два кроки вперед! —
Позривали стрічки червоні,
бо у вічі глянула смерть.

Позривали стрічки червоні
і квітки повкидали в сніг..
Тільки темні захекані коні
і розстрілів холодні огні...

Довго бігли, роздягнені, двоє,
а за нами — удари й огонь,
доки ніч волохатою тьмою
проковтнула останній вагон.

На спині розплескалось волосся,—
шкіру зняв би, тебе одягти.
А на небі янтарне колосся —
твоїх ніг золоті сліди...

Довго бігли по срібній дорозі
на глухе гавкотіння собак.
А в очах твоїх мука, і осінь,
і холодна таємна журба...

Та коли ж підгинались ноги
і тремтіло тіло усе,
мов з туману — наблизились кроки,
нахлилось знайоме лице.

Мов з туману: — Позвать военкома!
Дайте бурку, товарищ Андрей! —
Полетів я за дзвоном знайомим:
ділінь-брень, ділінь-брень, ділінь-брень...

Тьма. Шуміло. І жовті квіти
наді мною вінками пливли...
А повстанець смуглявий, невмитий
моє серце для чогось голів...

і казав: — Це тобі за комуну...
Всіх вас виріже батько Махно.—
В мозок бив мене словом чавунним...
А снаряд улетів у вікно,

розірвався... і вже на порозі
опинилась моя голова...
і заніла: — Подайте небозі!
я ж така одинока й слаба...

А рука зачепилась за ліжку...
і задумано пальці тремтять,
ніби спомини радісні й ніжні
про далеке, наївне життя...

Ніби в шахті жахній, невідомій...
Ясний клаптик далеко вгорі.
А навколо обличчя знайомі:
шахтарі, шахтарі, шахтарі.

Ми бредем у воді по коліна,
так обридло вагончики гнать.
А на горі цвіте вся країна,
прашори, на багнетях — весна...

А на горі — квітками повстання
одяглись і малий і старий...
І біжать у далекім тумані
ешелони на фоні зорі.

Я пішов би в далекі колони,
до земних притулився б грудей...
Але ні,— ми в ворожім полоні
у воді по коліна бредем.

І десятник кричить, підганяє.
Ясний клаптик далеко вгорі.
Та проходять у чорнім тумані
шахтарі, шахтарі, шахтарі...

І раптом гул... Прокинувсь я.
Шумлять внизу панелі...
В вікно розчинене — земля,
мов згук віолончелі.

В вікно розчинене гаї,
залиті сонцем бані...
А мислі радісні мої,
мов поцілунки п'яні...

Вона прийшла. Стоїть ось тут
з індуськими очима,
і ніби райдуги цвітуть
у неї за плечима.

Вона прийшла, стоїть ось тут
з вишневими вустами...
Од сонця зайчики цвітуть
у неї під ногами.

В вікно розчинене гаї,
залиті сонцем бані...
О темні кучері мої,
о поцілунки п'яні!..

XVII

Шумить вокзал... І на вагони
проміння точиться, мов кров.
Кого ж шукає зір безсонний,
чого хвилюється перон?..

І хто стоїть там самотньо?..
Махновська шапка і наган,
на очі сині і глибокі
упав веселкою туман.

Вона, вона... В зеленій тузі
цвіте водою березоль.
Скажіть мені, кохані друзі,
чи можна трьох любити разом?..

Ми сміємось. І дзвін, і кроки,
і неба персіанська шаль.
А очі сині і глибокі
ще золотить якась печаль.

— Скажи, скажи, по кім? — Не знаю.
Його побачила я раз —
і зацвіла, мов першим масм
маніфестації горять...

Там на коні сидів він босий,
а ззаду темний ескадрон.
Тремтіло золоте волосся...
і крикнув хтось: — Огонь, огонь!

І впав з розбитою ногою
злотоволосій командир...
Тепер лежить він у вагоні,
я покажу його, ходім.

І ми пішли. На домовині
лежали шабля і кашкет.
В вагон дивилось небо синє,
і кидав довгу тінь багнет,—
то вартовий. Ходім, кохана!
Ми помсту понесем вперед.
А в небі символом туманним —
татарська шабля і кашкет.

По е м а т р е т я

І

Загони, загони, загони,
од пострілів сині огні.
Повітря туге і червоне
здається солодким мені.

У полі — сліди кулемета
і ніг нечисленні сліди...
Хитаються чітко багнети,
хитаються чітко ряди...

А мати, як кожная мати,
мене проводить хрестом.
Солдати, солдати, солдати,
і вдаль — паротяга свисток.

На захід ідуть легіони.
І що нам кохання і смерть?
Повітрям тугим і червоним
серця переповнено вщерть.

Нам зорі кують перемоги,
і кожна у нас на чолі.
Тікають залізні дороги
в розрубані груди зорі...

І з кожним ударом гармати
летить за снарядом: «Дайош!»
Здрігаються дальні Карпати,
і злякано щулиться Фоп.

Зоря на чолі і на небі,—
для мене нема чужини.
Мій брате західний, для тебе
ми зорі скидаєм униз.

Нехай на окраїнах діти
огонь позбирають ясний
і будуть невпинно світити
батькам у дорогу вони.

На захід ідуть легіони.
І що нам кохання і смерть?
Повітрям тугим і червоним
серця переповнено вщерть.

II

Я на хліб обміню білизну
і в шинелі обідраній сплю.
Вітер кидає холодом сивим
на заголену ногу мою.

Натягаю шинелю на ноги,—
вітер б'є і регоче в лице...
І нагадує місяць безрогий
золоте великоднє яйце.

І повзе на багнеті проміння
вороним і вузьким рівчаком...
Сняться очі далекі і сині
і смуглявий в саду военком...

Може, я?.. В чоловічій убранні
ти на лаві в знеможі лежиш.
Світить місяць на ноги кохані,
на заголені ноги твої...

На шинелі наївні сніжинки,
на зеленому тлі вартовий.
Хто там плаче так ніжно і дзвінко,
тягне руки до мене із тьми?..

Я на хліб обміню білизну
і в шинелі обідраній сплю.
Вітер кидає холодом сизим
на заголену ногу мою.

III

Рвались далекі шрапнелі,
ворог бив «на удар».
Небо — кривава стеля.
В небі — пожар...

Тепло штовхнуло в груди:
вся гімнастюрка в крові...
Більше нічого не буде,
більше не буду любити.

Я подивлюся на рану,—
холодом бризне душа...
Вийшла бабуся рано,
стала і хреститься: шлях.

Ліг. А вгорі осіяна
смерть наді мною летить...
Вийшла бабуся рано,
стала і хреститься: жить.

IV

Перев'язали туго рану
і просочився кров'ю бинт...
Ідем на прокляті тумани,
і од копит янтарний пил...

А гриви хвилями — на вітрі,
доісторичний в небі крик...
Хай кулі ниніть темно й хитро,—
тепер я, хлопці, більшовик.

Ідем на прокляті тумани:
«Війна паладам — мир хатам!»
Вже скоро робітник повстане
і ту і там, і ту і там...

Вже польську армію розбили.
Ми од Варшави на Берлін!
«Кому ж ти молишся, мій милий,
упав покірно до колін?..

Кому ти молишся, коханий,
кому очей твоїх огонь?»
Ідем на прокляті тумани,
радіс світовий ізгой.

«Молюсь тобі, одвічний рабе,
бо я і ти — одне і те ж».
А в небі малиновим крабом
зоря над обрієм цвіте...

v

Навів на мушку знак тризуба, —
нервово оддало в плече...
Як молитовно склались губи!..
І по щоці сльоза тече...

Як темно нахпилось небо,
і мчаться мільярди дум...
Ну що скажу тепер про тебе,
коли додому я прийду?..

А гривви хвилями — на вітрі,
доісторичний в небі крик.
Хай кулі ниють темно й хитро, —
тепер я, хлопці, більшовик.

В. Сосюра. 1922 г.

В. Сосюра. 1925 г.

Поєма четверта

I

Чорні й слизькі пічкури під корчами,
синій пірнув поплавець...
Діти замурвані, гребля і ями,
човен кудись за водою пливе.

Коні купають волоські дівчата,
спини смугляві на сонці блистять.
Небо над вербами синє й кошлате.
Спокій і втома в грудях.

Вудку в пісок устроїв і ногою
місце я те надавив.
Сів на коня, і хлюпоче за мною
хвилі ясної дзвінкої перелив.

Дівчина хоче турнуть... я пручаюсь...
падаю в воду... і сміх, і блакить...
Чорні й слизькі пічкури під корчами...
Це мені в рейках минуле дзвенить.

Мчаться і мчаться... куди?.. невідомо.
Може, душа — цей далекий свисток?!
Прямо — трюмо, й силуетиться в ньому
темний юнак і круг шиї — платок.

Ніч. Але близько огні Перекопу...
Скоро команда: «Вставай!»
Скоро в обличчя нам блиском і громом
 кине снігами закутаний край.

II

Куди не глянь: шоломи, коні..
куди не глянь, куди не глянь.
І од очей твоїх навколо,
здається, світиться земля...

Я під командою твоєю,
про це я мріяв ночі й дні,
моя любов, моя ідея,
мій синьоокий командир!

Дзвенять сніги... А вітер віє,
шалено шарпає башлик:
Здається, в бій нас кличуть тії,
що перед нами полягли...

Ідем, ідем! Шоломи, коні,
куди не глянь, куди не глянь.
А вечір золоті долоні
простяг над нами, над поля...

III

Видно — ворожі дозори
чітко на фоні зорі..
Скоро, товаришу, скоро
вдарить тривожний грім.

Видно,— ворожі лави..
Гляньте: біжать, біжать..
«Ми за Комуни!.. Слава!»
Тільки клинки блистять.

IV

Настала тьма. Лиш кулемети
огненні зуби скалять нам...
Лишень на снігові намети
стікає кров по стременах...

Снаряд упав, не розірвався...
Немов закований, стою.
Колись залізо я шукав сам,
тепер — воно мене — в бою...

Давно, давно... за фунт: копійка,
його дідусь у нас купляв,—
тепер од нього чорні крики
шпурляє в височінь земля...

Впізнає хто, коли погляне
в цій тьмі, де наші, де чужі...
Але на прокляті тумани
моя дивізія біжить...

V

Прорвали фронт... Позаду — громи...
І ми — у ворога в тилу.
Такі картини незнайомі:
немає верб, немає клунь.

Над нами небо — синім гаєм.
Гей, стережіться, вороги!..
Ми залізниці розбираєм,
штаби рубаєм до ноги...

Хай ніччю кидають ракети
в безодні теплий оксамит,—

ми сонце взяли на багнети,—
червона помста, тіні — ми.

Товариші! Ми ждем підмоги.
Моя дивізія дзвенить...
Вже ворог оточив дороги
кругом, куди не повернись...

Пливе, як завжди, місяць-рожа,
не рожа — золотий кавун.
Але в цю мить жахну й тривожну
з чола я зірки не зірву.

Хто руки вгору підіймає,
кому загинуть або жить?..
Куди дивізія тікає,
куди дивізія біжить?..

І хто на скелі (хоче в море...)
позаду — крики і огні...
В безодні мчаться сині зорі,
і хвилі б'ють в лице мені...

VI

Пливу в імлі... Навколо тихо.
Здається нафтою вода.
Пливу один. Чогось так дико...
По комусь хочеться ридать...

і рвать волосся... Хвилі чулі,
чи співчуваєте мені?..
Я бачив, як упав од кулі
мій синьоокий командир.

Пливу до берега в знесиллі.—
Далеке світиться вікно.—
Такі гіркі й солоні хвили...
І тягне оловом на дно.

VII

Лежу в татарському чулані
уже не тиждень і не два.
Чи скоро прийдете, кохані
загони Молота й Серпа?..

Ідуть, ідуть... Я чую крики
і орудійний дальній гул.
О, недаремно стало тихо,
і причаївсь, завмер аул!

Дивлюсь у голубі щілини:
тікають люди, тане дим...
Стріляють лежачи, з коліна...
І офіцер біжить сюди...

Шарпнув за двері.— і в солому...
Дивлюсь — і падає душа...
«Здається, з вами ми знайомі?!» —
і в вічі од нагана — жах.

Але рука поволі пада...
зірвав погони... «Ну... цілуй!»
А в море падають снаряди,
і мчаться крики по селу...

Од вій — тремтячі довгі тіні
і губи теплі, як тоді...
Зо мною знов, о хвилі сині,
мій синьоокий командир.

Поєма п'ята

Шумить майдан. В огні панелі.
Фронти, мов сон, давно, давно...
Кашкети, кепки і шинелі:
ідуть робфаківці ІНО.

Конспекти, лекції, музеї...
Бадьорий спів, бадьорий крок.
Країні хліба й бомазеї
вже третій одлунав дзвінок.

Над ними сонце мітингує,
в промінні весь Вуцвиконком.
Мов зачарований, стою я,
дивлюсь здивовано кругом.

Колись — повстань веселі бурі,
організований огонь;
тепер — історія культури
і математики закон.

А там кварталами Берліна
ідуть, ідуть робітники...
Підвів рейхстаг ворожі стіни
і жандармерії полки.

Уже в повітрі пахнуть грози...
Мовчання... і тривожний крок.
Країні Лібкнехта і Розі
ще тільки перший б'є дзвінок.

Над нами сонце мітингує,
горить воно: фашистам смерть!
Ми підем з орудійним гулом
по всіх краях чужих земель.

Ми понесем туди відплату...
Гей, кожен своє місце знай!
Гримлять промови перекати
із краю в край, із краю в край...

II

Щотижня збори, літвечірки,
й веселі по домах ідем.
Трамвай на розі синім чиркне
і вже далеко десь гуде.

І серце серцю заговорить...
Хто знав малину теплих губ...
Хоч і мороз, а теплі зорі
і візерунки на снігу?..

III

Де перепліт трамвайних ліній
й огні зажурені такі,
на синім тлі сплелися тіні,
дві тіні довгі і стрункі:

«Залиш мене. Промчались бурі...
І я, і ти уже не те.
Для мене дні такі похмурі,
як кров замучених ідей.—

Для тебе: все таке кохане,
Таке барвисте і просте.
І нещобльований і п'яний
для тебе — сонце золоте».

Де перепліт трамвайних ліній
й огні зажурені такі,
там розійшлися довгі тіні,
дві тіні довгі і стрункі...

Весна, весна. І ниніють груди.
Я в санаторії, в Криму.
О, як змінилися «точки», люди,
ніяк до серця не візьму.

Як небо тепле і знайоме,
як дихать радісно мені.
На горизонті хвилі племінь,
і парус тане в даліні.

Зайшла Венера за Ай-Петрі.
Як дико крутиться земля!
А я стою такий упертий,
молюсь на зорі, на поля.

Душа в синяві спочиває,
в синяві моря і весни.
А теплий вітер навіває
мені якісь неясні сни.

Бредуть вони передо мною
брудні й засохлі од крові...
Тремтить вода, і пахне боем...
Лежать патрони од набій.

Цілую голову розбиту
і притуляю до грудей,
а в небі голосом трембіти
снаряд шумує і гуде.

Але це сон. Іду над море.
І мчаться зорі в глибині
так несподівано і скоро,
мов дні мої, минулі дні...

А море падає й гергоче,—
мій неосяжний синій край!..
І там, де піни білі клоччя,
то гори, то безодні — враз.

Колись стояв я, темний, дикий,
і слухав, як шумить вода.
З лісів — доісторичні крики,
в лице — доісторична даль...

Тоді вона стояла рядом,
як радісно було тоді.
А місяць теплим виноградом
розсипавсь на її хвості...

А ми на нього вили, вили...
Тремтіли тіні на траві.
Над нами небо тепле й миле,
лілові дзвони в голові...

Тоді було це на світанні...
щока і огневе плече...
Лилось нестримане бажання
од золотих її очей.

Але це сон. Іду над морем.
І мчаться зорі в глибині
так несподівано і скоро,
мов дні мої, минулі дні.

У

В містах тривога і колони.
І телеграми мчаться в тьму...
То ультиматумом Керзона
пробило днів буденну муть.

Запахло мозоком і кров'ю,
немов розстріли над Дінцем...
І повертаємось ми знову
на захід огненным лицем.

Колись: вікінги та норманни
далекі пінили моря,—
тепер: крізь синяву туманну
огні дредноутів горять.

І там, де синьоокі скальди
північну славили красу,—
тепер — благословляє даль ту
лиш радіо тривожний зуд.

А тут: шумлять мені банани
і я, задуманий індус,
в когось закоханий і п'яний
по місячним шосе бреду.

Із лісу вийшла, близько стала:
браслети на тугих руках...
і фіолетовим опалом
її очей містичний жах...

Цілую вороне волосся
й на лобі — золотий обруч.
А рядом тіні на дорозі
біжать, ховаються в траву...

Які тонкі й тривожні брови,
а щоки як сумний нарцис...
Цілую губи малинові
і сині жилки на руці.

. . . . .
. . . . .

VI

Сьогодні був я на заводі,
ходив у механічний цех.
Там на станках проміння бродить
і сяє в кожного лице...

Стоять вони, мов юні туї,—
а дома: ні прислуг, ні бонн;
і пацани їх агітують
од релігійних забобон.

. . . . .

Летять віки, мов на екрані,
мов вогке тьохкання в гаях...
Сплелися Боротьба й Кохання,—
і кращий хто, не знаю я.

[1923—1924]

РОБФАКІВКА

I

В цей час, коли я іду
і міські ліхтарі сперечаються з місяцем,
коли я проходжу великі площі й оглядаюсь,
аби не паїхав авто,
і згадую,
як мені на Сінобазі трохи не набили фізії,—
ти в брудній і нетопленій кімнаті
читаш золоті й невідомі утопії:
пробігають літери довгими й радісними рядками,
і здається, що ті літери —

я.

В цей час, коли я іду,
і прожектор огненно розсікає груди вечора,
і в криваве провалля видно,
як вітер скажено ганяє перелякані акації,
і метушаться розірвані хмари,— я згадую:
як ти була політруком ескадрону
і брала Перекоп...

А тепер ти, золотоволоса робфаківка,
кожного ранку біжиш по задрипаних вулицях
і боїшся запізнитись на лекцію,
де розказують про меридіани й про життя

рослин.

II

Невпинно
і солодко б'ються серця
і правильно, і в перебоями
в цей час,
коли ми йдемо з тобою.

А на заході:
прямо в прострелене чоло сонця —
летять журавлі...

І ніколи, ніколи
не буде краще на землі!
Віки проходять перед тобою
і оддають тобі пошану,

о жінко Революції!
Скільки геніїв вийшло із доісторичної
глибини твого черева!..
Дивлюсь на твої заломлені руки,
на зморшки на твоїм чолі
і оддаю тобі своє серце...

на!..

І підставляю вітрам розірвані груди,
і женуть вітри по жилах мою кров,
і ритмічно піднімають легені...

А на заході:
будинки і люди
чітко вирізьбила далечінь.

III

Моя душа,
мов залита асфальтом земля,
і кожне необережне слово
вгрузає в ній, як закаблуки моєї коханої
на розпеченім ґрунті
площі Рози Люксембург...

І її, таку наївну і тривожну,
я оддаю тобі,
бо:
прийдуть тисячі таких, як і я,
і оддадуть тобі свої серця і душі,
і ми їх запалимо,

ЛЕГЕНДА

Солодким звеном моє серце
упало, упало додолу...
А думка антеною: смерть це...
Отерпли і руки і чоло.
Повз мене будинки, трамваї...
Стою я, такий самотній.
Нічого не чую, не знаю.
А мимо — хвилини, мов роки...
І от нахилиє обличчя
до мене далека й незнана,
цілує без ліку і кличе
на вітер, на дощ, на тумани...
А там, за ланами, за ними
моря, кораблі і люди...
А там, за морями ясними,
задуманих сфінксів погруддя...
І от одчиняються двері...
Іду я у тьму, в піраміду...
В якій я добі або ері
п'янію од часу і літер?
За муrom шумлять океани...
Так ясно, мов лотос у вазі,
моя невідома й незнана
лежить в золотім саркофазі...

I

Моє ім'я було Атен.
Я був жерцем великим.
Хоч і юнак, але зате
науки знав без ліку.
Було, і рани і журбу,
які не є, загою.

Мій батько самим вищим був,
а я — його слугою.
Далекий край... в пісках земля,
і сонце у зеніті...
Була дочка у короля,
маленька Лейяніта.
Її я вимріяв собі
в ночах глухих безсонних...
Але не можна полюбить
по нашому закону.
О сонце, вітер і земля,
мій невідомий боже!
Я рани власної ніяк
загоїти не можу.
І Лейяніта раз прийшла
й біля колон у храмі
мене раптово обняла
лілейними руками...
Жагуча і остання мить!..
Хиталися колони...
Але не можна полюбить
по нашому закону!
На гору я її поніс,
в обличчя глянув миле.
Ми з вежі кинулись униз
і голови розбили...

II

Проїшли віки. Я був — не був...
Я на коні, над гулом...
Шолом од сонця і од бур
віки мені погнули.
За мною військо. Мов в чаду,
лечу крізь пил червоний...

Останній наступ я веду
на римські легіони.
Мій меч короткий і дзвінкий,
ми — люди вільні гаю.
Тікають цезаря вовки,
пощади їм немає.
Кричать і падають до ніг,
та за життя не просять.
І сонце дивиться мені
на золоте волосся.
Шолом розбито. Та за ним
жалю я теж не маю.
І сурма криком золотим
моїх людей скликає.
Тепер на місто. Ген воно
Зоріє перед нами...
Дививсь на мурі ті давно
я жадними очами.
Згори на голови — огонь,
каміння — на драбини...
А ми колонами бігом
шалено і невпинно...
Не раз одбили і не два,
та перший я на мурі.
В лице — удари і слова,
обличчя чорні, бурі...
І серед них мені удар
направила сердито
така тривожна і бліда
маленька Лейяніта.
Вона ударом по мечу
розбила груди й зуби...
Під серцем бронзу я почув,
і скам'яніли губи...
І от до мене смерть іде

повільною ходою...
— Атен, Атене, мій Атен!..—
Гукало наді мною.

III

Віки минули. Велике місто.
Не переважають добро і зло.
Кохаю вічно я думку чисту,
бо я професор-єгиптолог.
Хай замітає дороги снігом,—
переживу я і сум і жах.
На стажерці любімні книги,
на стажерці моя душа.
Мені вже тридцять. Я без дружини —
мені так вільно. Нащо вона?
В вікно каштани і небо синє.
Стою в задумі біля вікна.
Ясну я раду даю собі вдень,
та тільки ніччю не можу дати.
Командирують мене на південь,
поїду щастя свого шукать.
О ночі темні, я вас не хочу!
Вночі приходять до мене хтось.
Їй пломеніють індуські очі,
шумить об килим її манто...
Ім'ям таємним мене взиває,
ніяк не можу його згадати.
Її любив я в далекім краї,
вона маленька й така бліда.
Коли ж холодна зоря північна
промінням руки погладить її,
вона загляне востаннє в вічі,
заплаче й зникне в півтємі глухій...
Пустелі й вітер... Пустелі й вітер...
і піраміди на тлі зорі...

Країна сонця й ієрогліфів.
Сюди за щастям і я забрів.
Я в піраміді. Холодні мури,
таємне світло і саркофаг...
Іду до нього, такий понурий,
і раптом чую чиїсь слова:
— Прийди, коханий, схились до мене
і більше серця свого не край...
Ми знов зустрілись, о мій Атене,
ти Лейяніту свою згадай.—
І з саркофага вона виходить.
Блищить на чолі якась печать,
таємне світло на чолі бродить,
таємне світло в її очах.
Хотів я взяти її за руку,
але у серці мов шум і гул...
Воно погасло з останнім стуком,
немовби іскра в воді, в снігу...
До губ її вуста, мов рожа.
Лежу, конаю на землі...
Таким, як я, любить не можна,
такий закон тисячоліть.
І от — жерці до мене з неба,
веселий батько з ними йде:
— Тобі побачить бога треба,
тоді закляття пропаде.—
І я пішов. Об скелі груди
порвав, побив... А день сія...
В крові од каменю і бруду,
крізь ребра серце бачив я...
А бога немає,
де я не шукав...
Тільки хмарні зграї,
тільки крики гав.
І я побачив бога,

не бога — мою любов...
Цвіли піді мною дороги,
коли я до неї прийшов...
Була це звичайна квітка,
тремтіла росина на ній.
Було це на скелі влітку,
у зорянім синім огні.
Зійшов зі скелі чи злетів —
і сам того не знаю.
Про невідомі юні дні
гудуть мені трамваї...
Зі мною вже моя любов,
іду крізь листя й віти,
до серця квітку приколов,
шукаю Лейяніту.

IV

Це було в дев'ятнадцятім році,
на зеленім Поділлі було,
де останнє повстання лунало
і снарядами жито гуло.
Я прийшов після тифу в частину,
на вокзалі голодний стояв.
І зустрів я сестру-жалібницю,—
хрест червоний — на білий рукав.
Підійшла, подивилась:
— Атене!..
Стало сонце, спинилась земля...
І оддав свою душу тривожну
я тобі, Лейяніта моя.
Це було в дев'ятнадцятім році,
на зеленім Поділлі було,
де останнє повстання лунало
і снарядами жито гуло.

ВОНО

I

Віями, тополями — далечінь.
Ми — на смерть, за волю ми,
на мечі.

Бий, не минай,—
куля — тобі.

Вітер і гай,
бий!

Вітер і намети...

Хлопчик по землі
тягне кулемета,—
дванадцять літ.

II

Захопили в полон червоні.

— Я й червоним буду служити.

— Добре.

— Служи.

А воно ж таке маленьке,
йому б горобців ганять.

Повода захопило у жменьку,
командиру сідлає коня.

Загинає... «у веру»... і... «в бога»...

З кулемета було як засмалить...

— Ну й пацан! Не боїться нічого.—

Сміялись.

Стоїть і зорить зорко
на варті мій пацан.

Японська гімнастборка,
тесак і одрізан.

Кого, кого він кличе
і дивиться вперед?

Кирпате обличчя,
червоний кашкет.
Росте пацан у грозах,
само — грози шматок.
І вітер, і морози,
і каша — в котелок.
Морозе, ти не сердься
і не печи його,
і так маленьке серце
поклав він на огонь.

III

Місто далеке. Високі бані,
на фоні зорі — хрести.
«Фараона» й повії кохання,
і як наслідок — ти.
«Фараон» приходив «до синішки»
і мучного канфета давав.
Ти лежав на брудному ліжку,
з носа бульби блакитні пускав.
Скільки днів пролетіло, промчало!
Ну хіба, ну хіба їх злічиш?!.
Мати часто тебе покидала
і ходила на вулицю в ніч.
У заводі гуло залізо,
про таких, як і ти, гуло.
Твою матір пальотчик зарізав,
твого батька повстання змело.

IV

Ой, прийшли ж до міста отамани.
Одинадцята весна минала.
Було дико, весело і п'яно,
і тебе вони з собою взяли.

Надворі ожеледиця
і вітер злий.
Постригли оселедця,
ще й шапку дали.
Вітер сердитий
ляга до ніг.
З небесного сита
сіється сніг.
Сію, вію,
повіваю,
всім шляхи я
замітаю.
Ідуть загани гаєм,
за гаєм — завод.
За ними поспішає
маленький коновод.
Було, було, минуло
у льоті доріг.
Над нами небо — гулом,
а під ногами сніг.
Не схилить утома
і голод — біда.
Тепер він свідомий
червоний солдат.
Немарно жив у місті,
він знає, що робить.
Іде капіталістів
на захід бить.

V

Грозозломи пройшли, промайнули,
пацану дев'ятнадцять літ.
Роздвітає під зорями гулом
будівництво у місті й селі.

Колись був червонцем,
колись «пацанок».
Сміється під сонцем
токарний станок.
Знає він, од непу стало лучче,
хоч спочатку й никла голова.
Получає гарну він получку,
та получки нікому давать.

VI

Там, де місто, і осінь — на мури,
все, немов на багатті казан.
Записався в гурток фізкультури
мій колишній веселий пацан.
Ну і що ж? Це така уже мода.
Ти женись і лови кожну мить.
Тільки прийде з роботи, з заводу,—
і до клубу невмитий біжить.
В небі — віти,
гул іде...
Здрастуй, вітер,
Здрастуй, день!

ШАХТЬОР

I

В очах іскряться сині,
веселі промінці.
Через плече торбина
і лампочка в руці.
Думки, немов в бетоні,
заковано кругом,
і кайло біля скроні
ясніє гостряком.
Іде. А вітер віє.
Надворі ще зима.
А в серці пломеніє
і розцвітає мак.
Де вугіль чорним гаєм
і од ударів дим,
у кліті він сідає
з веселим стволівим.
А на поверхні зараз
машина — й так і так,
одмірюють удари —
вагу чи порожняк.
Робити, може, й важко,
але, щоб погулять,
одробить дві упряжки —
і до казарми спать.

II

Він такий бадьорий,
юний і ясний:
видали учора
чоботи й штани.

А шинеля в Вані
тільки до халяв.
Як було повстання,
з офіцера зняв,
Але це нічого.
Гей, шумуй, гілля!
Ще й получка в нього
двадцять три рубля.
Нехай нічого він не їв,
але й не хоче їсти.
Уклон сто двадцять саженив,
та ще й у кліті двісті.
Ходім, товаришу, ходім,
Пластами жах над нами.
Од кайла бризки золоті
летять із матюками.
Огнем і дзвоном сипле з вій,
у груди — чорна спека.
Когось гукає плитовий, —
† крик такий далекий.
Немов колеса у млині,
мов шум і хвилі гаю,
блищить карбідка в далині —
то штейгер поспішає.
З махри цигарка. — Будь здоров! —
І тисне Вані руку.
А той згадав: ...повстання.. кров...
і рейки, мов гадюки...
З броньовика огонь рясний,
рукам од дула жарко...
І це ж обличчя перед ним,
і ця, з махри, цигарка.
— Тебе обрали у шахтком.
Вилазь нагору швидше.
Стоїть колишній воєнком,

і світиться обличчя.
Стоїть колишній воєнком
і руку простягає.
А нагорі вітри бігом
зеленим шумом гаю.
За ними думами біжу,
наздоганяю сонце.
І розливають юний шум
веселі комсомольці.
У клубі вечір і огні,
гірляндами — зелéно.
І коливаються в вікні
голівки і знамена.
З дитинства всі за владу Рад.
Слова — з огня намисто.
Про міжнародний день доклад
їм робить активістка.

III

У шахткомі роботи багато,
але Ваня сміється ї тепер.
Хоч і важче, ніж кайлом довбати,
підписати невеличкий папер.
Тільки серце про щось заговорить
і тривогу заб'є з глибини,
коли мимо проходять шахтьори
і зникають у кліті вони.
І коли одтремтять «ундервуди»,
і востаннє притисне печать,
він іде подивитись на руди,
як вагончики в небі біжать.
А зіллються і небо і поле
і прилине вечірня мить,
він іде за рудничний посьолок,
там, де радіо тоскно кричить.

Гей ви, гони мої, моя муко!
Забурилося серце моє...
Ніби кайло прискорено й глухо
під ногами десь глибоко б'є.
Хай сьогодні не так, як учора,
і минуле не вернеться знов.
Розкажу я про долю шахтьора,
як колись про повстання й любов.

IV

О вітре мій, не каламуть
зелені жита хвилі.
Біжить дорога на Бахмут,
по ній — автомобілі.
Один за одним. Тільки гул.
За ними пил і тіні,
Хитає вітер на бігу
волошки мрійно-сині.
Щаслива і далека путь
колесами говорить.
І синім холодом цвітуть
провінціальні зорі.
Од поля, од станка й заліз ми,
ми — революції печать.
Читай основи ленінізму,
йди по дорозі Ілліча.
Ти будь як Ваня. З юним зором
і кайло й книжку любить він.
За нього радісно шахтьори
піднесли руки, як один.
На з'їзді він. І шум і співи.
Чий голос там такий дзвінкий?..
На варті юні і щасливі
стоять червоні юнаки.

Огненне слово хто там кинув?..
І перекатами гуде
крізь вікна місто неспокійне
і ніч і день, і ніч і день.
Од поля, од станка й заліз ми,
ми — Революції печать.
Читай основи ленінізму,
йди по дорозі Ілліча.

V

Тільки що це?! І Ваня й не Ваня...
Як потьмарились очі ясні.
Він не перший, не він і останній
на обличчі зів'яв і змарнів.
Уночі він о другій годині
по панелі задумано йшов,
де обличчя од пудри аж сині,
візники й проститутки любов.
Десь позаду промови, наради,
резолюції, шуми юрби.
Ухвалили на з'їзді багато,
тільки ж треба усе це зробити.
Тільки що це за серце стискає
і шумить і холоне в крові?..
Випадково зустрів у трамваї
у кашкеті кондукторшу він.
Поглядала, все мимо ходила,
а під віями — синя імла...
І, здавалось, огнем обпалила,
як квитка йому в руки дала.
Забудь і нічого не знай.
Там тіні чиї до вікна?
Іде останній трамвай,
виходить з нього вона.

Хвилина, мов кайло, тяжка,
і серце спинається знов...
Спитав, година яка,
і тихо мимо пройшов.
І глянуть боїться назад,
іде одинокий такий.
Хоч падай... У серці гроза.
Позаду крок легкий.
Все ближче... В огні голова...
Окраїна. Вулиці сплять.
І чує позаду слова.
— Товаришу, як вас звать? —
Насунула кашкета
і поруч іде.
— Читайте газети?
Живете де?
— Зі мною ви заснете —
провінція, муть.
Спізняються газети,
де я живу.—
Зустрічала, не раз зустрічала
і зорею од зору цвіла.
А коли од'їжджав, проводжала
і на пам'ять адресу дала.

VI

Ой далеко Харків-місто,
Москалівка і вона.
Тільки поле золотисто
притулилось до вікна.
Тільки мариться і сниться,
сниться Вані голосок,
очі ясні променисті
і з квітками кошельок.

Ой далеко Харків-місто!
Вийде, вийде він у поле,
осеніє неба муть.
Гей, вагончики-соколи,
не стає чогось йому.
Не стає, а може, й стане.
«Ундервуди», кайло, сон...
А шахтьори: — Ваню, Ваню,
ти піди на камерон.
Не сумуй, не думай, брате.
Ще далека наша путь,
ще робити нам багато,
ти кондукторшу забудь.

З л и с т а

«Здорова будь, моя Марійко.
Я не писав тобі давно.
Читаєш «Радіо» за три копійки
та ходиш ввечері в кіно...
Як Харків? Як мої знайомі?
Трамвай, як завжди? Вічна путь.
А я працюю у шахткомі,
і навіть ніколи зітхнуть.
Не вийде. Думав я багато.
Я не приїду, так і знай.
Лишилось мало вже сказати.
Люблю я кайло, ти — трамвай».

. . . . .

Тепер од себе. Юні друзі!
До вас я думкою лечу.
Чи догодив шахтьорській музі,—
Судіть самі. А я мовчу.

СЬОГОДНІ

I

Над станком синява сонно тане,
біля нього знову я стою.
Мій завод, клади багряні рани
ти на блузу чорную мою.
Мій завод, я знов такий залізничі
і дзвеню, лунаю молотком.
Я прийшов із мас, із поля, знизу,
де од злиднів очі, як огонь.
Вчора день фронтами океанів,
все чуже — на розстріли, в огонь...
А тепер далеко він за нами,
й замінив рушницю я станком.
Там, у місті, ходять пишні дами,
зажурилась непманів сім'я.
А у нас біжать станки рядами,
й біля них такі все, як і я.
Хай пливуть карбовано хвилини,
і життя одмірює мотор,
ми по непу до комуни линею,
і не спинить нас уже ніхто.

II

Так, немає Леніна, немає,
не почуєм ми його тепер.
Але хай і брат і ворог знає,
що завод став членом РКП.
Скоро Жовтень. Ми йдемо додому,
всі такі замазані, чудні.
Простяглися вулиці знайомі,

Дружній шарж Олександра Довженка
на В. Сосюру.

ВОЛОДИМИР СОСЮРА

ЗАВОДЯНКА

Д. В. У.

Обкладинка окремого видання
поєми «Заводянка». 1930 р.

річка Біла і мости по ній.
Листя клен давно уже не ронить,
бо воно вже долі все лежить.
Зустрічають пас церковні дзвони,
та вони такі уже чужі.
Повечеряв. Мій товариш Чалий
у вікно: — На зібрання ходім! —
А колись ми з ним «у сома» грали
й головами стукались в воді.
Вийшов я під вітер переливний,
вийшов я під зоряне рядно.
І до мене Чалий так наївно:
— А у мене лєнінець снюок.
Він уже й на бога й на корони
(а над нами місяць, мов клинок).
І до школи з галстуком червоним
з діворою бігає воно.—
Ми йдемо. А під горою маки —
це завод. Майдан, і дим, і газ.
Тут колись і варта й гайдамаки
нагаями розганяли нас.
Все пройшло, й Денікін і Петлюра,
є для всього час свій і пора.
А тепер на площі фізкультури
у футболу грає дівора.
Ми йдемо. А рейки в небо — дзвоном,
і од клубу смугами огні.
Темний дим над трубами холоне
і таємно тане в вишині.
Скоро Жовтень. Милі друзі, гляньте,
ну кого, кого це не п'янить...
Он лежать уквітчані гірлянди,
їх сплели з пахучої сосни.
Ліхтарі, немов янтарні сльози,
розливають золото руде,

і кричать у вікна паровози,
що Комуна близько вже іде.
А кругом плакати і колони,
здрастуй, вечір вольний і дзвінкий.
Все життя на секції й райони
поділили ми, робітники.
Знаю я, ні злиднів, ні одчаю
вже не буде в той далекий час —
і душа у кожного засяє,
як оце маленьке дитинча.
— Ти чого? — Я взяв його на руки,
мов до серця квітку приколов.
А воно доклада пильно слуха:
— Я на збори з мамою прийшов.—
Я сміюсь, голівку милу гладжу,
а воно ручиці розплело,
з рук моїх ізсунулось поважно
і за юбку матері взялось.
Ліхтарі, немов янтарні сльози,
розливають золото руде,
і кричать у вікна паровози,
що Комуна близько вже іде.

III

За рікою вітер невблаганно
нагина дугою дерева.
А у клубі комсомолка Ганна
розкидає зорями слова.

Пролітає вітер гострозорий
над ланами з півночі на юг.
Я ходжу на комсомольські збори,
всім цікавлюсь і усе люблю.

В вікна дим, і станція, і гули,
долітає дзвонами село.
І в диму мене моє минуле
обгортає траурним крилом...

Одступала гвардія Червона.
Сумно, сумно йшли броньовики...
А снаряди в землю, в мури, в гони
їх вітали голосом дзвінким.

Ешелон останній поспішас,
ворог близько, туманіє там...
Але ми чому, і сам не знаю,
не дали зірвати їм моста.
Роздала рушниці і патрони
пам чия зрадлива рука?..

Хтось казав з усмішкою сумною:
— Ну, прощай, в останній, може, раз.
Пахла ніч холодною весною,
і весною обдурили нас.

На могили я нарву клечання,
щоб зорею серце розцвіло.
Це було напровесні повстання,
на заводі содовім було.

Скільки днів погасло, промайнуло...
Та не можу й досі я забути,
як я міг піти на перші гули,
не на нашу робітничу путь!
От чому ні ласка, ні утома
не дають забутися мені,
хоч прийшов червоним я додому,
як і всі, з зорею на чолі.

Та горять, немов юнацькі очі,
на знаменах золотом слова.
Я дивлюсь на Леніна і хочу
знов почати жить і працювать.
Заливай же душу мою, сонце,
в колективі дай мені згоріть.
Хочу знову бути комсомольцем,
хоч мені вже й двадцять сьомий рік.

1924

СІЛЬКОР

I

Під промінням місячним колиска,
в ній маленьке невідомим снить...
Це сількор майбутній, Малинівський,
дитинча селянської весни.

Спи. Не знай ні злиднів, ні печалі.
Хай життя пливе і тане в дим.
А коли дзвонар заб'є на далі,
будеш ти повстанцем молодим.

Де снігів холодні сині шати,
будуть ніч розстрілами лякать...
Хай не зна твоя щаслива мати,
що тебе за веснами чека.

Хай вона не знає і не чує,
що на сина син гартує ніж...
Юний місяць кучері цілує
і малює квіти на вікні.

Над селом од неба сині ризи,
і од хати в хату ходить сон...
Хтось на небі кабана зарізав
і обляпав кров'ю горизонт...

Та не скоро зацвіте зоря ця
і впаде на сніг,— не на жита...
Ще собаки з місяцем сваряться,
й той на них уваги не зверта.

II

Веселі гарні очі.
Ну хто його не знав?
Він був звичайний хлопчик,
у цурки гарно грав.

Такі чудні крізь вії
і сонце й зорі, гей!
Ніхто, як він, не вмів
здирати з вишень глей.

Вночі у поле синє
він пасти коні вів
і на баштані дині
такі солодкі їв.

Забув малий безчубко
(та він же й не один!),
як матері за юбку
тримався лячно він.

В обличчя вітер гострий...
О радісна пора!
Бо на селі так просто
і жить, і умирать.

Хіба вони не хочуть
до невідомих зор?!
Такий звичайний хлопчик
майбутній мій сількор.

III

Ой, приїхав грек Попандопуло
із далеких зоряних країв,
де об берег море синім гулом
розбиває свій одвічний гнів.

Може, він був добрий і хороший,
мав вагу і радість у житті.
Кажуть люди, що розтратив гроші
і до нас з Болгарії утік.

Гей, над нами далі променисті,
а під ними зоряні слова!..
Записався грек у комуністи,
за свободу з нами воювать.

І коли пожар ущух і збився
й вороги: хто — в море, а хто — ниць...
Він у тому місці оселився,
де юначив Малинівський Гриць.

В небі кров клекоче, мов в горлянці,
то зоря полотнами — до зор.
А з Грицька, колишнього повстанця,
вийшов гарний читач і сількор.

Все як слід, село своє, знайоме.
Одгула давно фронтами смерть.
Тільки ж чому грек у виконкомі
не по правді робить і живе?

І писав Грицько в далеке місто,
воював за правду на селі.
Гей, тремтіли вороги од злості,
нахвалялись мовчки куркулі.

За вікном не місяць і не клени,
не далекий крик робітника,—
напоїв Андрія грек шалений
і його направив на Грицька.

IV

Село заснуло. Гулко
хтось двері замика.
У темному провулку
зустрів Андрій Грицька.

«Куди п'янило лізе?» —
подумав Гриць. А той
націлився з одріза
в обличчя її груди... «Ой!»

В обличчя вітер гострій...
Над трупом брата — брат...
Бо на селі так просто
і жить і умирать.

Над Грицьком синіють мертво гони...
Хто ж такий життя твоє порвав,
напоїв Андрія самогоном
і йому одріза в руки дав?..

Ніч. Весна. Грязюка і провулок.
Це така твоя остання путь.
Тільки брату і Попандопуло
довгі ночі більше не заснуть.

Над містами, селами, над гаєм
хай вітри цю звістку рознесуть,
що Андрія й грека вже чекає
наш червоний пролетарський суд.

Зацвітайте, мрії — сині птиці,
бо не знать нащадкам наших мук,
як рука холоде од рушниці,
як лежать у лаві на снігу...

Може, їм коли розкажуть зорі
наші думки в золотих вітрах,
як на варті радісно сількори
за Комуни вмiли умирати.

Жовтень 1924

ХЛОНЯ

I

Де сонце на асфальті мліє,
такий задуманий на розі він сидить.
Почистить чоботи, штиблети він уміє
й до каблука резинку пригвинтить.
Чи крему, чи шнурків щодня він пропонує
і щіткою в коробку стукотить.
А мимо нього різнобарвним гулом —
туберкульозний день у тьмяну далечинь.
Циганські кучері, крізь них мідяні скроні,
з буграми темний лоб, і губи, мов кармін.
А голос молодий все на одному тоні:
— Почистім, громадянін! —
І мимо кожний раз проходить комсомолка,
здається, в парк міський, з товаришем своїм.
У нього на грудях значок знайомий — ловко,
і кличе, і цвіте на серці в неї КІМ.
Куди її веде артьомівець смуглявий,
і що чекає їх, де вітер і жасмин?..
За ними гониться настирливо і мляво:
— Почистім, громадянін! —
Вони пройшли. І вже за рогом
звучить її рожевий сміх.
А тут непман одставив ногу
і заважає бачить їх.
І він бере червону оксамитку —
штиблетам павести останній блиск,
і натирає швидко-швидко,
такий розгублений і злий.

Ну, чому сіпаються губи,
і очі дивляться куди?
Мій хлоню, мій вірмене любий,
такий наївний і простий.

II

Полюбив я її, комсомолку,
за ясні, за знайомі слова,
за волосся, що траурним шовком
на вузенькії плечі сплива.
Кожний вечір, як сонце з-за мурів
на вітрини — калюжі крові,
вірменя одиноке і хмуре
коробок улаштовує свій.

Він іде на заводські гами,
там, де легені вітер пожер,
де в садках дітвору з цигаркам
розганяє міліціонер.

І раз підійшла комсомолка,
поставила ногу: — Почисть. —

Дивився і чистив без толку,
на серцеві КІМу моливсь.

У неї рубінові губи,
рубінові в неї слова.

Вона з того краю, де труби
до хмар, мов залізна трава.

— А хто твій товариш і де він,
чому ти сьогодні не з ним?

— Шахтар він, із краю, де щербінь
і хлором насичений дим.

Він зараз на місяць і зорі
у труби дивитись пішов. —

А вулиця в лица їм — порох,
а сонце на кучері — кров.

Місто в'яне, і все пломеніє,
од панелей і мурів пече...

Хто їй пальці знайомі — на вії,
хто їй руку поклав на плече.
Обернулась — і сонце у вічі,
в жили — млосний і радісний біль...
— Ми з тобою зустрілися двічі,
та чужі були очі твої.—
Вони пішли. І вже за рогом
звучить її рожевий сміх.
А тут непман одставив ногу
і заважає бачить їх.
Блищать штиблети гостроносі,
за черевами черева.
На коробку гарячі сльози,
це — комсомольські слова.

III

Він побачив, зустрів її знову,
на трибуні стояла вона.
Розцвітала од юного слова
на кашкетах квітками весна.
Заполонило серце юрбою,
і не знає, до кого любов.
Він пішов би з такої любові
до загину й на брата свого.
А в небі птиці — шумлять аеро,
автомобілі їм — в унісон.
І він побачив Комуни берег
за шумом радісним колон...
Ні, не колони, а хвилі, хвилі...
В синяві берег червоний, там...
Вже перетяти ніхто не в силі
дороги нашим кораблям,

Зійшла і стала поруч,
весела і ясна.
Вже другий щось говорить,
і слухає вона.
А в вірменя невпинно
швидкий у жили ток,
неначе серце вкинув
за плечі, в коробок.
Червона оксамитка,
смуглява рука.
День тягнеться, мов нитка
од милої станка.
Пришик до неї піжно,
і все таке ясне.
Хто нитку переріже?
Хто щастя перетне?

IV

Він на фабриці кожного разу
зустрічає з роботи її,
коли серце натомлені м'язи
у блакитні хова ручаї.
Ідуть вони на окраїну міста,
де трамвай поверта свою путь,
де янтарне розкидано листя,
до артьомівців в гості ідуть.
Пропадають сумніви, утома,
там життя — зачарована мить.
І так радісно гасло Артьома
революцію кличе робить.

ТАРАС ТРЯСИЛО

Роман

Перша частина

I

«Аг'я!» Бодай ви показались,
бодай подохли ви усі! —
гука й біжить пастух Трясило
по перламутровій росі.

Він і обдертий, і убогий,
і розлютований такий.
Йому стерця не коле ноги,
бо п'яти чорні та тугі.

У кров позбивано коліна,
і серце кров'ю в скроні б'є...
Десь на селі сестра Марина
й сивоголовий батько є.

Яка вона, його Марина?
Та думать ніколи про це,
бо теліпається торбина
й волосся впало на лице.

Марина десь, мов тіль манюля,
там, де орли і крики: «Вйо!»
В торбині сухарі й цибуля
і замашний в руках кийок.

Біжить з прокльонами і сміхом.
Лахміття й трав сумне рядно —
оце і вся його утіха,
оце і все його майно.

Шумлять йому далекі клени,
й лисніє листя ясенів,
де він літав конем шалено
й дівчат під зорями любив.

Далеко там, де неба грані,
є край щасливий, дорогий,—
а тут і голод, і знущання,
і на конюшні батоги.

І думи зграями — за грані,
туди, де Хортиця шумить,
де козаки веселі й п'яні
толочуть вольнії степи.

Як часто марили з Іваном
вони у Січ удвох тікати!
Од слів Тараса гнів багряно
горів в зіницях гайдука...

Здавалось їм, вони герої,
вони в Січі панам на зло...
Хапали в руки мрійну зброю,
а зброї в них і не було.

Од каганця проміння в'яле
тремтить, хитається й тече.
І Настя голову схиляла
своєму Івану на плече.

Гей, розгортали думи мури
пеначе близько і давно...
О вечори в землянці хмурій,
пісні і сльози за вікном...

Життя і мляве, і нескорє,
не знаю як його й назваць...
Вночі Тарасу грають зорі
і мрії вітер навіва...

Життя, глибоке та безгранне,
тече крізь нього і по нім...
У сні приходить ніжна панна
йому в убранні дорогім...

До неї серце простяглося,
неначе нитка золота...
У неї ласкаве волосся
і свіжі й радісні вуста...

Немов під ноги квіти стеле
і очі п'є йому до дна...
Вона — не сон, вона Ягелла —
дочка магната Рудзяна.

Обійми ранок розгортає,
і туманіє, і цвіте
над полем, над далеким гаєм,
де небо свіже й молоде...

Покірно збіглися корови
і смачно хрумкають траву.
Пастух між ними мріє знову:
він сів, і солодко йому...

На небі зоряне намисто,
неначе думи в пастуха...
Не хоче він ні пити ні їсти
і все у мрії порина...

До себе кличе юну панну,
заплющив очі й ловить гав.
Він перед образом туманним
став на коліна і чека...

Все ближче й ближче чорні брови,
і губи в губи, мов огонь....
Ах, то не панна, то корова
його лизнула язиком.

«Аг'я! Куди? Бодай ти здохла!..» —
і недруковані слова.
Тріщить під ним бадилля зсохле
і жовкло хилиться трава.

Згадав пастух: у нього панна
на спомин квіти не взяла,
і він очима слізно тоне,
а на губах усмішка зла...

Вона рабом його назвала,
вбрання її ще лине шум...
Востаннє глянула й сказала:
«Пожди, я батькові скажу».

II

В золоті парк осінній тоне,
небо синє, повне дум...
Сосни хиляться і стогнуть
та вершинами гудуть.

Може, був у нім колись я?..
Одпливли ті дні на дим...
У синяві сонне листя
сонно крутиться й летить.

По алеї бродить панна,
в неї книжка у руках,
на волоссі злото тане
й розливається в очах.

В листі тоне ніжним кроком,
все блукає, ніби тінь.
Очі сині та глибокі,
черевички золоті.

В небі сонце розлилося,
лине струнами до трав...
Черевички ті курносі,
може, в сні я цілував...

Пломеніє знов і знову...
Між дерев і листя грон
колонади мармурові,
там уквітчаний балкон.

На балконі люди, люди,
і музика із дверей
розриває сумом груди,
серце тисне та бере...

Далі линь, о юна музо,
бо всього не зможу сам...
У магната довгі вуса
і вино на тих вусах.

Кров'ю крапає, стікає
й малиніє на столі.
Пап очима чорно грас,
очі грозяні та злі...

А над ними сиві брови
грізно вигнулись, мов стій...
Скільки горя, скільки крові
на вбранні його рудім!..

Він кричить, ногами тупа,
мов печеться на огні...
Перед ним з обличчям трупа
молодий гайдук стоїть.

Як йому це не обридло,
він оберне морду в кров...
«На конюшню, хлопське бидло,
батогами запороть!

Не давать ні пить, ні їсти,
на соломі хай згниє!
Буде знати чорна кістка,
де його, а де моє!»

«Хлопське бидло» — «чорна кров»...
голосів гудуть джмелі.
Пан нехайно гайдукові
пастуха знайти велів.

III

День зів'яв золотолистий,
вже за обрієм ясне.
За межею парку свисти:
череду пастух жене.

Ще нічого він не знає,
ще не чує батога...
На сопілці журно грає,
ніби панну виклика.

Хай у нього ноги босі,
а між пальців грязь і кров,—
понесе він пану грози
за народне добро!

Гей, багато буде крові..
Й наплює він на оті
колонади мармурові
й черевички золоті.

. . . . .

Гайдук біжить, коня сідлає
і про запас бере коня.
Він за ворота вилітає,
неначе привид із огня.

«Гей, бережись!» — і коні мчаться,
за ним собаки й дівтора.
З вікна глядять на нього Настя
і чомусь сльози витира...

«Прощай, прощай!» — за волю друга
гайдук Іван на все готов.
Аби не лопнули попруги
і не розбили коні в кров...

Вже вечір темною габою
накрив всю землю з краю в край.
Гайдук зустрівся з чередою,
за чередою йде Тарас.

Йому б зустрінути, та й тільки..
Ой, крає панна серце вкрай!
Заграй востаннє на сопілку
і на коня скоріш сідай.

Кричить Іван: «Наказ од пана —
Тебе в конюшні запороть
за те, що ти образив панну,
за те, що в тебе чорна кров!»

Тікаймо в Січ, Тарасе милий,
ми звідти підем на панів!»
А в пастуха надулись жили,
і він зубами заскрипів:

«Ну, стій! Розправлюсь я з тобою,
проклятий пане! Буде бій!»
І він могутчою рукою
коня за повід ухопив...

Друга частина

IV

Поникли верби і ялини,
лоза розкидала кущі,
житами тепло вітер лине,
і сонно соняшник мовчить...

Сумний, сумний. Круг нього тіні
лягли на травнеє рядно,
вже поклювали все насіння
у нього горобці давно.

Він, як і дід, який на кручі
не зводить зору од руїн.
Обличчя з виразом гнітючим
таке сумне. Один, один...

Села пема. Його татари
змели залізом і огнем.
Він бачить... хвилями пожегу
людей роздягнених жене...

Шумить огонь... і од угару
здається все в крові, у млі...
А там — арканами татари
людей волочать по землі...

Дід опустився па коліна.
Здається, вчора це було,
коли дочку його, Марину,
вхопив татарин на сідло...

І кінь помчав, як вітер гаю...
Та в серці й досі біль живе!
І дід упав, і дід ридає,
і дід волосся сиве рве...

Але над ним: «Та годі, тату!»
І грає в сонячнім огні
над дідом приви́дом крилатим
козак на білому коні.

Летів сюди він швидше, швидше
востаннє глянуть на село,
його до гетьмана од Січі
посланцем обрано було.

З коня — мерщій: «А де Марина?» —
«В полон татари одвели».
Ридає дід, цілує сина,
з старих підводиться колін.

Одні руїни, чорні й голі...
Стоять між ними батько й син...
Мов сонця блиск на юнім чолі,
на призьбу впало дві сльози.

Нарешті син підвів обличчя,
і глянув злякано старий.
«Ну, що ж. Візьму тебе до Січі,
там будеш кашу нам варить».

. . . . .

Тремтять на травах роси-сльози,
горять вечірнії огні:
і з батьком їде по дорозі
Тарас Трясило на коні.

Горить і грає на жупані
коштовна зброя козака...
Ох, не одна зітхне Оксана,
коли згадає юнака...

v

Марині довго нило тіло
і теліпалась голова.
Круг неї чудно гелготіла
і задавалась татарва.

Кричали люди, коні грали,
і сонце лягло свій огонь:
воно дивилось і не знало,
кого пекти й жалить кого...

Скажіть мені, о сон-нестямо,
і ти, мій вітер-яничар,
чого так пахнуть полями
і очі й губи у татар...

О, це не ті, що у голярні
тепер покурюють, сидять
і запивають в ночі хмарні
вином черешні без пуття.

Коли ж не стане на Ай-Петрі
водить нещманок мій Ахмет
і зашнуровувать їм гетри
або розстьобувать корсет?

О, це не ті! Вони списками
загородили синій Крим...
Тут не один козак на камінь
упав обличчям догори...

Ти подивись на Ятагана,
читач мій любий і слухач,
як ниже далі він очами,
як струнко вигнулась нога...

Рукою пружною Марині
він ніжно голову підвів:
у неї очі теплі й сині,
а од очей... любов і гнів...

Мені закинуть: де це видко?
Любов, звичайно, не така.
Кров у степу біжить так швидко,
любов в степу така швидка...

Марині путь ясна й чудова.
Огнем під персами пече
оцей татарин чорнобровий
з зеленим відблиском очей...

І уночі, коли над станом
цвіла і плакала луна,
о, як любила Ятагана
в траві під місяцем вона!..

Лежить розкидано Марина,
забула все... огні, огні...
І золоте проміння лине
на стегна стомлені її...

І завмира і мружить очі,
в устах цілунки і слова...
Це хто так гаряче шепоче,
хто їй сорочку розрива?..

— Мій Ятагане, сон мій, раю,
для тебе тільки серце б'є.
Я батька й матір занехаю
за слово ласкаве твоє.

О люні ней, моя ханіме!
ти — день і зоряне тах'є...
Мої жінки, сади, килими,
шаблюка й серце — все твоє.

А в небі сон, а в небі зови...
і хтось над зорями іде...
І їй на перса знов і знову
солодкі груди він кладе...

. . . . .

Шумить аул. Біля мечеті
в джигітів грає дітвора.
О, скільки Ятаган Охметті
привіз з козаччини добра!

Жіпки, мов зорі, мов калина,
литки налляли сонце й кров.
Та краще всіх йому Марина,
його найпершая любов.

Усі вітають Ятагана.
Шаблі, немов блискуча мить!
А в небі хмарні каравани,
і море Чорнеє шумить...

І час летить кудись до брами...
Марині дні такі малі!
Вона гуляє на байрамі,
як на великдень у селі.

О часу птиці віщі й сині,
ми — тіль од вашого крила!
Марина зрадила Україні,
в татарську віру перейшла.

Ну і нехай. Кому це миле?
Ще не такі дурні були.
Усіх однаково дурили
попи, і ксьондзи, і мулли.

Я не за це люблю Марину,
і серце не того щемить...
Мені болить, що Україну
вона забула... Люні, цить...

Гей, на морі сонечко —
батіжком.
Там ходила дівчина
бережком,

Виглядала милого
на коні.
Ой, вона в татарському
убранні...

Дівчина не дівчина —
жінка молода.
Не цвіте калиною
лобода.

В неї очі синії
з золотом рясним.
Що була дівчиною,
а тепер — ханим.

VI

Прошло два роки. Вже Трясило —
один з козацьких ватажків.
О, скільки крові наточили
в Дніпро пістолі та клинки!..

Сестри нема. Так і пропала,
немов од сонця ковилі...
А батько, кашовар невдалий,
зварився якось у котлі...

. . . . .

У Січі шум, у Січі співи.
Сміються бліді шинкарі,
над ними сонне і щасливе
сміється сонце угорі.

Воно невмите і червоне,
од нього блиск ясний такий!
До церкви кличуть древні дзвони,
і йдуть і йдуть січовики...

Невже ж і я з орлами Січі?
В огні багряної мари
горять обпалені обличчя,
вбрання пістолями горить...

Тут і поляки, і татари,
старі і юні козаки.
Жінок нема. А на базарі
уже одчинено шинки.

Шинки й церкви... Оце так воля.
І це республіка така?!
Одні невмиті, босі й голі
на смерть ідуть за п'ятака.

А другі ситі та пузаті...
А кошовий — поглянь, це ж кат.
Хіба це воля в власній хаті,
коли всім править гетьманат.

Послухай, що шумить голота,
вона зібралась у юрбу,
вона дзвенить, як на роботі
рої сьогоднішніх комун...

Ось-ось затоплять отамана,
вперед — назад, прибой — одбой...
«Надів блискучого жупана
і думає, він цар і бог!»

«На турка хоче нас погнати,
а на Україну не пора?»
«Це ж там під паном стогне мати
це ж там під паном стогне брат!..»

«Без балачок! — кричить отаман. —
Розбийтесь зараз, хто за ким!»
І от прийшли поди з хрестами,
й рядами стали козаки.

«Наліво стань, хто — на Україну,
направо — хто на турка йде!»
А небо дивиться осіннє,
як Січ хвилюється й гуде...

Спадає листя золотє
на вуса, люльки й жупани...
Хтось крикнув: «Хлопці! Це не тє!
Нас дурять гетьман і пани!

За мною хто!.. Вперед, за волю!
Гей, отаман, держи штани!..»
Та шибонув його з пістоля
в лице пузатий курінний...

Упав козак... Стоїть голота...
Щє менше серцем молодим...
На трупі листя позолота,
над трупом од кадила дим...

«Нам треба туркам і татарам
за всі нальоти одсіч дати!
Ну, а тоді і пан од кари
не утєче!..» — «Цє юринда!

Цє все брєхня!» І знов голота
шаблями блискає, шумить...
А курінний роззявив рота,
розставив ноги і мовчить...

«Це хто?..» І от з юрби виходить
смуглявий і стрункий козак,
він по рядах очима бродить,
гуде козацький комнезам...

«Товариші!» — А сам, як небо...
Слова — не блискавка, не ніж:
«Спочатку, товариство, треба
своїх порізати нам панів!

Аж ось вони стоять з хрестами!»
(І на старшину): «Ось вони!..
Хто на Україну!..» Знявся гамір,
чуби неначе буруни...

А сонце хилиться, мов п'яне,
і на жупани точить кров...
«Дозвольте, пане отамане,
його кийками запороть!»

«Беріть його, беріть!..» — і рота
йому зав'язують... О, гнів!..
І це підтримує голода?..
Вона ще вірить у богів?

Чого не можу їм сказати я
й оману прокляту розбити?..
А з ганку піп: «О любі браття,
всім серцем бога возлюбіть!»

Даремно все: і зброя грає,
й хоч поросят клади в штани...
А в соймі руки потирають
і хилять келихи пани.

Крізь вітер часу серце чує,
і думка знає: так було.
«Нехай пся крєв за нас воює,
а ми... приборкаєм село...»

Слова попа, немов сопілка.
А курінний не ловить гав:
«На турка хто, тому — горілка,
пий донесочу! Я сказав».

На зброї сонця позолота...
«Гей, на човни! Пора, пора!..»
І от розходиться голота —
дурша чубата дітвора...

Залляли пельку... Одшуміло...
Розвіявсь од кадила дим...
І кров засохла... А Трясило
не вірить ще очам своїм.

Помацав трупа... «Так... Іване,
клянусь над прахом я твоїм,
коли я стану отаманом,
розвію цей проклятий дим...»

І руку тисне козакові,
холодну руку... «Не пора...
Ще довго ллятись власній крові
на глині власного двора...

Ще довго. Так. Село я знаю.
Але близький повстання день...
А Січ прапорами лунає,
а Січ горілкою гуде...

. . . . .

Це що за крики, що за гуркіт?..
Там козаків, непаче хмар...
Загони йдуть... один — на турків,
а другий... другий на татар...

VII

Трави і коні,
люди, списи.
Зорі червоні
хтось погасив.

Хмарно і вітер...
Куди їхня путь?
Тільки копита
ритмічно гудуть.

Їм не знайомі
ні хата, ні лап.
Веде їх, мов пломінь,
юнак Ятаган.

В далі очима —
і так він, і так...
Лиш за плечима
дзвенить сагайдак...

Шукає поживи
юнак-бересток.
Дома лишив він
п'ятнадцять жінок.

Уже за спиною
море і Крим.
І цокає зброя,
мов пісня ханим...

Ханим, о-ла-люлі,
ханим, о-ла-ной...
В темнім аулі
поснули давно.

«Невже ж він загине?..
О швидше, за ним!..»
Ридає Марина,
тепера — ханим.

На сум незорий
любов не міня,—
виходить під зорі,
сідлає коня.

О краю мій сизий,
татарська земля!..
Шумлять кипариси,
і сосни шумлять,

все вітами линуть
за дзвоном ясним:
летить безупинно
між ними ханим...

Летить крізь тумани,
безодні мина.
Вбрання Ятагана
вона одягла.

Ясніє над бором,
і роси горять.
В обличчя їй — гори,
в обличчя — зоря.

IX

Вітер понад гаєм
молодий такий!
В похід вирушають
славні козаки.

Грає, грає сила,
не пісні — гроза,
їх веде Трясило,
молодий козак.

Він сестру шукає
скоро другий рік.
Вітер понад гаєм
зашумів і зник.

Він далеко лине,
в нім і жаль, і гнів...
І в лице Марині
щось він зашумів...

І Марина швидше
між гіллям летить,
їй горить обличчя,
вся вона тремтить...

Як згадає, в'яне,
тане все огнем...
«Любий Ятагане,
почекай мене!..»

X

Зустрілись козаки й татари
там, де могили над Дніпром...
Поникли з переляку хмари
над ними огненным чолом.

Як завжди, тирсу вітер клонить,
тремтить і ниє у траві:
Поодаль стали два загони,
мов перед громом хмари дві...

І от, нарешті, виїжджає
на чорнім коні Ятаган,
і козаків він викликає
зазнати од шаблюки ран.

Ніхто виходити не хоче,
всі задивились і мовчать...
І грають Ятагану очі,
а в вишині орли кричать...

О, де ж ти, де, козацька сило?
Невже ж зазубрено мечі?!
Але назустріч сам Трясило
до Ятагана радо мчить.

Зійшлись... А там летить Марина,
вже видно на дорозі пил...
«Не може ж бути, щоб він загинув,
кого ж тоді мені любить?..»

А там: удари за удари...
«О Ятагане, любий мій!..»
І роздались ряди татарів.
Марина бурею — на бій...

І похилилась у знемозі,
мов серце вирвалось із грат:
на смертній топчуться дорозі
і Ятаган, і рідний брат...

Трясила втома вже хитає,
не може підвести й руки...
На зброї сонце дико грає,
і дико цокають клинки...

Кому затьмарило світ білий?
Хто обернувся на рідний крик?..
Кого по скроні через силу
востаннє вдарив січовик?

Хашим дивилась, ніби п'яна,
вона в цю мить і не жила...
Зів'яле тіло Ятагана
поволі зсунулось з сідла...

Махнув востаннє він рукою
і ліг у ковилі мерцем...
Лиш кров гарячою росою
Трясилу бризнула в лице.

«Алла, алла!..» Та на Вкраїні
жить боягузам не дано!
Трясило не впізнав Марини,
але Марині — все одно.

Невже?.. Невже Трясило гине?
«І ти туди? За ним?.. Ова!..»
Шаблюка блиснула в Марини,
і покотилась голова...

Чия? Чия?.. Лежить Марина...
(Вже пронеслась давно гроза...)
А перед нею на колінах
Тарас Трясило, весь в сльозах...

...Пізнав... пізнав... Але з одчаю
Він розгубив усі слова...
З плечми їй голову стуляє,
та опадає голова...

Січовиків поникло коло...
Немов роса багрянний стяг,
їм піт укритв засмагли чола,
ї чуби розвіяно тремтять...

Кричать орли... Лежать татари...
Прощально тирса шелестить...
І на Дніпрі од хмар пожари
відбились тоскно у воді...

. . . . .

Тарас не чув, як нили рани,
лиш бачив, мов крізь сон важкий,
як і Марину й Ятагана
зарили в землю козаки.

О сонце, миле і змарніле,
позич мені свого огня!..
Встромив списа в граву Трясило
ї на північ повернув коня.

«Тепер пора... Гей, на Україну,
батьків і сестер визволять!
Нехай од панства і старшини
спочинуть люди і земля!..»

І козаки за ним, мов хмари...
Лишень пузаті отстають...
«Прощай, сестра, і ви, татари,
безвинно згублені в бою»...

. . . . .

Де небо міниться і лине
у лихоманці даліни,
над сном татарина й Марини
могила з вітром гомонить...

Т р е т ь я ч а с т и н а

ХІ

Знов і знов мене Трясило кличе
невідомим голосом із тьми...
...Зажурився місяць понад Січчю,
і Дніпро порогами шумить.

Розцвітають зорі над загоном
і цілують в губи ватажка,
мерехтять в очах його безсонних,
перстнями світять на руках...

Знаю я, так зоряно і трудно
злидарів піднять, вести на бій...
Та у мрії зірку п'ятикутну
приколов до шапки я тобі...

«Не спіткайсь, мій друже, чорний коню,
не звертай з дороги на ріллю.
Може, й я заллю тебе червоним
і на гриву голову схилю...»

І Трясило дивиться тривожно,
зводиться у тьмі на стремена...
А на небі хтось розкидав рожі,
і жевріє синя глибина.

Думку дальню, думку одиноку
заховав Трясило од усіх...
У траві потонуть тихі кроки,
й захрипить, заллється кров'ю сміх...

Не один на темнім мурі Січі
упаде голічерва чи ниць...
І востаннє глянуть у обличчя
невблаганні дула гаківниць...

Вже огонь близьке й далеке злото
виринає, дивиться із тьми...
І мовчить, задумалась голота,
лиш Дніпро порогами шумить...

ХІІ

А у Січі свято. На майдані луни,
і земля бурунно танцями гримить...
Над огнем отаман точить п'яні сльози,
і перчина носа світиться із тьми...

Над огнем — отаман. Кулаки, мов гирі.
Але я не вірю ні одній сльозі!
Це мені Комуна уночі сказала,
що тебе на сало годувала Січ...

Я б замкнув до сажа отакєє чудо,
може, так і буде, може, так і є.
Груди мов у жінки... подивіться, друзі...
і горами пузо дихать не дає...

«Я гуляю,— пий, гуляй,
хто ще не каліка».
І навколо гул і гай,
бубни та музика...

«В мене жінка не така,—
коцюбою б'ється...
Руки — в боки, гопака,
аж земля сміється...»

Вітер рветься на шматки,
хилиться отаман;
виступають козаки
рівними рядами...

«В мене жінка не така,
все мене чекає...
Гой да го і о-ха-ха,
плаче та зітхає...

Я не знаю, що мелю,
плутає лукавий.
Буйну голову схилю,
вдарю об халяви.

Одійди од мене, сум.
Хай в огні долоні,—
я дружині привезу
чобітки червоні».

Вітер рветься на шматки.
Вже й заснув отаман.
А круг нього козаки
шумними рядами.

На жупани, на обличчя —
кольорами пломіни...
І все швидше, і все швидше
коло крутиться й дзвенить...

А на небі лине в хмари
ясен місяць — теж козак;
він танцює з ними зараз,
руки в боки, так і так...

Тільки ж чому це стало все бліде
і на мить, на хвильку зупинилось?..
То Трясило йде, аж земля гуде,
і лани хитаються зомліло..
Гей, прокиньтесь, прокиньтесь, отамане,
смерть твоя іде, смерть твоя біжить!..
Та лежить, лежить старшина п'яна,
покотом лежить...

Гей, козаки, козаки, прокидайтеся,
швидше уставайте,
в'яжіть старшину, зброю одягайте,
ворота одчиняйте, рідних братів
зустрічайте,
руки вгору іздіймайте!..

І козаки із хатів-куренів виходжали,
старшину в'язали, зброю оддавали,
ворота одчиняли, рідних братів зустрічали,
руки вгору іздіймали...

Ой скажи, скажи, розповідь, Трясило,
що у тебе та й за влада,
що у тебе та й за сила,
що ти полониш серця козацькі,
серця молодії...

...Місяць з хмари виглянув зненацька..
І мовчить Тарас..
тільки вітер віє...

...Двері тільки: рип...
Вийшов піп,
глянув піп,
заховався піп.
Двері знову: рип...

А Трясило скоса поглядає,
він побачив, він підвівся... Гей!
Не втечеш ні полем, ані гаєм,
чорний попе, од його очей.

Чує піп, що йде, що близько кара,
і під ліжку лізе він скоріш...
Дума піп: «Проклятий яничаре,
щоб тобі в аду, в смолі згорить».

Хто це двері тихо одчиняє...
У ченця під рясою — ропа...
Це Тарас під кровать зазирає
і за ногу витяга попа...

Піп хрипить: «Тарасику мій милий,
одпусти хоч душу на спокій...»
Щось штани попові замочило
і тече од капців по землі...

Обійшов Тарас хатини божі
і ченців усіх перев'язав.
А надворі тихо і тривожно,
мов у кожному серці козака....

І Тарас до козаків виходить,
він несе клейноди й булаву
й шпурляє з муру їх у воду,
і чорніє од козацтва мур!..

Всі глядять...не виринуть клейноди,
не підійме хвиля булаву...
Й козаків танцюють хороводи,
аж чорніє од козацтва мур!..

А над ними димно рожевіє,
й горизонти ширшають кругом...
тільки блись!.. І сонце, о леліє,
впливає огненным чолом...

«Гляньте, хлопці! Сонце підвелось!..»
І шаблями коло зацвіло...
А воно по хвилі простяглося
й з-за Дніпра їм руку подало...

«Скоріш у путь, аби не взнали,
не догадались козаки,
що я з попів зробив чували,
їх бога взяв за петельки...»

Блищить і цокає залізо...
Тарас, на все готовий будь!..
А він всміхнувся і прорізав
крицевим голосом юрбу:

«Товариші! Скоріш у море,
вернуть обдурених братів!
За мною всі!..» І знов говорить.
У Січі шум, у Січі гнів...

І козаки, мов хвилі гаю,
усі до берега ідуть,
вони човни в Дніпро спускають,
в ясну і невідому путь...

ХІІІ

Далекі дні... далекі гони...
не видно Хортиці давно...
Ой не один козак потоне,
розіллє чорнее вино...

Вино чи кров?.. Хай невідоме
Тараса й козаків веде...
Десятий раз у хвилі тоне
залитий кров'ю день...

В воді й на небі зорі світять,
і тут і там ясні такі.
Мов під ножем татарські діти,
кричать на вогнища вовки.

Кричать од голоду, од болю,
горять очима з глибини...
А береги пливуть поволі,
лицем міняються вони...

Сидить, задумався Трясило,
неначе гори на чолі...
Таких, як він, ще не носили
долоні матері землі!..

Далекі дні, далекі гони,
ви все ввижаєтесь мені,
в вас думка й серце дивно тонуть,
мов в ополонці чи на дні.

Не знаю й сам, чого я хочу.
Ах, то не зорі угорі,—
то світять люльками крізь ночі
мої далекі бунтарі...

Десь цвіркуни заводять гамп
над темним дзеркалом ріки...
І веслами, немов ногами,
перебирають байдаки...

А ніч упала на коліна,
прослала їм до моря путь...
І діамантами перлини
на веслах виснуть і цвітуть...

Там у тьмі Очаків туманіє,
і гармати холодно блищать,
а на мурі турки вартовії
між собою тихо гомонять.

Що за плеск?.. Із ночі, із туману
випливають темні байдаки...
Бережись, Тарасе мій коханий!
Нахиляйтесь нижче, козаки!

Це ж по вас ударило з гармати,
полоснуло гулом і огнем...
А Трясило буряно і радо
в Чорне море байдаки жене...

І човни мушкетами на мури,
і летять у воду вартові...
Виринають, падають і здуру
знову лізуть, як чорти, на бій...

І човни грозою одяглися,
аж лиман снарядами кипить
і шпурля залізо й хвилі в лиця...
Бережись, остання, може, мить!

Тьма горить... і на човні Трясило
весь в огні примарою стоїть...
Мій козаче, мій юначе милий,
як я бачу всі думки твої.

Я до тебе руки простягаю,
ти ж мій промінь, радість і мета.
Тьма горить... І хтось у ній з одчаю
і од жаху човен поверта...

Та назад йому не довелося...
Бо з фортеці вдарило у бік...
І од човна огненне волосся
простяглося і зникнуло у тьмі...

XIV

Підіймає гори Чорне море,
а між ними — маком байдаки.
Вже забули, що було учора...
І співають дружно козаки.

Вже забули, що було учора...
А Тарас все дивиться у даль,
все шукає у синяві зором,
чи не блисне парусом байдак...

. . . . .

Грає море, грає і говорить...
Ще далека і мінлива путь.
Ім назустріч через сині гори
козаки з Туреччини пливуть.

Ой багато злота в Царгороді!
Козаки були там мов в меду...
Й курінний собі у нагороду
захопив турчанку молоду.

Вся вона подібна до мімози,
в неї шаль, мов зоряний туман...
Чорні очі дивляться крізь сльози,
їх губами ловить отаман...

Заховались, потонули в морі
мінаретів золоті серпи,
не співає муедзин на зорі,
юний хан любов'ю не кипить.

Юний хан зарубаний в гаремі,
він приходив тільки уночі,
тільки сниться юний хан Заремі,
і вона зітхас і мовчить...

Не дивись, отаман, на турчанку,
не для тебе всі її слова,
чорнобрива тиха полонянка
не тебе б хотіла цілувать.

Лиш один козак не гуля, не п'є,
на турчанку хмарно задивився...
Він очима б'є: серце ж ти моє!..
Він забув, забув свою Марисю...

І козак встає, до Зареми йде,
їй до губ обличчя нахилиє...
«Бережись, козак, не цілують так!..»
Курінний пістоля витягає...

Козаки мовчать... Лиш шумить вода...
Та одразу в небо і рвонуло...
Нахиливсь козак... і упав козак...
Тільки шапка вгору підстрибнула...

Отамане, гей!.. подивись кругом,
це ж себе з пістоля ти застрелив...
А у козака ямою — чоло,
і над ним Зарема, ніби скеля.

Захолола вся... Їй на персах кров
по сорочці смугами стікає...
Мовчки отаман келиха бере,
і вино спокійно він ковтає...

«Пий, панове, пий!..» І козацтво п'є...
Тільки сльози деякі змахнули.
Десь чайки кричать, та вода дзвенить
об човни своїм одвічним гулом...

. . . . .

І отаман дивиться, мов хмара,
на турчанку скоса погляда,
лє вино на синії шальвари
і пляшки у воду викида.

Козаки давно грозою стогнуть,
в них од злості на очах туман...
Бо забув козацькії закони
й закохався в бабу отаман.

Тільки що це тоне й виринає?..
Там, на сонці, блиснуло весло...
Й перед ним, мов од калини в гаї,
байдаками море зацвіло.

...І турчанку одштовхнув Барило,
він підвівся, він про все забув...
«Опізнився», — думає Трясило
і рукою козакам махнув.

...Тільки ж чому дивиться Зарема
й полотніє з шиї до руки...
Що таке?! Невже його в гаремі
не на смерть забили козаки?!

«О хане-юн, о мій коране!..»
В очах його огонь заправ...
це не його гяур поганій
тоді в гаремі зарубав...

Та тільки ж чому він чубатий
І чуб гадюкою біжить?..
Зарема хоче щось сказати,
та захлинається й мовчить.

Вона забула всі образи
і тоне й тоне, ніби даль...
Чом задивилась на Тараса
ти, полонянку молода!..

. . . . .

Шумить і грає Чорне море,
мов кінь анархії в бою...
І на човні Тарас говорить
промову першую свою.

Під ним не човен —небо лине,
воно і в серці, і вгорі...
«Спочатку пов'яжіть старшину,
тоді я буду говорить».

І враз клинками зазоріло
і закипіло все кругом...
І враз згорів, упав Барило
на труп скривавленим чолом...

Не море Чорнеє сказилось,—
рве ланцюги на нім козак...
Усе зробили, як Трясило
огненным голосом сказав.

«Гей, козаки! Не за Вкраїну
вела старшина вас на смерть:
за панство й їх з вас кожний гинув,
це ясно кожному тепер!

Ви йшли на турків, на татарів,
а там, де ріднее село,
Вкраїна вся гуде пожаром,
Вкраїну кров'ю залило!..

Доволі бути нам за джурів
в старшини, гетьмана й панів!
Ми всі підем на панські мурі
топить в крові народний гнів,

батьків і сестер визволяти,
рубать старшину та панів...
Потроцим гетьману гармати,
що трощать голови братів!..

Вони нам руки простягають,
вони встають... мерщій до них!..»
І козаки шапки здіймають,
і од клинків човни, мов сніг!..

«Ми за тобою, отамане!»
«Веди нас, батьку!», «Хлопці, в путь!»,
«Покажем ми старшині й пану
веселу і криваву путь!»

Дивись, Тарасе: грає море,
мов кінь анархії в бою...
Воно вітає синім хором
промову першую твою...

Стоїть і слухає Зарема,
немов п'яніс од вина...
Ах, не таким його в гаремі
так часто бачила вона...

О люні ней, моя Заремо,
тебе не зможе він любити,
тобі любить його не треба,
бо він іде старшину бити.

А він — мов юний вітер ранку,
мов перша зіронька із тьми...
І тоскно слухає турчанка,
як море Чорнеє шумить...

Четверта частина

XV

Лети, лети, мій чорний коню,
туди, де зв'язані попи
лежать надуті та червоні
у несподіваній журбі.

Лежать вони. Як би востаннє.
Блищать на грудях їм хрести.
А на порожньому майдані
останнє листя шелестить.

Летить воно на курінного,
в його очах така тоска!
Вже затекли у нього ноги,
надулись жили на руках...

Ридає він, що «нень» гине
(такий тоненький голосок!..).
А вколо злякана старпшина
чуби вмочає у пісок...

О, не благайте... Марно, марно
даєте волю ви сльозам.
Не прийде бог ваш легендарний,
щоб розв'язати руки вам.

Над вами небо заніміло,
тремтить дощем невтішних хмар,
немов жалкує, що Трясило
вас до ноги не порубав...

Не тільки вас, а й тих, що в'яло
вовками виють у хатах,
що кров невинну розливали
облудним іменем Христа.

В пилу й сльозах обличчя-плями
і пальці скрючено, мов сміх...
Вони другим копали яму,
але попали в ню самі.

Кричіть же, хрипніть од утоми,
давайте волю язикам!..
Старого світу военками,
прокляття вам, прокляття вам!

XVI

Нашуми мені, вітре мій милий,
щоб другим розказать я зумів,
як прийшли втікачі од Трясила
й розв'язали старшину й попів.

Чому коней, що несли старшину,
не пожерло огнем з глибини,
не вкусила гадюка полинна,
як до гетьмана бігли вони...

Пахне кров'ю і чомусь інжиром,
а над полем туманами — мла...
Навздогін у потилиці жирні
не давенить їм татарська стріла...

Коні, коні, впадять на коліна
і зубами попів загризять...
Тільки небо ридає осіннє,
й по-осінньому вітер шумить...

Проковтні їх, кохаєє поле,
і залий мою муку, мій гнів!
Тільки рясів мотаються поли,
ніби крила біблейських чортів...

Курінному немає спокою,
все здається, що хтось наганя...
Він од злості махає рукою
й попадає по храпу коня.

Десь на зорі хитаються клени,
а під скелями море гуде...
«Панотець, помолися за мене
і за діло за наше святе.

Панотець, нам багато роботи:
скільки треба шабель пощербить,
втихомирим прокляту голоту,
кров цеберками будемо пити!»

І отаман сміється лукаво,
пропадає в тумані той сміх...
«Нам пришло допомогу Варшава,
коли зле доведеться самим!»

XVII

І от я бачу крізь тумани
селян у першому бою,
вони на гетьмана й на пана
з граблями й вилами встають...

Огнем і дзвонами забило,
і аж до нас той дзвін гуде...
Вони почули, що Трясило
на допомогу їм іде...

Навколо все огнями має,
мов небо кров'ю зацвіло...
Селяни вилами шпурляють
на вітер панське барахло.

Вони з граблями в даль зчорнілу
йдуть на гармати, на клинки...
Кудиш човни скоріш, Трясило,
сідлайте коні, козаки!..

. . . . .

XVIII

Огні й музика у магната,
обличчя радісні кругом...
Тремтять і вікна і свічада,
немов кріпак під батогом...

Чекає всіх смачна вечеря,
і очі квітами цвітуть.
Рожеві панни й кавалери
у хвилях музики пливають...

І от господар сивобровий
скривив усмішкою уста:
«Радійте, панни і панове,
до нас сам гетьман завітав!»

І очі всіх на двері линуть...
Ой, червоніє не одна...
Невже володарем України
цей розмальований юнак?..

Він у жупані малиновім,
неначе виліз із крові...
Тремтять тривожно чорні брови,
і губи скривлено на біль...

«Віват! Ще Польська не згінела!
Нехай навіки процвіта!»
І от підводиться Ягелла,
дочка магната молода.

Вона до гетьмана підходить,
і од ходьби вбрання шумить...
А він очима смутно бродить
і раптом злякано кричить:

«На коні всі! Скоріш, панове!
Трясило йде... на бій, на бій!»
Тремтять тривожно чорні брови,
і губи скривлено на біль...

«Де посланці?.. Вони зі мною
Загнали не 'дного коня!..»
І він тремтячою рукою
широко двері одчиня...

І от ввійшли... Вони з утоми
не знають, де й куди ступить:
це курінний, старий знайомий,
а з ним і джура, і попи...

Ввійшли, вклонилися і стали...
Неначе блиснули мечі,
мов внесли гроб... померкла зала
і зачаровано мовчить...

Ніхто не крикне «Не згінела!»...
Забули все... Тут кожен свій...
І мовчки дивиться Ягелла,
кусає губи до крові...

«Іде козацькая голота,
за нею з вилами дядьки,
всіх, хто не хлопської породи,
вони рубають до ноги!..»

Поблідло все... В тривозі зала,
бо не второпає ніяк...
«Святих отців вони прогнали,
погляньте, ось вони стоять!..»

«Ні, не вони... Це нас — Трясило,
Ясновельможний, ти ж забув...»
І зала сміхом зашуміла,
неначе тирса по степу...

І гетьман рве свого жупана,
він підбігає до попів,
в його очах огонь багряний,
в його очах і сміх і гнів:

«Ні, не вони!?. Хрести для чого?..
Ех ви, нещасні холоуї!
Ну, щастя ваше, що на бога
ще очі дивляться мої.

На коні всі! Скоріш, панове,
нам допоможе пан Єзус!»
Мовчить господар сивобровий
і тільки крутить довгий вус.

Надворі вітер радий, радий,
мов випив панської крові...
Огні погасли у магната,
на мурах ходять вартові.

ХІХ

Понад полем, понад гаєм
прапорами має,
грають коні, зброя грає,
козацтво співає.

З ними йде повстанців сила
по боках, окремо,
попереду сам Трясило,
а за ним Зарема.

Все забула ця дитина,
туманіє й тане...
Йй за матір — Україна,
і Тарас — за хана.

Вся вона — безмірна рана...
«Може, він глузує?..»
Не всміхнеться, і не гляне,
і не поцілує.

І вона підводить вії
й плаче не до речі,
спину зорами леліє
і кохані плечі...

Осеніє все і хляне,
а пісні — мов ночі...
Мовчки слухають селяни,
тільки грязь толочуть.

Од дощів в обличчя сині
тільки вітер дує...
Не одна отут свитина
кров'ю запарує...

Розпустило сонце коси
золоті, осінні,
на жилаві ноги босі
лє своє проміння...

Йдуть вони із торбинками,
може, і востаннє...
Обернули серце в камінь
лайдаків знуцання.

Краю їм, кінця не видно...
Злі, голодні, голі...
Провела нужда і злидні
борозни на чолі...

Любі, милі, голі, босі,
Як же вас люблю я!
Вітер гладить їм волосся,
бороди цілує...

. . . . .

Хмарно Альта заблистіла
й міста мури вдалині...
В танці — коні, зброя, й вила,
і шаблів огні, огні...

І Тарас грозою глянув,
став під ним на диби кінь...
Насторожились селяни,
і замовкли козаки...

Що там обрій обгортає,
і синіє, і шумить?..
Понад полем, понад гаєм
гайвороння в синь летить...

«Гей, на бій! — кричить Трясило. —
Хто за мною, поспішай!»
А з-за лісу зашуміло,
й стріпонулася душа...

А з-за лісу рвуться коні,
чорні коні, чорний жах...
Сонце блискає на броні,
на залізних шпичаках...

То не синії тумани,
за конем танцює кінь...
За магнатом і гетьманом
і жовніри й козаки.

Полягли, лягли селяни,
ту й аж он, аж он, аж он...
Не обернеться й не гляне
на Зарему ватажок...

Ой турчанко нещаслива,
про Тараса думать кинь!
Притулилася до гриви,
од острог танцює кинь...

Весь у милі, щулить вуха
і несе, несе, несе...
Враз!.. Удар один і другий,
і земля їй — у лице,

близько, близько, ніби збоку,
мов подушка пухова...
Небо синє і глибоке...
Золота трава...

Ця трава така скромна,
ніби лебедем ячить,
на Зарему непритомну
нахилилась і шумить...

Мчить Зарема похливно
до незнані межі...
А в коня кривава грива,
біля неї він лежить.

Очі в нього туманіють,
дих гарячий і швидкий...
Ноги витягнув і шию,
тільки трусяться боки...

Криком, пострілами тоне,
нахилився панський стяг.
Сунуть лавами селяни,
тільки вила мелькотять.

На Тараса юрби лізуть
перед нього і по нім.
Об шоломи б'є залізо,
та одскакує й дзвенить...

У Тараса збіглись брови
й тіні впали на чоло,
бо його й чужою кров'ю
просочилося сідло.

Що за мить його чекає,
не знайду на те я слів.
Тільки вітер розсікають
блискавицями шаблі...

Все в пилу шумить і тоне...
Простяглась аж он рука,
й горло з ковніром червоним
вирвав дядько у панка...

Потонуло сонце в ґамі,
сонце падає, ой, глянь...
І копитами й ногами
ходить ходором земля.

Альта б'є до ночі з ранку
кров'ю туго в береги...
Утікають ляшки-панки
і гетьманські полки...

Утікає чорна сила,—
хоч і сила в їх руках.
Їх жене Тарас Трясило
блиском радісним клинка.

Тільки й чуть: «Помилуй, брате!
В мене дітоньки, сім'я!..»
За гетьманом і магнатом
крики дальнії дзвенять...

Крики, постріли й копита...
«Швидше в місто... там дочка...»
Й ковнір, золотом залитий,
дико жмакає рука...

Б'є коня він знов і знову,
серце б'ється десь на дні...
Налилися очі кров'ю,
брови зсунув аж на ніс.

Мчить за ворогом голота,
в місто хлинули пани,
та заковані ворота
не зуміли зачинить...

«Пан Єзусе, будь над нами!..»
«Пане, падай і молись!..»
То повстанці за панами
в місто дружно загули...

Граю, граю, мов на рані,
все в крові моє чоло...
Сонце глянуло востаннє
і за гори одплило...

Граю, граю, мов на рані,
лийся, голос мій дзвінкий!..
Мовчки різали селяни,
і з піснями — козаки...

Шелестить і смачно плямка
над зарізнаними тьма...
А магнат замкнувся в замку,
з ним Ягелла і гетьман...

Доки день на мури глянув,
на костьольц, на церкви,
мовчки різали селяни,
і з піснями — козаки.

Знали всі, що йдуть на згубу,
що не дійдуть до мети...
Навалили трупу, трупу,—
ні проїхать, ні пройти...

Хочу бути я бояном,
та всього не зможу сам.
Поможи мені, Комуно,
цю поему дописать...

В крові купає кінь копита,
крізь кров не глянути очам...
«Нам треба зámок захопити! —
Кричить Трясило козакам.—

За мною всі!» Й на древні мури
повстанців хлинули полки...
І знов огонь і криків буря
до нас — прибоєм крізь віки...

«О допомога!.. де ти, де ти?» —
кричить гетьман... А в мури — грім...
Не допоможуть вам мушкети
спинити повінь злидарів...

В кімнаті — гетьман. Він з одчаю
не знає, що й кому сказати.
А там ворота розбивають,
і вікна трусяться й дзвенять.

Упало щось... не чуть ударів...
Замовкли постріли... біжать...
В руці Ягелли синім жалом
мелькнув гадюкою кинджал.

Вона — до гетьмана: «Мій милий,
моя остання любов».
А на порозі вже — Трясило,
йому з клинка стікає кров...

Ягелла гетьману: «Коханий,
з тобою солодко вмирати...»
«Прийми гостей, шановний пане!» —
кричить магнатові Тарас...

«Згадайте, панно, квіти в гаї
і молодого пастуха...»
Магнат шаблюку витягає,
але Трясило не дрима:

«Гей виручай, козацька доля!»
Тарас викресує огонь,
магната в зуби б'є з пістоля
і заспокоює його.

«Це за квітки!» Але Ягеллу
од себе гетьман одштовхнув:
«Ще Україна не згінула!
Я ще рубатись не забуду!»

Махнув шаблюкою Трясило,
але удар не був меткий...
Вони зійшлись... і задзвеніли
між ними радісно клички...

Очима панна смутно бродить
і чомусь губи розтуля...
Вона пантерою заходить,
Тарасу в спину поціля...

Уже кинджал пад головою...
Але Зарема в двері: раз!
І панна скрикнула од болю
і на підлозі простяглась...

«Ну, що, проклятий, не згінула?!
Її для тебе не було!»
Гетьман спіткнувсь і на Ягеллу
упав з розрубаним чолом...

А за вікном гуде і тане...
Трясило виглянув... О, жах!
Куди це козаки й селяни
так перелякано біжать?..

Це що за ними громом грима?..
З огнем і цокотом дзвінким
женуться буряно за ними
поляки й гетьмана полки...

Тарас волосся рве з одчаю
і коридорами біжить,
він до повстанців вибігає,
туди, де блискають ножі...

Але спізнивсь... Уже несила,
уже біді не допомогти...
Іди ж на смерть, о мій Трясило,
мій отамане молодий.

Що буде далі, я не знаю...
Та не здригне моя рука.
Тарас шаблюкою махає
і козаків своїх склика.

Між ними вітер радий, радий,
він випив панської крові...
Там, де ворота, барикади,
а біля них останній бій.

На барикадах трупи — маком...
Прибій одхлинув і затих...
Одбили першу атаку
і спочивають козаки...

Це що мелькнуло, знов і знову?..
О боле, кров мою не пий!
Блищать ікони й хоругови,
до барикад ідуть попи...

Трясило глянув, і одразу
померк очима й замовчав...
Лиш сонця промінь у Тараса
востаннє на чолі заграв...

А ті все йдуть... за ними — зливи:
то все гетьманські полки.
Це вже кінець. Бо в довгогривих
стрілять не можуть козаки...

Ой став Тарас од них окремо,
і на пістоль лягла рука...
І журно глянула Зарема
в холодні очі ватажка...

«Здавайтесь, браття!» — шіп гукає,
такий мордатий і гладкий.
До них хреста він простягає...
І стрепенулись козаки...

Вони встають на рівні ноги
і до Тараса скорбно йдуть...
А він не бачить вже нічого,
бо перед ним єдина путь.

«Чекайте ви! — кричить Трясило. —
Я їм востаннє все скажу!»
І глянув він на чорну силу,
мов пересік якусь межу...

«Гей, козаки, мої кохані,
мої обдурені брати!
Налляли голову дурманом
вам ці ікони та хрести.

За ними пан стоїть проклятий,
хвилини слухної він жде...
А ви, неначе ті телята,
себе порізатъ даєте!..

Їм крові нашої замало,
за них закони, церква й бог!..»
«Мовчи, мовчи! — попи кричали.—
Ми вам прощення даємо!

Тільки безбожника отого
оддайте нам!.. В'яжіть його!»
І стільки смертної тривоги
було в цім крику, що огоні.

в очах Тараса блиснув знову...
І зашумів козацький гнів...
О, скільки ласки і любові
було у криках козаків:

«Ми за тобою, отамане!»,
«Веди нас, батьку!», «Хлопці, в путь!»,
«Покажем ми попам і пану
веселу і криваву путь!»

І враз клинками зазоріло
і закипіло все кругом...
Гей, утікала чорна сила
од козаків бігом, бігом...

Гукає піп: «Прости, Тарасе!»
Та не здержать йому руки,
і він заплутався у рясі,
увесь безвольний і крихкий...

Попи, мов миші,— на паркани,
але по них січе, січе!..
Й вони униз сповзають п'яно,
лиш кров між дошками тече...

І козакі пройшли грозою
велике місто з краю в край...
Ще не було такого бою,
так не рубав іще Тарас...

Він тільки стиснув зуби й брови
і все рубає знов і знов.
Його жупан намокнув кров'ю,
і у чоботях хлюпа кров...

Нарешті руки впали в'яло,
бо вже нікого, де не кинь.
І цілу ніч іще гуляли
і танцювали козакі...

На кобзу грали, в бубни били,
аж в голові у них гуло.
А потім місто запалили,
і небо кров'ю зацвіло...

«На коні всі!» І вже далеко
далеке місто в дзвони б'є...
А в небі місяць, мов лелека,
жупан озорений клює.

А в мене думи гаєм, гаєм,
мов десь на березі ключі...
Пожар все небо обіймає,
й на фоні цім Трясило мчить...

ВІДПОВІДЬ

ВСТУП

Вирує в кожному краю...
Уже пливають грозою тучі...
Шановний пане Маланюче,
ми ще зустрінемось в бою!..
А поки — відповідь свою
я вам пишу на крик жагучий,
на марний крик, до «серцевини
слабої нації», де мла
і в порожнечі вітер лине,
де вже не здібні ні до зла,
ні до добра... Там дух Загину
упав самотній на коліна,
і кров тече з його чола...
бо серцевина та згнила.

I

Була Україна степова,
та дні нечувані настали,
гармати й трактори зорали
їй теплі груди... І в грізні,
у муках голоду й блокади,
коли палали барикади,
через добу червоних зим,
під гул загонів капітала,
розстрілів зойк, і плач, і сміх
«Вперед за Ради!» написала
вона на прапорах своїх...

А ви?.. Що ви тоді робили?..
Кого розп'ять хотіли ви?..
В журбі, у шелесті трави,
чиї незлічені могили
ваш гнів останній і безсилий
лишив на огненних шляхах?..
...Печаль руїн, погромів жах
і плач дітей осиротілих
на кров'ю зрошених полях...

Ви на одрізи, на ножі
хотіли знов її шпурнути,
коли «Чи бути, чи не бути?»
в пожежі встало!.. Нам чужі
ви, світом прокляті, забуті,
ви захлинетесь у отруті,
що нам готуєте... Вже час!
Залізний крок розчавить вас!

В цей час закоханий піїта,
байдужим бути не можу я.
Нехай, мов вибух динаміта,
на спів нового езуїта
лунає відповідь моя!

І сум, і мари про минуле
не обгортали марно нас...
Був тільки гнів старих образ...
І так стискалось серце чуле,
що наче зір од болю гас!..
Та знали ми, що в цьому гулі
іде комуністичний час...
І йшли вперед!.. Ми все забули,
одна мета спаяла нас.

І стали ми, мов шмат із сталі,
в борні незмірено тяжкій...
Бо власні щастя й супокій
під ноги ми давно втоптали...

Ах, Україно, Україно!
Хіба страшні погрози пізні,
коли сини твої залізні
завжди готові до загибшу
в революційному огні
за дні твої, за кращі дні.

Вже далі криця залива,
і димарі ростуть без краю...
Була Вкраїна степова,
але такої вже немає,
і гасло «Моя хата скраю»
ковтнула днів минулих тьма.
Ви добре знаєте, що так,
що ці слова мої правдиві.
Але ви хочете у зливі
огню і «кари» на селян
знов кинуть горя океан?..
Та дні не ті! Зламався істик...
Ви не фашист, а лиш фашистик!
У вас думки і серця стук
для Клемансо і Муссоліні...
Ви тільки трупи жовто-сині,
що впали на холодний брук...
І белькотіння про Європу
в вас недостойне Конотопу.

Ми живемо в Країні Рад,
ми волю видерли із крові...
І може тільки психопат
з'єднати Маркса з Соловйовим

і захлинатися од пін,
що злидарі усіх країн
не хочуть бути гарматним м'ясом,
але мети свідомим класом,
що світить їм із даліни.
Колись пани у вир війни
шпурнули нас, немов в безодні...
А ви, як піп: «Це — гнів господній...» —
нам кричите іще й сьогодні
з роздертої Галичини...

Ви на абстракцію, на бога,
звалить їх хочете вину,
щоб знов дурить... яка ж убога
в вас філософія... і нам
такий вже не підходить крам.
Собі дорожче... брехень гать
ми вже розбили... скиньте маску.
Й за стиль такий простіть, будь ласка,
за ці епітети й слова,
бо ми вчимося торгувать.
Я навіть можу з церобкопу
прислать безплатно вам для гробу
соснових дощок... бо ніде
й ніхто таких вам не знайде,
ніде, ні в кого і ніяк...

А втім, пробачте. Що ж це я
вам буду слать добро народне...
Та ви й в гробу лежать не годні,
і він образиться... Не слід,
вас — просто так. Що, пане? Зблід?..
Уже затіпались коліна
і стали, наче холодець,
безвольні м'язи?.. Заспокойтесь...

це я жартую. Крові мак
ударив в голову і в груди...
Я вас лякати вже не буду...
Ви — перелякані і так.

Це почуття у вас незмінне
ще з тих часів, з тих днів, коли
нам росіяни помогли
прогнать Петлюру з України...
Ті, що прогнали й Смердякова
огнем гармат, і бомб, і слова,
хоч як він, бідний, не хотів,
але не вдержавсь і поплів
в Константинополь... Добрий час,
ми й під водою знайдем вас!

II

Ми живемо як у поході,
готові всі щохвили в путь...
Бо не із Заходу, а з Сходу
вітри історії гудуть...

На те в нас криця і залізо,
щоб вам під їх смертельний спів
не довелося більше різать,
в ім'я Христа, робітників...

Це правда, пане, так і є,
що світ цілий від крові багров...
Та не Христос на фоні заграв,
а постать Леніна встає...

Над Римом виснуть, наче тіні,
знамена чорних перемог...
Ми тут найменпя Муссоліні
своім собакам даємо.

Тим швидше гнів ланці позносить,—
чим дужче тиск його лабет.
Йому вже перебили носа,
а ми — зламаємо хребет.

. . . . .

У кабінеті кардинал,
залитий золотом і кров'ю...
із синіх вуст облудне слово
поволі ронить... О, скандал!
Туди, де даль набої рвали,
вела рабів його рука...
Убога постать кардинала
в нас лиш огиду виклика.

Для вас скарби, любов і вина,
рабами — засіб і мета...
О, скільки спалено невинних
ім'ям химерного Христа!..
Танцюйте швидше ваш канкан,
його скінчить удар багнета!..
Революційному поету
чужий ворожий Ватікан.

У ритмі музики шантани
і тротуари золоті...
...А передмістя в зледі тане,
і ще далеко до мети...
Там діти схудлі, наче квіти,
що вбив мороз увосени...
...А в місті жевжики тендітні
«Війни! — кричать. — Іще війни!..»
Щоб у Туреччини забрати
политі кривцею лани...
О, ми покажем вам «війни»,

ляльки напудрені, прокляті...
Танцюйте швидше ваш канкан,
його скінчить удар багнета.
Революційному поету
чужий ворожий Ватікан.

III

«Як в нації вождя нема,
тоді вожді її — поети»?..
Да... На вождя претендувать
в вас пельки стане...
та селяни
таких поетів не схотять.

Не вам бруднить ім'я Тичини
і називать його рабом...
Лип сльиво кидає кругом
цей світлий геній і людина...
Він зрозумів, відчув наш вік
і не боїться ваших критик...
Жалкий, безумний сибаритик,
ви — тільки пил од його ніг!

Гойдає даль заграви рижі,
і хлюпа кров — землі вино...
Петлюра дні скінчив в Парижі...
Ви ж — не Петлюра й не Махно.
Замив їх рухом океанним,
немов пісок, останній бій...
Не вашій музі, пане мій,
спинити світ новий, багрянний...
Грими, пеан мій огняний,
назустріч панському пеану!

О, вам досадно, знаю я,
що ваші «кривні» десятини
рука могутня селянина
назавжди вдерла в боях...
І вам ніколи не вернути
туди, де верби золоті,
в тиші солодкої отрути
раптових зустріч даль різьбить...

Вони пройшли як сон, як мить...
І марно гнів шматує груди
і горло вам... і так болить
жорстоке серце... Вас прикуто
до мрії марної навіки...
Могила... виправить... каліку.

IV

В залізо знов натхненно лину,
забув я рідную ріллю...
Комуністичну Україну
я так люблю!..
Вона — моя... Мені другої
уже не треба навікі.

. . . . .

Над полем грізний траур бою,
ідуть, хитаються полки...
В диму огонь шумить і тане...
Гори, душе моя, гори!..
Уже над Хіною багряно
шумлять знамена крізь вітри...
В безумі бруду і наруги
нехай до хмар летить мій гнів!..
Я так люблю в країнах других
робітників!

Я так люблю в країнах других
такі ж пориви, як і в нас,
із моря безуму і бруду
в комуністичний час!
О любі, дальні різномовні
у різноколірних морях...
Горять світи у хмар бавовні,
і лине жах...
То — жах того, що звук, щоб люди
віки робили на його, —
тепер йому у брови й груди
огонь!
Крізь крові чад і куль ридання,
що пробивають волі путь,
вже од всесвітнього повстання
пани не утечуть.
Ми пригадаєм наші муки
в забоях душних, на полях,
де марний труд ламав нам руки
й сушив наш мозок... Лишь же, жах,
в обличчя ситим ненажерам,
ти бий огнем в небес озера
й на хмари Лоріган-Коті,
на тонкі нігті в манікюрі,
на дим сигар!.. В моїй груді
така жага, такі там бурі!..
Я вже забув слова пощади...
Палайте ширше, барикади!..
За залпом — залп!.. Нужда тіка...
Холоне ворога рука...
На скроні впав зорі іней...
Це — п'ятий акт, остання ява...
І мертво грузли в синь криваву
холодні гудзики очей...

Так, ми йдемо... Ми прийдем, пане,
у віршах *мойого пеану!*..
«Симфонія мускулатур»¹
вам не такої заспіває...
Ми вам «Посланиє» згадаєм,
коли ви станете під мур...
Ах, перепрошую... Бошжур...
Я перебив солодкі мрії
про ваш масток і поля...
Да... Не повернеться «земля»,
як ваша юність...

Даль шаліє,
все швидше крутиться земля,
біжать світи в краї неznані...
Де батько ваш і matka-пані?..
Гниють, напевно, десь в землі,
черва жере їх, і у млі
холодні кості їх потрухли,
чекають вас... і місце там
вже уготовано і вам.
Надвоє я не розколюся,
не обдурив мене ваш бред.
Ви лиш пір'їнка в бурнім русі,
коли світи біжать вперед...
Ніколи час так не горів
у світлі Місяця і Марса...
Бо очі Леніна і Маркса...
нам протинають тьму віків,
од них огню спіральні кола,
неначе пісня Комсомолу:

«Наш паротяг, вперед лети,
в Комуні будем скоро...

---

¹ М. Рильський. «Сивя далечінь».

Нам більше нікуди іти,
над нами зорі... зорі...
Ми діти тих, хто виступав
в бій на Центральну раду,
хто паротяги залишав
і йшов на барикади».

Так. Не хвилює вапа мова
тих, що зросли в крові, в огні...
В вас одного нема — любові,—
і рими кволі та нудні...
Любов і гнів — двигун прогресу
на економіці повій,
й комуністичні інтереси
нас кличуть, щоб фашистське плесо
повстань розвіяв буревій!
Бо тільки ми у гromі бронь
обернем воду на огонь.

Не вий, не вий на прах Тараса,
проклятий пан!.. Бо він не твій,
його родив народний гнів.
Він є співець нового класу,
що йде тепер в останній бій...
І жив якби Тарас тепер,
він був би членом ВКП.
Пішов би він на бурю буру
так, як і всі, за юний клас...
І не 'дного панка із вас
він сам поставив би до муру...
Він за народ віддав ясні
усі слова, і нерви, й сили...
Він пригадав би вам ті дні,
коли в тюрмі його гноїли!..
А з ним і ми... «Вперед, за Ради!»

гукнув би він... а з ним і маси
(по всіх світах і штурм і марш)...
Він батько наш, і ворог ваш,
він трубадур нового класу,
і спів його нас шле на ката...
Не вий, не вий же, пан проклятий,
над прахом огненним Тараса,
бо той огонь гуде над степом,
його в залізо оберта...
Да, ви б лизали у Мазепи
не тільки п'яти, а й...
Жита шумлять на нашім полі,
нові шляхи, нові міста...
І комунізм — одна мета
горить для нас... Ми чорноброві,
ми розпотрошим кодро ваше!
Пожежі в даль гудуть руді...
О, ми прийдем до вас в огні
і в дорогій Галичині,
в країні змученій і нашій,
ми розпотрошим кодро ваше!

У

Робітники усіх країн,
цей час настане скоро, скоро!..
Тоді наллються кров'ю зорі
і заgrimить останній дзвін...
Ім грізний сон, нам — юна мить...
Затихнуть радісно заводи...
Крок кавалерії й піхоти
Європі в груди буде бить...
О, це не казка, і не міф,
і не легенда Іордана...
Заасфальтовані майдани
під мільйонами чобіт

розтануть воском, і копита
в смолі й крові помчать у даль...
На думку — думка, сталь — на сталь
вгорі над черепом розбитим...
В циліндрі він лежить на розі,
лиш пальці скрючені — до зор...
і ситий ворон у знемозі
над ним вартує і кризь сльози
востаннє криче: НЕВЕРМОР!
Я бачу тіні, руки й лица,
мурашки морем по мені...
Я наче никну на коні,
зі мною — шабля і рушниця,
мов губи сохнуть од снаги,
і серце щось до крику чує...
Нехай юрба кругом вирує
бурунно в мурів береги...
Я бачу тіней легіони...
З усіх країв вони ідуть,
всі замордовані, забиті,
в морях захоплення й побіди
і кроки їх, і голос чуть...
Гримить надземною грозою:
«Урал», «Віват!», і «Слава!», й «Гох!»
Он Маркс хитає бородою —
нового світу Саваоф...
І Гейне тіль з платком на шиї,
ніхто сміятись так не вміє,
як він і Байрон... Волг і Сен
шумлять об'єднані потоки,
злились живих і мертвих кроки,
і в шумі гордому знамен
ідуть Домбровський і Варлен.

ГПУ

I

Не пелюстки зорі-троянди
розвіяв вітер на снігу, —
у тьму, на розпач і на банди
ідуть загони ГПУ.
Ідуть на вітер і багнети...
Вечірній сніг, як смерть, кругом...
І небо зоряним рядном
накрило чорні силуети.
І плач, і крик, мов цілий світ
гримить розривами невпинно...
Це розгулявся, як бандит,
скажений вітер України
і, наче відьма навісна,
чекістам шлях перетина...

1-й г о л о с. Товариші!.. Кругом бандити...
Все менше в нас людей і сил,
щоб боронить червоний тил
і йти вперед у тьму і вітер...
Все дужче вужчають фронти,
навколо зрада і туман...
І вже на півночі Каплан
стріляла в Леніна...

2-й г о л о с. Ех, ти!..
Од слів твоїх на серці шкряба.
Ти не чекіст, а просто баба.
Не треба нам таких розмов,
коли кругом сніги та кров.
Нехай і холод, і вогонь,

розтануть воском, і копита
в смолі й крові помчать у даль...
На думку — думка, сталь — на сталь
вгорі над черепом розбитим...
В циліндрі він лежить на розі,
лиш пальці скрючені — до зор...
і ситий ворон у знемозі
над ним вартує і крізь сльози
востаннє криче: НЕВЕРМОР!
Я бачу тіні, руки й лица,
мурашки морем по мені...
Я наче никну на копі,
зі мною — шабля і рушниця,
мов губи сохнуть од снаги,
і серце щось до крику чує...
Нехай юрба кругом вирує
бурунно в мурів береги...
Я бачу тіней легіони...
З усіх країв вони ідуть,
всі замордовані, забиті,
в морях захоплення й побіди
і кроки їх, і голос чуть...
Гримить надземною грозою:
«Урал», «Віват!», і «Слава!», й «Гох!»
Он Маркс хитає бородою —
нового світу Саваоф...
І Гейне тіль з платком на шиї,
ніхто сміятись так не вміє,
як він і Байрон... Волг і Сен
шумлять об'єднані потоки,
злились живих і мертвих кроки,
і в шумі гордому знамен
ідуть Домбровський і Варлен.

ГПУ

I

Не пелюстки зорі-троянди
розвіяв вітер на снігу,—
у тьму, на розпач і на банди
ідуть загони ГПУ.
Ідуть на вітер і багнети...
Вечірній сніг, як смерть, кругом...
І небо зоряним рядном
накрило чорні силуети.
І плач, і крик, мов цілий світ
гримить розривами невпинно...
Це розгулявся, як бандит,
скажений вітер України
і, наче відьма навісна,
чекістам шлях перетина...

1-й голос. Товариші!.. Кругом бандити...
Все менше в нас людей і сил,
щоб боронить червоний тил
і йти вперед у тьму і вітер...
Все дужче вужчають фронти,
навколо зрада і туман...
І вже на півночі Каплан
стріляла в Леніна...

2-й голос. Ех, ти!..
Од слів твоїх на серці шкряба.
Ти не чекіст, а просто баба.
Не треба нам таких розмов,
коли кругом сніги та кров.
Нехай і холод, і вогонь,

та ми йдемо все вгору, вгору!
Невже боятися кого
синам червоного терору?
Пробили ми до сонця люк
у морі чорному шаблюк!

І що таким печаль, знемога,
коли у них одна мета?
І тільки дзвонять коншта
на чорних вітряних дорогах...

II

В ярку огні і тихі кроки,
а круг огнів бандитів стан.
Сидить, задумався глибоко
їх чорновусий отаман.
В очах кривавиться туман...
В яких згадках і де він бродить?..
А угорі — мільйони ран
на чорнім тілі небозводу.
Десь кінь ірже печально й тошко...
В душі отамана зима...
А в хлопців сало й самогонка
і жодних споминів нема.
Нехай горить і стогне край,—
їх про ідею не питай.
Ідея їхня у спідниці
гладкої кралі молодиці.
За ними йдуть розгул і жах,
розбиті вікна і надії...
І кров побитих червоніє
в сумних Ізраїля дворах...
Де награбоване майно
в тачанках смутно туманів,

бандити сплять уже давно,
лиш вартовий заснуть не сміє.
Уп'явся він у тьму терпку,
сторожко дивиться навколо...
Це що за тіні на снігу
беруть ярок у чорне коло?
Все ближче, ближче... Вартовий
забив тривогу... Буде бій!
О т а м а н. На коні, гей!.. Вперед за мною!
До бою, хлопці! Це — Чека!

І от на конях із ярка
біжать бандити сараною...
Біжать і падають, і знов
рука борні змикає коло...
«За всіх замучених, за кров,
за наше витопане поле,
вперед, вперед, товариші,
беріть живого отамана!»
Й червона кара невблаганна
на лави лавами біжить.
Схилилась ніч і чорні руки
до бою в зорях простягла,
де серце мли востанне стука
і захлинається імла,
де білий вітер по наметах
розносить пісню кулеметів...
Криваву пісню... Поле бою,
мов маком, трупом зацвіло...
Взяли отамана в полон
чекісти дружною юрбою
і прикрутили до коня
міцними й тонкими ремнями.
А на снігу — розривів ями
і кулеметів гризотня.

Копита коней у крові
дзвенять об сніг яркий, іскристий...
О революцій вартові,
чекісти, зоряні чекісти!
Ви знов туди, до димарів,
де все бетонами залито?
І тільки вітер похмурнів,
рида над трупами забитих,
та припада до чорних ран
лицем заплаканим туман...
І в небі місяць білорогий
шука між хмарами дороги.
Чекісти мчать у дзвоні віт,
що голий гай простяг над ними.
І скорбно дивиться бандит
у тьму кривавими очима...
Він уявляє море труп
і крик безжалісний: «Огонь!» —
коли потилиця його
від кулі репне, мов кавун...
Він упаде, його не стане,
замре його останній сміх...
І мозок білий, як сметана,
забризка руки вартових...

Ч е к і с т. За що ти б'єшся, отаман,
за що руйнуєш нам дороги
і рвеш мости?.. Яких оман
щукаєш ти в ці дні тривоги?..
Чому не йдеш, як ми йдемо,
за всіх нужденних до загину?
Нащо ти скинуте ярмо
надіти хочеш селянину,
щоб знов поміщик і куркуль
прийшли сюди у дзвоні куль,

щоб у містах робітника
буржуя стиснула рука...
Невже ніщо у серці твому
не ворухнулося тоді,
коли йшли матері бліді
в сльозах на згарищі погрому
своїх дітей, синів шукать?..

Г о л о с. Та брось його агітувать,
напевне, й сам він з буржуїв,
його лиш куля загітує!

І чорні коні в чорну тьму
летять у ночі океані,
й біжать, мов привиди незнані,
за ними тіні на снігу...
Поволі рідшає туман,
тріпоче крилами смутними.
Мовчить, зігнувся отаман
і тільки блискає очима.
Він у сідлі, мов на ножах.
Цей біг дорогою дзвінкою
його несе на кари жах...
І холод смерті по костях
біжить холодною рікою...
В тумані блиснули огні
далеким холодом погрози...
І вітер крики паровозів
доніс поривом крижаним.
Гадюки рельс, останній міст
і шум околиці міської...
Ось бронепотяг «Комуніст»
верта домів з близького бою,
повзе і дулами гармат
суворо дивиться назад.

Над містом дим, колони хмар,
їх рвуть вітри, мов клоччя вати.
Мовчать церкви, мовчить базар,
і лиш кричать кругом плакати...
Вузькі вулиці, майдани
вітають мовчки отамана...
І от розбив ранкову тьму
будинок сірий ГПУ.

. . . . .
. . . . .

— Злізайте, пане отаман,—
сказав чекіст з уклоном чемним.
Дихнула смерть: привіт, привіт...
пішла в танок у громі брами...
І йде розв'язаний бандит
у двір між голими шаблями.
І кроки траурно гудуть:
остання путь, остання путь.
Спинилось серце, наче мить...
«Простіть, вітри, стежки і гони!..»
Аж ось і камера. Гримить
залізний засув похоронно.

. . . . .
. . . . .

І двері грюкнули за ним,
пеначе кришка домовини.

III

У коридорі вартовий
у тишині карбує кроки.
Години б'ють, як серця бій,
вони такі, як довгі роки...

І ходить, ходить світлоокий
у коридорі вартовий.
Загартувавсь у злиднів горні
незламний цей солдат Чека.
А в двері камери з очка
за ним слідкують очі чорні.
Це отаман. Куточки губ
стягнуло зморшками одчаю.
На мокре чоло чорний чуб
змією тоскною звисає.
Остання мить, остання путь.
Десь двері грюкнули... ідуть...
Лунає тугою терпкою
тих кроків траурний мотив...
І отаман, немов зомлів,
поник покійно головою.
І от у камері вже мрець...
Погаснув зір, зів'яли губи,
і серце холодом розгуби
востаннє стиснуло... Кінець.
Ну і нехай безумний гине,
іде на гній... На те й війна.
Крім голубої України,
є Україна огняна.
На страту йди спокійно, сміло,
впади офірою оман.
Чекісти зроблять своє діло,
будь певний, пане отаман!
Вже смерть на білому папері
і штик гримить в залізні двері...
І одчинились двері враз!..

Ч е к і с т. Збирайсь, отамане, вже час.—
Од ГПУ біжать дроти
на всі кінці, на всі простори;

їх промінь сонця золотить
і по ночах їм світять зорі.
По тих дротах біжать слова,
що близько вже вороже військо...
Сидить чекістський голова,
Фелікс Едмундович Дзержинський.
На чоло впали зморшки гірко,
у працю він неначе вгруз,
мов п'ятикутна вгрузла зірка
йому у шкіряний картуз.
В обличчя ллеться сонця мідь,
над ним росте гора паперів,
і все риплять тривожно двері,
і телефон дзвенить, дзвенить...
Знов по дротах на сотні гон
летять нестримано накази
і не ламаються ні разу...

. . . . .
Летять і падають слова,
немов мої покірні рими,
там, де чекістів голова
сидить з невтомними очима.
Що дума він? Ніхто не знає.
Уперся зір в невидну гать.
Червоні армії біжать,
все дужче ворог насідає.
Ридає сурма у блакить.
Фелікс задумався, не чує.
Весь тил повстаннями гримить,
і змови гадами плазують,
ось-ось дорвуться, доповзуть
і мертво горло обів'ють.
Десть прапор золотаво-синій
підняв куркуль над снігом талим.
Там обірвалися дроти,

туди накази не домчали.
Світи у вітрі, у снігу.

Які важкі ці дні зимові!
Багато праці ГПУ
і крові.
І раптом очі вкриє морок
і руки стануть неживі.
У ньому нам так важко стежити,
кругом мерців і плач і сміх...
Хоч ми й атланти днів нових,
та є всьому кінці і межі.

Але утома лиш на мить:
контрреволюція не спить.
Летить, летить дев'ятий вал:
Колчак, Денікін і Петлюра...
Тепер заглянем у підвал,
на отамана біля муру.
Як він зігнувся і поник,
як піт укрити лице й долоні!
І наближається до скроні
байдуже дуло...

Раптом крик:
«Товариші!.. Скоріш нагору!
До зброї всі! У місті ворог!»
І глухо вдарив у підвал
стрільби страшний дев'ятий вал.
Отаман впав, і смерть у стелю
з розгону вдарила огнем...
А на дверях уже шинелі
й погонів блиск... «Ми йдем, ми йдем!..
Ми звільним всіх, у кого руки
не вкрили чорні мозолі!»
Немов кричать обличчя злі

і кроки ковані по бруку.
Що шаблі блиск — то крик і рана.
Що блиск шабель — троянди ран.
Звільнили білі отамана,
утік од смерті отаман.
Та ні, не втік. Він путь важку
скінчив тоді ж. О струни чулі!
Його метка чекіста куля
десь наздогнала у кутку.
Уже не встане отаман.
Кругом порубані чекісти...
Йй на сніг, задуманий і чистий,
все тихше кров тече із ран
і гусне чорними струмками
біля зруйнованої брами,
де у шоломі, мов живий,
заснув навіки вартовий.
У місті білому бенкети,
розгульний музики мотив,
і в жовтих вікнах силуети
у срібнім дзвоні острогів...
А в передмісті смерті спів,
ніч протинають залпи, крики...
І в морок дивляться так дико
розбиті вікна без огнів...
З броньовиків гармати тупо
горлянки чорні простягли,
і на стовпах самотні трупи
гойдає вітер... Лий же, лий
нужденних кров ти, білий кате!
Вже наближається розплата,
гуде у бурі огневій —
все ближче бій, останній бій...

І от негадано зі мли
непереможною юрбою
у танку радісним набої
над білим містом загули.
Летять огні у чорну муть,
немає тим огням упину...
І марно жерлами хрипкими
гармати відповідь їм шлють.
Цвіте розривами блакить,
над білим містом смерть летить.
І чути крик: «Вперед, на коні!
Добрідень, месники червоні!»
Прийшли мов вилиті з металу,
у них нема ні «я», ні «ти».
І знов розірвані дроти
рука робочого з'єднала.
По тих дротах слова у тьму,
у них журби уже немає,
бо над будинком ГПУ
червоний прапор знову має,
й біля поновлених воріт
вже інший вартовий стоїть.
Вже роки огненні, як дим,
і сніг уже не червоніє.
Немає трупів на стовпах,
у полі жито вільно мріє.
І тільки сниться крові пах
під небом диким і рудим.
Вже інші образи в очах
у днів рихтованні новому.
Та не вернулося додому
багато хлопців і дівчат,
що йшли з зірками на чолі
на смерть за щастя всій землі.
Нам до мети іти не близько.

Умер Ілліч, умер Дзержинський,
багато вмерло... Але ми
усе вперед у морі тьми
несем їх прапор, їх ідеї,
й комуністичною зорею
уже жевріє далина,
така прекрасна і ясна.

1928

ЮНЬ

*Першому рейдові
китайської революції*

I

В однім загоні Гоміндану
був хлопчик, звали його Юнь.
Він теж ішов на бій останній,
на дальні заграви комун.

В крові розбіглися дороги,
в крові хитаються ряди.
Він, як і всі, з хатин убогих,
повитих мороком пужди.

Наморщив Юнь маленьке чоло,
у нього зір — неначе ніж.
А кулі цокають навколо,
зрізають скрізь людей і риж.

Ідуть вони вперед невпинно,
о революцій юна путь!
Ряди впадуть, але на зміну
ряди нові в огні встають.

Розбить північного дракона,
щоб не було ніколи мли,
під вільні прапори Кантона
вони з хатин своїх прийшли.

Хто не повстав, нехай повстане,
несе катам відплати гнів.
Вітають радісно селяни
своїх озброєних братів.

Вперед, вперед, старі і юні!
Хай од пожеж усе руде.
Впав не один од кулі Юня,
і не один іще впаде.

Тихий крок...
Деся гудок.
«Хто іде?»
Степ.
Ніч. Іней.
Тумани.
Юню, гей,
не засни!
«Ми за день
для братів!
Нас веде
гнів!»

Чати скрізь —
тут і там —
подивись,
Юнь не сам,
...не один.
«Ми за день».
Зброї дзвін
і пісень.

Ніч. Іней.
Тумани.
Юню, гей,
не засни!
Шерех ніг,
тихий крок...
Палець ліг
на курок...
Ти не сам,
Юню мій.
Хто це там?
«Стій!»

Хтось — бігом,
Юнь — убік...
В ніч, огонь,
крик!..

III

Гей, гуде чавун,
знову, знов на бій
йде на кулі Юнь
мій.

«Гей, ідем, ідем!
Ми за те і це...»
І горить огнем
молоде лице.

Гул... Огні заграв...
В бурі Юня спів.
Хто йому сказав,
хто його навчив?!

У Юня голос юно грає,
як хороше співає він!
«Ми завтра будемо в Шанхаї,
а за Шанхаєм і Пекін.

Вставай, вставай! Катів — у ями!
Ми проженем із Хіни й тих,
що з броньовими кораблями
прийшли до нас з країн чужих!

Ми всім панам сказали: «Годі!»
Палає небо золоте.
У колі вільному народів
наш край зорею зацвіте.

До бою — зір! На бурі — чола
й серця, любов'ю повні вщерть!
Народе мій, убогий, голий,
за тебе ми йдемо на смерть!..

Гудуть озброєні колони,
горить і кличе нас мета.
Ми од північного дракона
звільняєм села і міста».

IV

Наче у горні,
гули та дзвін.
Армії чорні
шле Чжан Цзо-ліп.
Гули та дзвони,
кроки колон.
За ешелоном
гуде ешелон.

Кроки та криця
там і аж он.
Їх не боїться
вільний Кантон.
Годі! Наспів день.
В руки багнет!
Армії південь
шле все вперед.

Кругом огонь, залізні реви
перетинають волі путь.
Та віра в кожного крицева,
усе вперед кантонці йдуть.

Все далі й далі кроків дзенькіт...
Штик за штиком, за рядом ряд...
О, не ридай, моя старенька,
твій син повернеться назад!

Зорі вдалині,
серце, наче мить.
Лава вся в огні,
в лаві Юнь лежить.
Десь холодний стук,
потім: фі-ю-фі-і-ій!..
В землю — пальці рук,
це летить набій.

За днями дні,
ти їх не ліч.
Усе в огні:
і день, і ніч.

Все далі даль, все ширше межі,
все вище огненна блакить.
Революційної пожежі
вже ворогам не погасить.

Гей, як і нам, зазнать землі цій,
яка важка до волі путь.
І там драконові англійці
і зброю, й золото дають.

Та й там огонь розширить межі!
Летить, години і літа!
Мій Юнь — великої пожежі
маленька іскра золота,

Горять вони. Їх ціле море...
Це тільки їм — земний едем.
Ці іскри світ запалять скоро.
Огонь з'єднається з огнем.

v

І там, і тут
по хатах чуть:
«Кантонці йдуть!
Кантонці йдуть!»

На дзвін комун
за роєм рій.
А з ними Юнь
маленький мій.

І спів і сміх:
«Живем тепер!»
Вітає їх
СРСР.

Я хочу рим,
а в них щоб, гей,
і кроків дзвін,
і батарей...

У слові знов,
о Юню мій,
щоб ти ішов,
немов живий.

Твоя рука
і патронташ...
А ніч дзвінка,
і день, як наш.

Немов живі,
твій голос, сміх...
Слова твої
і пил од ніг.

Твій голос, сміх
і поле... гей!
Огонь вузьких
твоїх очей...

До всього звук
твій зір, як ніж.
Команди крик —
і ти біжиш.

Хай дзвін комун
лунає скрізь!
Живи, мій Юнь,
люби, борись!

Здихає змії...
Катів — на гній!
Твій нарід — мій,
мій нарід — твій.

В одній грозі
і ти, і я.
Народи всі —
одна сім'я.

1927

ВЧИТЕЛЬКА

1

Забута станція і школа,
в снігу тини, в снігу село,
таке завіяне і голе,
неначе мертвого чоло.

Тополі шум і хмари сині,
а там, де церква в самоті,
з вікна холодного Галині
лиш видно галки на хресті,

та промайнуть рипливі сани,
перегукнеться дівтора,
і знов пливе життя мара,
одноманітна і туманна,
і знов, де церква в самоті,
журливі галки на хресті.

А вдалині майданів гули,
і вежі, й димарі до хмар,
там люди йдуть, як на пожар,
Галина місто вже забула.

Сидить над зшитками і мляво
дитячі виправля слова,
мов після тифу, кучерява
її поникла голова.

Кімната темна і маленька,
убогі стіни, мов на сміх,
і над столом портрет Шевченка
в вінку із квітів польових.

Вночі бажань безумних зграї,
у вікна тьми незламна гать...
Тут про електрику не знають,
та і не скоро будуть знать.

А десь гуде, шумить, юрбує...
Галина й зараз ніби чує
і крок, і дзвін, і сміх, і спів
в янтарнім морі ліхтарів...

Вона ім'я чієсь шепоче,
і наче видно їй у сні
там, у юрбі, самотні очі,
в них золоті зіниць огні.

І в тих очах бажань без краю,
і в тих очах туман і муть...
Вони усе чогось шукають,
вони усе на когось ждуть...

Далекі дні, веселі друзі,
огонь полемік і образ...
Його на вечорі у «Плузі»
Галина бачила не раз.

Вона усе чогось хотіла,
але сказати не могла
і познайомитись не сміла...
А потім сніг, туман села,

сільбуд і церква, діти, клас,
у вечори тихенька школа...
І от прийшов буденний час,
як темний гай в снігу навколо...
О, де ви, шумні береги?
Лиш сум і злидні навкруги.

І хмарна даль, і хмарні люди...
А ніч у зорях догорить,
Галину стомлену розбудить
веселий гомін дівтори.

Життя, життя! Чого ти варте?
У темі минають день за днем,
мов білі літери на парті,
чиїмсь напскрябані ножем.

Галина йшла служити добру,
а дні важкі, мов хмарна вовна,
вона і любить дівтору,
та ця любов така неповна!

Над білим маревом бумажки
її голівка золота.
Якби ви знали, як це важко
писати поетові листа!

Л и с т

Поете мій, Володю мрійний!
Ні, я не марю, я не сплю.
Писати хочу офіційно,
а починається на «лю».

У вікна хмар смутні овали.
Вже вечір. Світяться огні.
Згадайте «Плуг», де ви читали
свої поезії сумні.

Ту залу світлу та високу,
у вікна ніч в огнях руду
й сковородинку чорнооку
завжди у першому ряду.

Дівчину ту Галина звали
(тремтять і серце, і рука...),
вона записки вам писала,
а ви не знали, хто така.

Давно-давно... Куди іду я?..
Це ж батьківщина вам, Донбас.
Тепер я тут учителюю
і часто думаю про вас.

Як швидко дні міські промчали!
Село і сум... Та це пусте.
Якби мені ви написали,
моя ви сонце золоте!

В нас є сільбуд (портрети, лави,
маленька сцена...) Дні — як рік.
Бувають іноді вистави
(ламають двері, тісно, крик)...

На все тут час і певні межі,
усіх мов снігом замело.
Нема ні гриму, ні одежі...
Самі ж ви знаєте... село...

Таке сумне і безнадійне!
А може, ні? Скажіть, молю!
Писати хочу офіційно,
а все кінчається на «лю».

Я безпорадна, мов дитина,
я і люблю й боюся вас.
Село *Занесене*, Галина,
Забута станція, Донбас.

Відповідь

Неначе тут... Низенькі хати...
Сніги, сніги... печаль і тьма...
Я хочу радості вам дати,
а в мене радості й нема.

Роздерте серце України,
там, у минулому... бої...
Я пам'ятаю вас, Галино,
як і поезії свої.

Як страшно жить у самоті
такій, як ви, сумній дитині!.
Я пам'ятаю ночі сині
і ваші очі золоті.

Згадайте дні, думки, як зорі,
тоді так весело було!
Слова наївні і бадьорі
і ваші мрії про село...

Є хмарні душі, ті завжди
повиті смутком і журбою.
Вони ідуть в житті як дим,
як тихий човен за водою.

Неначе осінь їхня путь,
журба, журба кругом без краю...
Печально люблять і живуть
і у печалі умирають.

Є душі зоряні, вони
ясні шляхи в житті прослали.
Їх не лякає злиднів жало,
ні царство смутку й тишини.

Ці люблять радісно й живуть,
де б не були, як вільні люди.
Коли ж обірветься їх путь,
ідуть з усмішкою в нікуди.

Ви хмарна дівчина. Про себе
я вже мовчу. І я сумний.
А треба бути таким, як небо,
як огнеокий буревій.

Я вам пишу, і не востанне.
І тут і там, і тут і там
світи встають, кипить змагання..
Невже ж про себе думать нам?!

Ламає тюрм одвічні стіни
рука напружена раба.
Так будьмо ж зоряні, Галино,
як наша зоряна доба!

Нехай навколо чорні зграї
багнети точать... тіні, пріч!
Ще буде радісно, я знаю.
Ваш Володимир, Харків, ніч.

II

Як і завжди, в вікно тополі,
шумить у школі дівтора.
О дні заплакані і голі,
о вечорів сумна пора!

Коли над нами і за нами
чиєсь прокляте помело..
Я так люблю тебе, село,
повите синню і снігами!

А літом пахне лобода,
тремтять зірки на небокраї...
То десь гармонія заграє,
то пісня в полі заріда...

Ти хочеш глянути під вії,
під ними зорі... Ти не сам.
Співають цівні, гай чорніє,
і на калині вже роса.

Життя берем, мов на бігу ми.
Галина мріє... Тишина.
Лиш десь цвіркун... Вона одна.
Чека на відповідь, і думи

їй не дають ніяк заснуть,
вони як довга сніжна путь.
Надворі знов якась пороша.
Далеко десь гудуть міста...

І раз приносить листоноша
Галині жданого листа.
В уяві стали очі карі,
вони зоріють і зовуть...

Од них ясніє дивно путь,
неначе струни на гітарі
перебирає ніжний хтось...
І листування почалось.

Сніги заплакали... Весною
уже запахли дерева.
Немов музикою ясною
в Галини повна голова,

У вікна синь, тополі, хмари
та вітряки у далині.
І стали дні немов пісні,
як перший шум од крил Ікара...

Галина в щасті, наче в зливі,
її слова ясні, дзвінки.
Якби усі були щасливі
золотоокі вчительки!

Уже нема у школі тиші,
в сільбуді вистави частіші.
Прийшла нова якась пора,
і краще вчиться дітвора.

Торкну я струни не мінорні,
хай залуна бадьорий спів!
Блищать на сонці парти чорні
й голівки милі школярів.

В роботі час, як сонце, лине.
Весна, приходь! Та швидше,
І заставляє вчить дітей
«його» поезії Галина.

Усе цвіте, куди не гляне,
усе захоплює її.
І усміхаються селяни
в поважні бороди свої.

І у сільраді й скрізь казали
(цвіти, хвилини веселий крок!..):
— Якби побільше місто слало
до нас таких учительок!

Цілує вітер юні щоки,
бруньки розкрили дерева.
Іде по вулицях весна,
як комсомолка синьоока.

А час летить усе скоріше...
Галина більше не сумна
й листів закоханих не пише
до Володимира вона.

Їй ясно стало, що кохання
не для поета, як для всіх,
і затуманили востаннє
зіниці сльози. Так. Вона,

як і поет. І їй не треба
інтимних хвиль, коли все небо
в крові повстань, і дні — війна...
На те і вчителька вона.

О с т а н н і й л и с т

Здорові будьте, Володимир!
(Сюди до рими: «Воле, дим, ер»...)
Тепер я знаю, що робить,
щоб стать як сонце, як блакить.

Сумніви згинули важкі,
відчула я, що у новому
ті душі зоряні, які
мене так ваблять і чарують.

Бо знаю вже, куди іду я
у днів потоці огнюному.
А сум і розпач — це утома.
І винні в цім не наші дні,

а наші нерви! Мій поете,
нехай побила я штиблети,
нехай я боса і в кімнати
тортурний холод, — злидні кляті

ми перебором, прожежем,
з землі ми зробимо едем.
Хай буде кожний як титан!
Нам треба сили, сили, сили!

Мене селяни полюбили,
і полюбила я селян.
Нехай я вийшла із міщан,
але на них іду війною!

Не одспівали сурми бою,
я не спізналась... Навпаки,
мені так раді бідаки,
бо слово зле «інтелігент», —

тепер на дні нові патент.
Ми йдемо до юного, нового!
І можуть бути в тумані
лиш ті, що в радісному дні

не бачать світлого нічого
й розводять паніку між нас
у цей відповідальний час.
Ми йдем, ми дійдем до мети.

Це так, як двічі два — чотири.
Хай будуть всі залізні, щирі,
як ваші вірші і листи!
Живуть хай сила і краса!

Нема шляхів людині-звіру!
Я в наші дні залізно вірю
і їм молюсь... А гній і леп
нам допоможе змити неп.

Я чула, ви нещодавно
хотіли вбити себе... Вино,
жінки й нечулі цьому винні
та ті, що в латаній свитині

старцюють в місті... Це біда.
Але все пройде, як вода.
Я чула скрізь: і тут, і там,
як люблять вас, як вірять вам.

Нехай же розпачу у вас
не буде! Так говорить клас.
А ви є син його, Володю,
ви ж двадцять літ росли в заводі!

Ах, не писать же вам мені!
Та хай почують «ближні й дальні»,
яка страшна відповідальність
поетом бути у наші дні!

1928—1929

ЗАВОДЯНКА

Далекі хмари — рожі ранку,
де гуркотить, сія Донбас,
де чорнобриву заводянку
в минулім бачив я не раз.
Під місяцем посьольку хати,
платок під хмарами строкатий
і теплі зорі під платком...
Мені це все здається сном,
солодким і неповоротним...
Чорніють заводські ворота,
і в небо пальці димарів
свій димний простягають гнів,
малюючи примарний шлях...
Палають вікна по цехах,
гримить, жаліється залізо,
«кукушка» там по рейках лізе
і тонким голосом кричить
у затуманену блакить.
Там пахне вугілля, і квіти
цвітуть і маряють по садах,
і в вишині Чумацький Шлях
за зорі кличе полетіти,
все оглядіти, все пізнати
і зіркою самому стати
на ночі бархатнім килимі...
О мрії юні, нездійснені!
Я пам'ятаю: в ніч руду
палало небо заводське,
лунала музика в саду,
де познайомився я з нею,
де вперше ім'я взяв її...
Там перші спогади мої,

Ще й досі в серці, наче рана,
солодке ім'я те — Оксана...
Ще й досі пахне рідний дим,
де над озерами тумани,
і палить дотиком своїм
щока смуглява і рум'яна...
Десь пісня котиться дзвінка,
цвіте веселкою тугою...
Завод. За вербами ріка
і шум бондарки за рікою.
Там стільки радості і див...
У клунях золота солома...
Там по кислиці я ходив,
пив молоко у Борівському
в ті дні, як гнали в ніч прокляту
ми чорні банди гетьманату,
коли з торбинками дядьки
до нас ішли із-за ріки,
щоб потонуть у хвилях Лети...
Й блищали холодно багнети,
де ми колись під вітру спів
малими драли горобців.
Давно, давно... Минули дні...
І тільки споминів огні,
що протинають, наче птиці,
вечірнє золото столиці,
мені тепер і плач, і сміх
несуть на крилах голубих.

Була війни сумна пора,
що забира народні сили,
і юрби по селу носили
портрет кривавого царя.
Всі слали ворогу погрози,
стискались кулаки на гнів...

А потім станція і сльози,
пісні і розпач матерів...
Такі бліді були обличчя,
коли дзвінок ударив тричі,
схилився трикольоровий стяг,
прощально крикнув паротяг,
і тихо одійшли вагони
од посмутнілого перону...
Там десь за шумами дерев
гримів гармат голодний рев...
А я, закоханий у очі,
співав про сині чари ночі,
про невідомі дзвони лір,
про дівчини печальний зір,
про шум під місяцем акацій...
Мені тоді було сімнадцять.

Я не вернувся уже назад...
А небо зоряне безкрає...
Цвіте в росі холодний сад,
і десь гармонія ридає,
немов покинута дівчина
когось байдужого гука...
В риданні тім така тоска,
що хочеш плакати безпричинно...
Шумів в росі вечірній сад
моєї зоряної юні...
Ішли старі і зовсім юні
на голоси гармат чугунні,
щоб не вернутися назад.
У громі огненнім доріг
летіли днів скажені коні...
І часто бачив на пероні
я бідних бранників блідих.
Вони були чужі, не наші,

що йшли до нас в огні заграв...
Чого ж так страшно серце рвав
сухий і гострий їхній кашель?..
Чого смертельний кашель цей
гасив війни пожар побідний,
і з їх розширених очей
на мене брат дивився рідний,
що кризь страшний огонь заграв
до мене руки простягав?..
Стогнали,гнулися дороги,
везли гармати все «туди»,
а відтіля — санпоїзди
калік безруких і безногих...
Були в сльозах і у крові
їх жовті лиця воскові,
над ними, наче білі птиці,
схилялись сестри-жалібниці...
А на військових поїздах
хтось вивів крейдою на жах,
на глум і горе безголове,
в спокійній певності бійця:
«Вперед, за Росію, братове,
до переможного кінця!»

Був дощ і осені злий спів,
під вітром облітали рожі,
коли на кліті я злетів
у шахту темну і тривожну.
Немов з хаосу вирвав маг,
що працював до ночі зрання,
води підземної дзюрчання
у світлі кволому квершлаг,
на стінах, наче блиск слюди,
з вуглем вагончиків ряди,
що простяглись у тьму безсонну,

і свист протяглий коногона...
Я став носити шахтюрський чуб
і набакир кашкет дешевий,
у темі ночей покірних губ
жадніше пить огонь вишневий,
очей закоханих блакить...
Став матюкатись і курить.
Далекі далі неозорі
мій бачить посмутнілий зір,
у темі встають пипшинні зорі,
шумить трава донецьких гір,
з піснями десь ідуть дівчата,
сміються клично парубки,
і клен під місяцем лапатий
неначе ловить сміх дзвінкий...
Залито все, мов цвітом білим,
промінням місячним легким,
і верби віти нахилили
над синім дзеркалом ріки.
Гудуть заводи, як жуки,
біжать десь потяги й мостами
grimлять прощально раз у раз...
Там без кінця залізні гами
до неба посила Донбас,
і димарі в моїй уяві
встають, як привиди ласкаві,
на фоні заводських заграв...
Я там любив і працював.
Там квітло щастя золотее
і одцвіло... Хто б думать міг!..
Туди я знов лечу душею
на крилах споминів моїх.
Кричать гудки зорі в обличчя,
і облітає день за днем...
А десь на заході гуде

війна імперіалістична.
Байдужий хтось побитих лічить,
що одійшли за вічну грань...
Все більше сліз і нарікань,
усе суворіші обличчя.
Уже не чуть пісень піхоти,
йдуть мовчки, сумно, як один...
І чудно чуть гітари дзвін
в вечірній час після роботи...
Холодна лють росте, як тінь,
нема веселоців, хотінь,
усе дорожчає, і злидні
упали на халупи бідні,
і дітвори веселий сміх
вже не летить з віконець їх.
Несли нам днів гангрени сні
ганьбу, тортури і поталу,
а бідний люд усе ковтала
й несла до царства тишини
машина бгнена війни.
Здавався сном той час крилатий,
коли на станцію ми йшли
в диханні зоряної мли
веселі поїзди стрічати.
Насіння лускали дівчата,
звучав так повно їхній сміх...
Дивились парубки на них,
і гаснув вечір променистий
над кучерявим гармоністом...
Завмерла станція сумна,
в холодних залах тишина,
лиш поліцаї, як ворони,
крокують важко по перону,
та іноді в бліду блакить
військовий потяг прокричить.

Все ближче йшла грози навала,
й терпіти сили не ставало...
Коли ж мерцям згубили лік,
прийшов сімнадцятий той рік,
прийшов веселою грозою...
Та не замовкли сурми бою,
не висхли сльози матерів...
Синів їх гнали, як раніше,
туди, де даль залізом дише,
а не змовка набоїв спів...
Так день за днем громами гув,
що слала їх війна невпинна.
Тоді уперше я почув,
що єсть на світі Україна,
край боротьби і вічних гроз,
що більше я не малорос.
Прийшла година довгождана,
одкрились старовинні рани,
і нам змагатись треба йти,
за що змагалися діди.
Прийшла година довгождана,
і розітнувся вільний спів.
Тоді ж узнав я, що Оксана
вже в партії більшовиків.
Але закрив її обличчя
угар націоналістичний.
Лиш серце стислося до крику
і заховало муку дику,
що вже не буде, як колись...
Й дороги наші розійшлись:
вона — наліво, я — направо,
і загула гроза кривава.
Так день за днем громами гув,
летів у безвість, кров'ю радий...
І сумно так, що я не був

на тих жовтневих барикадах,
що днів моїх замкнуло путь
в страшне і нерозривне коло,
що я не можу повернуть
своєї юності ніколи.
Я був не тим, що треба краю
було в той час... Тремтить перо...
І сором душу заливає,
як арештантське тавро.
Наш полк одправили на Київ,
туди, де шлях лежав Батіїв,
де квітне міста вічний біг
в Софії дзвонах золотих,
там, де були князівські брами
колись, колись у дні побід,
і огорожені дротами
руїни Золотих воріт
в невпинному міському гулі
нагадують про дні минулі.
Там, де тече старий Славута,
в веселі береги закутий,
і на Хрещатику вночі
цвітуть електрики мечі.

Військовий шум, зима, вокзал...
Тривога тисне серце чуле...
А десь навів гарматні дула
на нас червоний «Арсенал».
Під грізним подихом біди
нас поладнали у ряди,
далекий дзвін ударив тричі,
і стали хмурими обличчя.
Прийшов Петлюра, щось казав,
кудись показував рукою...
Гармати вдарили грозою

над головами наших лав...
Усі у наступ ми пішли,
йшли вулицею голубою,
і вітер гайдамацький шлик
мені все шарпав за спиною
і в люті огненній своїй
мов не пускав мене на бій,
немов кричав мені: «Проклятий,
пащо ти руку зняв на брата?..»

Змагались довго злидарі,
ми кожний камінь брали з бою.
На нас дивилося з журбою
лице скривавлене зорі,
палали хмар багряні рожі,
лежали трупи там і тут,
немов зайшли в страшний ми кут
і вийти відтіля не можем...

Був день чи ранок смутно-білий,
гармати рев свій припинили,
і під огнем багряних жал
упав червоний «Арсенал».

Мовчали бранники похмурі,
їм у очах палала лють...

Та я не знав, що довгі бурі
мене, як тріску, понесуть
крізь днів безумні легіони
у невідоме і жахне,
а потім викинуть мене
на берег радісно-червоний.

Недовго Київ нашим був.
Дніпро набоями загув,
снігами й кригою закутий
розсердився старий Славута,
мов закричав крізь смерті свист:

«Я теж сьогодні комуніст,
однині будьте ви ізгої!»
І ми не витримали бою.
Червоним став од крові лід
і довго нам сміявсь услід,
шматуючи небес іней
смертельним гулом батарей...
Тікали плазом, пішки, верхи,
усі розгублені, сумні...
Там десь у хмарній далині
лишився Київ злотоверхий...
Нам не вернуть уже назад
на гомінкі його панелі.
І плакав не один козак,
ховаючи лице в шинелю,
крізь сніг і вітер, день і ніч
нас батьківщина гнала пріч.
Нам небо слало віщі знаки,
далеко вили десь собаки,
і хтось на сміх або на жаль
тривожив пострілами даль.
Ми йшли кудись за роєм рій,
полк за полком у даль туманну,
і мовчки зорили селяни
на прапор жовто-голубий.
Баби хитали головами,
зимовий вечір гаснув, блід...
Хтось матюкався нам услід,
ховаючися за тинами...
У шумі кроків, дзвоні зброї
я сумно згадував завод
і над свічадом тихих вод
зір заводянки молодої.
Я й досі очі так люблю ці,
що загубив тоді на жах.

Я був пір'їнкою в вітрах
непереможних революцій.
Далекі очі золоті,
їм не забути ніч ту душну...
А що, як зараз очі ті
вже навели мене на мушку,
і в темі, спинивши довгий біг,
я упаду в кривавий сніг?!
Гули вітри, і неба мла
була од зір ще дужче чорна
в ту ніч, як армія Ейхгорна
на допомогу нам прийшла.
Гули вітри, був пізній час,
спадала з неба позолота,
і кроком кованим піхота
гриміла мовчки мимо нас.
І у полків туманній смузі
губився вітру довгий спів.
«Чи завойовники, чи друзі?» —
питали очі козаків.
Але у відповідь зі мли
усе нові частини йшли,
мовчала ніч, і тільки вітер
шумів знаменами сердито.
Ті дні кошмарними були,
був наступ дикий і невпинний...
Так страшно швидко ми пройшли
з полками кайзера Вкраїну.
Я лиш отямився тоді,
як чорноброві, молоді
лежали купами за нами
з розірваними головами,
коли розвіявся туман
в огні ворожої розплати
і почали шомполувати

за землю п̄анськую селян.
Я зрозумів, що тільки з тими,
хто йде за них на смерті спів,
мені шляхами золотими
йти до чудесних берегів.
І глянув на більшовиків
я зовсім іншими очима.
І став чекати я хвилини,
щоб кров'ю змить облуди бред
і за червону Україну
на ката повернуть багнет.
У нашій сотні був хорунжий,
мій приятель. Стрункий і дужий,
він брови мав, пеначе спів,
од запорозьких козаків,
любив атаки і паради,
він не боявсь ні куль, ні ран.
На ньому синій був жупан,
шаблюка, шапка волохата
і оселедець, як гадюка,
звисав кокетливо за вухом.
Він був і ніжний і жорстокий,
ходив завжди спокійним кроком,
був ворогам гроза і кат
і насолода для дівчат.
За те що першим був у бої,
його прозвали Галайдою.
У нього все було як слід,
він од Мазепи вів свій рід
і цим пишавсь. Мов духи мли
з картини Репіна зняли
цього стрункого гайдамаку
і повтікали з переляку.
І раз, коли через кордон
до нас червоний батальйон

прийшов з огнем у час нежданий
рясними лавами із тьми,
коли його розбили ми
і тиша попливла над станом,
північна, зоряна, руда,—
привів шість бранців Галайда.
Вони з померклими очима
стояли мовчки перед нами,
і сумно, сумно з них одні
дививсь на мене... Щось знайоме
було в очах його... Як дзвін,
чомусь хиталось серце моє,
усе пливло переді мною,
і в морі смутному загадок
по тілу мчав солодкий ток.
Чомусь ці очі хвилювали,
ятрили біль забутих ран...
Такі знайомі пліч овали,
дівочі руки й ніжний стан
були у бранця!.. На багнети
холодний промінь тоскно ліг,
але обличчя з-під кашкета
я роздивитися не міг.
І довго бранця тихі очі
мені все снилися тої ночі.
Зоря підводилась із мли,
як їх розстрілювать вели,
блукали зори їх востанне
під вітром ніжного світання,
і сонце тьми прорвало гать,
як почали їх роздягать.
Коли до бранця молодого
дійшла черга, він закричав,
почав пручатися і ноги
усе руками затуляв..

Але йому було несила,—
і перед нами забіліло
незаймане дівоче тіло.
Коли ж лице усе в сльозах
побачив я... одчай і жах
шпурнули в муть мене безгранну...
Я в ній пізнав свою Оксану,
свою любов!.. і, впавши ниць,
під грізним поглядом рушниць
я плакав перед Галайдою,
щоб він лишив її живою,
таку прекрасну й молоду.
Просили хлопці Галайду.
Та кат і зрадник України
був неблаганний і камінний.
Він говорив, і чорні брови
мов налились йому від крові,
став ніс крючком, як у сови:
— Не козаки, а пюні ви!
Нам треба йти до зір крізь почі,—
чи ж може быть таке у нас,
щоб козака дівочі очі
зробили бабою в цей час?!
І ти,— звернувся він до мене,—
спини чуття своє шалене
і те, що вимагає край,
робить мені не заважай! —
І бачу знов я крізь минуле,
як піднялись байдужі дула
і дружно глянули усі
туди, де щастя, де Оксана...
Сіяла мушка, вся в росі,
на карабінці отамана,
мов вимовляючи: кінець...
І я стояв, неначе мрець.

Було як бред, як дивний сон це...
Залп одгримів, упало сонце,
земля хитливо попливла...
І довго, довго тьма була.

А уночі наш полк зняли
наказом радісним: «Повстання!..»
Що будуть першими останні,
що доля сполохи світання
нам посила на місце мли...
Йшли з окупантами бої,
та німці вже були не ті,
і сумно йшли у даль безсонну
їх обеззброєні загони.
Було в ту осінь до загину
з піснями весело іти.
Був Галайда, як і завжди,
за самостійну Україну,
а я, бажаючи відплати,
дививсь на нього, як на ката.
Раз ми у розвідку пішли.
Кров гулко стукала у скроні...
Десь близько вже були червоні,
немов гармати їх зі мли
на нас дивилися... Бідою
знов небо дихало. Ми в тьмі
були, як привиди, німі.
Я мовчки йшов за Галайдою
і лють свою на нього ніс.
А в вишині Чумацький Віз
тремтів над ним і наді мною,
де молоко із зір текло.
Спокійно й тихо все було.
І я з холодною журбою
сказав, неначе проридав:

— Ну, повертайся, Галайда,
ми поговоримо з тобою.—
І постріл сухо пролунав
у світлі зір і шумі трав.
Він захитавсь... І наді мною
лиш ніч озвалася луною...
Як щось бездушне і німе,
він мовчки впав і мовчки вмер.
Я не спинивсь. Було так гидко...
Він був мені по зброї брат.
І довго, поки було видко,
все оглядався я назад.
І довго труп мені рукою
грозив услід... над ним з журбою
стояв, пеначе вартовий,
далекій місяць в тьмі нічній.

Став Галайда такий туманний
і зник у шумі ясенів.
Я вбив його не за Оксану,—
своє минуле в цім я вбив.
Ні каюття в мені, нічого.
Йому лежать, мені іти.
В огні далекої мети
мені прослалася дорога
туди, де йдуть і стар, і юн
крізь ніч до сонячних комун.
Село. Хотів зайти в хатину,
хотів спочити там, та де!..
Тінь одділилася від тину
і закричала: — Хто іде? —
Упало серце з тоскним стуком.
«Свої, свої!» — я крикнув глухо
настрічу смерті в тишину,
і крик той холодом війнув.

Так чудно вулиця знайома,
у вікнах де-не-де огні,
розлита скрізь якась утома...
Й перед обличчям воєнкома
я опинився, як у сні.
Та не було в мені ні ляку,
ні каяття: горів мій зір.
— Я взяв до брану гайдамаку,—
сказав йому мій конвоїр,—
це, мабуть, шпиг. Їх полк десь близько,—
сказав, немов багнетом блиснув,
і став з рушницею в кутку.
Його слова журбу терпку
в мені зняли огнем тривоги,
і сумно глянув я на нього.
— Ні, я не шпиг, не був і зроду
не буду ним. Я лиш козак.
Я лиш добра хотів народу...
та помилився страшно так...
Коли катам сказали: «Годі!» —
мене наш ворог обдурив,
хоч вийшов я з робітників
і зріс на содовім заводі.
Мені здавалося тоді,
що з світлом радісним в груді
я йшов в смертельному бою
за мову рідную мою,
що будуть вільні бідаки,—
але все вийшло навпаки.
Щоб не зробити знов помилки,
прийшов до вас. Козак я й тільки,
прийміть мене до ваших лав.—
І допит воєнком почав.
Я все, я все йому сказав,
я говорив так довго й щиро,

що воєнком мені повірив,
сказав, що буде з мене толк,
і записав до себе в полк.
Ми вийшли з хати. Все пливла
під зорями холодна мла,
зітхали глухо десь гармати,
комусь жалілися вони,
і від пожарів даль строкату
меч громадянської війни,
де небокрай неначе зблід,
протяв од заходу на схід.
Мовчала вулиця знайома,
і хтось неначе малював
суворий профіль воєнкома
на фоні жовтому заграв.
Пройшли бої. Шумить столиця,
вгорі на сонці грає криця,
гудуть у небі літаки,
і блиск далекої ріки
мені лиш сниться, тільки сниться...
Але у снах нема журби,
лечу крізь них, мов крізь тумани...
Біля колодязя баби
говорять журно про Оксану,
і плаче, плаче з них одна
бабуся згорблена, сумна.
Її лице мов у інеї...
Це мати дівчини моєї,
Оксани мати... А кругом
шумить, цвіте моя Україна
і все вперед іде невпинно
крізь будівництва гул і дим
в своїм убранні заводським,
іде крізь вітер і тумани,
така подібна до Оксани.

I

Був колись інсургентом і бардом,
потім став він співати «її»
й пад зеленим сукном біліарду
димні ночі проводить свої...

В почі ті, коли серце клекоче
за бездомних і за жебраків,
він, вином заливаючи очі,
тимчасових коханок любив.

Він любив до ридань, до втоми,
забуваючи справи й сім'ю,
а коли повертався додому,
бив дружину біляву свою.

Діти плакали... хто його знає,
що зробився такий він і чом!?.
І дзвеніли ранкові трамваї
за холодним і синім вікном.

Десь кричали гудки. Від отрути
з головою, неначе чавун,
він на ліжку лягав нероззутий
під ридання гітарових струн.

Довго грав він і плакав... Романси
з горла п'яного хрипко лились,
що живе він неначе у трансі,
що не буде уже як колись.

Про любов, що пішла за водою,
про загублений щастя едем,
що дитиною більше малою
він не гратиметься над Дінцем.

Що поет він останній і первий,
що все слабшає крил його мах.
І лились без кінця, без перерви
п'яні сльози по схудлих щоках.

Снились пліч йому теплі овали,
зору дальнього зраджений дим.
А навколо життя пролітало,
не рахуючись більше із ним.

Поруч нього дружина лежала,
сонний він був хороший, не злий...
і, підвівшись, вона цілувала
на щоках його тіпі од вій.

Притулитись би так, зацілювати,
щоб лилося до серця тепло.
Снав поет... І так страшно дивитись
на лице його жовте було...

Що він хоче? Чого йому мало?
Розказать, пожалітись!? Кому?
Наче серце її відчувало,
що недовго так жити йому.

«Я прощаю тобі, чорнобривий,
доля в нас до могили одна».
І покійно, і навіть з любов'ю
біль од нього приймала вона.

II

Однієї жагучої ночі,
коли зорі липневі цвіли,
коли рухи повільні дівочі
повні млості й бажання були,

коли тіні таємно глибокі
од дерев простягались до ніг
і солодким хвилюючим током
кров буяла в серцях молодих,

коли думать не хочеш про Лету,
все прекрасне, у всьому везе,—
познайомили хлопці поета
з робітницею із ХаПеЗе¹.

Він сказав, що колись був робочим,
що багато в них рідних є тем.
Під червоною хусткою очі
засіяли привітним огнем.

Простягла, наче брату, долоні.
«Я багато вже чула про вас».
І всміхнулися губи червоні,
ніжні губи, без штучних прикрас.

Подивилась так близько в обличчя,
од очей тих спинився мов час...
«Знаю я, ви поет робітничий,
та давно одірвались од нас.

---

¹ Харківський паровозобудівний завод.

Вам незручно?! Ховаєте очі,
що колись часто снились мені?!
Не для того ж були ви робочим,
щоб тепер потопати в багні.

Хто співав: «Революція — мати!» —
і про «неньку» співає в цей час?!
Я давно це хотіла сказати
і, нарешті, побачила вас.

Ваші вірші ранішні хороші,
нас хвилюють, за серце беруть...
Так певже зіпсували вас гроші
і жінки перетнули вам путь,

що не те ви співаєте, друже,
чим живуть наші сонячні дні!?
Ви для нас не чужий, не байдужий,
вас нам жалко!.. Повірте мені.

Не відходьте, мій любий поете,
ми зустрілися не для образ.
Ви од мене тепер не втечете,
не на те познайомили нас».

Він на неї дививсь як безумний,
серце билось, палало лице...
Ах, покинути парк би цей шумний
і ніколи не думать про це...

Полетіть би кудись, як лелека,
щоб не бачить очей цих огні,
тільки б слухать, як зорі далекі
десь пливуть у страшній глибині...

Він пішов би од дівчини радо,
щоб забути і сором, і жах.
Та була невідома влада
в цих звичайних її словах.

В них була і суворова сила,
й тиха ласка, жадана до сліз,
наче це не вона говорила,
а всі ті, з ким він змалку ізріс...

Як прощалися, тихі очі
наче звали до дальніх мет...
Тої ночі, липневої ночі
йшов не п'яний додому поет.

Вдома очі не плакали карі,
не кричав, не гримів він кругом
і міщанських пісень на гітарі
перший раз не співав перед сном.

III

А на ранок сказав він дружині:
Хочу бути я іншим, і от,
щоб не плакали очі ці сині,
я поїду робить на завод.

Ти чекай і не думай нічого.
Як колись з фронтового вогню,
я вернуся з вогню заводського
у червону столицю мою.

. . . . .

Вдалині димарів силуети,
там Лисиче, і потяг, і дим...
Знову верби шумлять над поетом,
і сіяє Дінець перед ним.

Він стоїть, і в уяві безсонно
підіймаються грізні ті дні.
Тут зима пролітала Червона
в безнастаннім гарматнім огні.

Тут стояли колись ешелони —
і повстанці в лахматих шапках
на невидані зоряні гони
пробивали багнетами шлях...

З ними йшов він у гуркоті сталі
на далекі розривів мечі.
Тут колись офіцерів немало
розстріляли вони уночі...

Все пройшло. Одлетіли ті гули,
і на всьому нового печать.
Тільки верби одні про минуле
над Дінцем по старому шумлять...

Грудень 1929

1918 ГОД

Мы отступили вновь. За черною рекою
мы с гневом и тоской опять бредем во мгле.
А там огни, огни, и слышен смех порою,
там торжествует враг на трудовой земле.

И в дальнем звоне шпор, как в звоне похорошном,
как вечер голубой в сиянье бледных зорь,
горит моя слеза о брате угнетенном,
о травах и камнях родных донецких гор.

Приду ли вновь я к ним?.. Ведь будут дни, как ночи,
расплаты час придет, и рухнут города...
И будет крик земли... Зальются кровью очи...
И там, где шум и жизнь, не будет и следа.

И все в тоске замрет... и солнце взор печальный
не бросит на поля сквозь мрак и дымы туч...
И будет старый мир, как факел погребальный,
и хохоты гиен в изгибах темных круч...

И там, где бой пройдет, лишь будут выть шакалы
и рыться в грудах тел холодных и немых...
И в шуме ветра смерть, с походкою усталой,
над павшими в тоске склонит свой смуглый лик.

Рыдай, моя душа!.. Шумящие моторы
уже не понесут сынов земли в лазурь,
как звезды на заре, погаснут семафоры,
и вдаль обломки шпал умчат порывы бурь...

И будем мы идти к победе с красным флагом.
Устану я тогда стрелять, колоть, душить...
Застонут камни гор под нашим гулким шагом,
с протяжным воем зверь в пещеры убежит...

И чужды будут нам молитва и пощада.
Театром будет храм, легендою — престол.
Нам будет стон врага сладчайшею наградой
за то, что бедный люд во мгле веков прошел...

Мы рылись под землей, в тоске скрипя зубами,
мы гибли без числа в сырой глубокой мгле,
мы были как цветы с большими лепестками,
поникшие без дум на тоненьком стебле...

Мы в пыльных фабриках плели, сверлили, ткали,
пока могли дышать, не зная счета дням;
а не хватало сил — в подвалах умирали...
«Работай и молись...» — попы твердили нам.

«Работай и молись»? О жирные гиены...
За крохи со столов бездушных палачей
топили брата вы в волнах кровавой пены,
кичились, слепцы, «культурностью» своей.

Мы гибли без числа, работая на сытых...
Раздоры их бросали нас на смертный бой,
в полях не перечесть могил, давно забытых,
их мать не оросит горячею слезой...

А дали, как всегда, бестрепетно молчали.
Вы ж говорили нам, что божий гнев — война,
а сами правдою бесстыдно торговали, —
и ваша жизнь цвела, как тучная весна.

Но победили мы. Из слов я, как из лилий,
сплетаю свой венок для нашего Вождя...
Целует щеки мне холодный воздух синий,
и поезда бегут, сверкая и гудя...

*м. Смотрич, 1919 г.
Подолья*

ИННА

Разве я не могу творить
и писать стихи по-русски?
Красные кони зари
в глазах моих узких...

Ты когда-то сказала: «Нет!»...
Ты теперь — командир эскадрона.
Мне же вольною песней звенеть
в эти дни, когда дрогнули троны...

1

В тихом городе, холодом вея,
заметает ветер следы...
Расплескалась заря, цепеня...
В тихом городе — я и ты...

На твоих ресницах месяц,
точно в люльке ребенок спит...
Нам в пожарах восстаний вместе
радость Грядущего пить...

2

Броневик, притаившись, ждет...
Правый фланг — под огнем канонады...
Сердце смелое пьяно и радо...
Вперед, вперед!..

Твои теплые серые очи...
Вспоминаем, что было когда-то...
Над забытым поселком рабочим
золотые челны заката...

3

Не весна над родным Донцом,
не лазурный дым над заводом,—
бьет с размаха ветер в лицо
голубым крылом непогоды...

Просеивает сквозь сито вечер
золотую звездную рожь...
От меня ты теперь далече...
Ну так что ж...

4

Свежий дух голубого поля...
То не ты ли пошла вдоль межи?..
Нет, то с тихой улыбкой на воле
месяц в травах лучом ворожит...

Потянуло снова в город,
от сырой, от весенней земли...
Каждый вечер впиваюсь взором
я в его заревающий лик...

5

Разве можно теперь не петь,
если радость — дождем на заводе...
Если радость в каждой избе
на окошках узоры выводит...

Разве можно теперь молчать,
если в каждом сердце — солнце...
С криком радости в серых очах
кто-то встретит меня за околицей...

6

То не матери плач над сыном,
не голодных детишек стоны,—
впередgonку с ветром синим
по степи пробегают звоны...

Под ногою шуршит камыш...
Мы на фронте с тобою снова...
Серебристые косы зимы
заревой просочились кровью...

И так ярко звездочка светит
над любимым, узким лбом...
Не одни мы с тобою на свете
обагрили сердца борьбой...

7

Не пожары вдали озаряли
на знаменах засохшую кровь,—
на озерах былой печали
мы свою схоронили любовь...

Ах, нависли, нависли тучи,
точно гривы вражьих коней.
Нам, сквозь ветер веков идущим,
целовать только крылья огней...

Там, за городом,— шум и крики:
наступает за цепью цепь...

И дрожат и тают снежинки
на твоём побледневшем лице...

В золотом, звенящем закате —
огневые трубы борьбы...

Мы с тобою как будто братья,
разве можно тебя забыть?..

На тебе — шинель с офицера,
в ней такая стройная ты...
Только ветер над городом серым,—
и луну проколол мой штык...

Синий снег... И кругом ни души...
В тихом городе нас только двое...
Отчего ж, отчего же, скажи,
мне так грустно сейчас с тобою?..

Подходили к темным нишам,
озирали холодные стены...
И звенел только ветер по крышам,
разметал снеговую пену...

И тревожно шептали каштаны
нам о том, что теперь не вернется...
И вставало в крови, из тумана,
над панелями смуглое солнце...

Над рабочим кварталом звоны...
Слышны марша глухие взрывы...
Просыпается город бетонный,
просыпается день златогривый...

И опять, и опять эшелоны,
и заря — мертвецом на штыках...
На перронах — знамена, знамена,
тихий осени плач в проводах...

Звон копыт на далеких дорогах,
там, где ветер и желтые листья...
Но сердца не изранит тревога,
но не будем мы богу молиться.

Что нам бури да гроз раскаты!
Нам дорога одна, товарищ!
Полюбил я ветер, как брата,
и снегов голубые пожары...

Вот он, вот он, летит и вьется,
точно дым над далеким заводом,
и стучат перебойно колеса,
и свисток свою песню заводит...

Мой товарищ — веселый эстонец —
говорил о любви, о братстве...
Было тихо в товарном вагоне,
и смотрели молча китайцы...

Разгорались узкие очи,
и светлели желтые лица...
Это было холодной ночью,
с первым снегом и ветром мглистым...

Получил письмо в дороге...
Дорогой и знакомый почерк...
И блеснули, в тоске и тревоге,
твои теплые серые очи...

Что нам бури да гроз раскаты!
Нам дорога одна, товарищ!
Полюбил я ветер, как брата,
и снегов голубые пожары...

12

На коне — военком сероглазый,
так знакомый на фоне пожара...
«Я как будто встречался с вами!..»
И винтовка в руках задрожала...

Золотые запели трубы,
было слышно, как сердце стучало...
Целовал и в глаза, и в губы...
Любят так только с сердцем алым...

Любят так только к бою готовые
за отчизну свою, за свободу,
кто над миром зарницы новые
в буревых зажигает походах...

13

В переулках — ветер и люди,
фонари, да любовь, как всегда...
А за городом гром орудий
разрывает гулкую даль.

Не заря зацвела на востоке,
не пожар расплескался рядом,—
заалели любимые щеки
под моим искрометным взглядом...

И рассвет протянул свои руки
над задумчивым Млечным Путем...
На тебя я гляжу без мук,
под расстрел мы спокойно идем...

И так странна нам белых команда
в тусклом блеске кокард и погон...
А за нами дрожит канонада
и далеких разрывов звон...

Ох ты, снег мой, душистый от крови,
дула ружей да пятна лиц...
Только дрогнули тонкие брови,
под сухое да ржавое «Пли!».

Снова выстрелы жалкою дробью,
звон копытный... и крики: «Даешь!»
Нас спасли... Мы — в сиянии оба,
бьется радостно сердце мое.

14

Ах, шумели нестройно снаряды...
А над морем — огни кораблей...
Ты прошла с партизанским отрядом,
где погоны да кровь на земле...

15

Убегал из палаты влюбленный,
по звенящим ходил площадям,
и над морем, под ветром соленым,
долго слушал, как волны гудят...

Синий ветер и синее море,
по воде золотая рябь,
и, как прежде, осенние зори
перламутровым блеском горят...

Убегали на север вагоны,
терпко били по сердцу звонки...
В небосклон, голубой и бездонный,
все тревожней кричали гудки...

Целый день — звон копыт и стали...
А за городом цепи десанта...
Чьи же руки так нежно вплетали
в гривы коням кровавые банты?..

Напряженно ряды за оградой
обегают глаза мои пьяные:
не мелькнут ли под шапкой лохматую
твои губы насмешливо-странные...

И когда за последним отрядом
проводжали тифозных и раненых,
я с твоим повстречался взглядом,
но какой-то он был затуманенный...

Не заря над далекими шахтами,
не гудков соловьиные звуки,—
покрывал поцелуями жаркими
я твои похудевшие руки...

Нам цветы не бросали с балконов,
только зданий гремящий ряд
проводжал боевые колонны,
и бежали с боков тополя...

Уходили в звенящие дали,
пахла степь полынем и кровью...
И так долго за нами дрожали
золотые вечера брови...

Звезды, звезды, зачем вы далеко?..
Я хотел бы сорвать вас разом,
чтоб любимой в кобур ненароком
вас насыпать дождем алмазным...

17

В синеве потонул бронепоезд,
только где-то колеса стучат...
И как будто опять я в забое
звонкий уголь дроблю сгоряча...

Променил я пахучее поле
на трамвай, на крики гудков —
и стихами про новую долю
расплескался звенящей рекой...

Там, далеко, мой город любимый,
даже в рельсах слышна его дрожь...
И, как волны во время прилива,
шелестит запоздалая рожь...

18

В этом городе наши знамена...
Звучно роты чеканят свой шаг,
заливая багрянцем колонны,
кровь заката горит на штыках...

На трибуне — оратор у знамени.
Как железо, курсантов кольцо!
Тихий вечер на серые камни
уронил голубое лицо...

19

Каждый день мне поет об Инне
под землей голубая кирка...
Мне ль, чьи руки в крови и глине,
затуманит очи тоска?

Всё мне снятся бои в забое
под немолкнувший бремсберга шум...
И как будто опять с тобою
я в цепи, под Полтавой, лежу...

20

Не луны расколосась утроба,
что упала гремя с облаков,—
мы сорвали в дыму Перекопа
золотые забрала веков...

Не чеканят шаги патрулей
золотой вечерний асфальт...
Отзвенели, отцокали пули...
На письме твоём штемпель: «Москва».

*Харьков,
1922 год.*

ПРИМІТКИ

В шостому томі зібрано поеми Володимира Сосюра періоду 1919—1929 років.

ЧЕРВОНА ЗІМА

Подається за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957.

В першодруку поема має посвяту: «Тов. Корякові», українському радянському критику та історику літератури, на працях якого позначились ідеї вульгарного соціологізму.

Лисиче — м. Лисичанськ на Сіверському Дінці. Назва походить від Лисичої Балки. За переказами, на початку XVIII ст. тут стояли зимівники й курені запорожців. Селище Лисича Балка (пізніше Лисиче, потім — Лисичанськ) виникло 1795 р. Це було перше шахтарське поселення на Україні, де 1916 р. працював В. Сосюра.

Третя Рота — селище на Донбасі (тепер — м. Верхнє). Засновано 1721 р. Спершу це був козацький сторожовий пост, що захищав край від татарських наїздів. Згодом, коли козацькі війська було перетворено в гусарські, тут стояла третя рота Бахмутського гусарського полку. Звідси й первісна назва селища — Третя Рота.

Суцєнко — підрядчик, розробляв кар'єри в Лисичанську.

Біла Гора — гора поблизу м. Лисичанська.

Завод невпинно цокочить. — Содовий завод у Третій Роті, де працював юнак В. М. Сосюра. Тепер це Донецький содовий завод ім. Леніна.

...співаєм «Чумака»... — Йдеться про народну пісню «Ой в Києві на риночку...».

...сестра, сумуючи, стоїть. — Рідна сестра поета, Зоя Миколаївна Сосюра.

Рубіжнє, Володине, Кабаньє, Сватове — залізничні станції на Донбасі.

О, де ти, брате мій... — Молодший брат В. Сосюри Олег трагічно загинув на початку 20-х рр.

Широко розляглось з важким гарчанням місто... — В. Сосюра розповідає про м. Одесу, куди він нібито повернувся після закінчення громадянської війни. Тут маємо хронологічні зміщення: насправ-

ді поет був в Одесі під час громадянської війни (кінець 1919 — початок 1920 рр.).

Недавно тут були і греки, і зуави...— Йдеться про англо-французьких інтервентів, що окупували Одесу. До складу окупаційних військ входили грецькі частини та формування зуавів (*зуави* — назва арабських племен в Алжирі).

«1917 РІК»

Подається за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957. Поема має назву «1917 рік». Тим часом зміст поеми, відтворення поетом подій громадянської війни на Україні, свідчить, що твір охоплює значно триваліший період: 1917—1919 рр.

Ой пішли ж ми та до останнього бою! — Ремінісценція з «Інтернаціонала», ідейний вплив і дух якого позначився на всій поемі.

Вийшли на бій ми уранці.— Йдеться про участь ліричного героя в поході червоногвардійців-робітників Донбасу разом з військами Радянської Росії під командуванням В. О. Антонова-Овсієнка проти заколотників генерала Каледіна, який проголосив автономію Донської області (туди входила також південно-східна частина Донбасу) і встановив там режим жорстокого білогвардійського терору.

Скиглили куркулі на місяць червоний контрибуції.— В часи громадянської війни на багатів — капіталістів, торговців, крупних землевласників — накладалась контрибуція (валютою і провіантом). Все це йшло на утримання Червоної Армії.

Попасна — м. Попасна Луганської області, залізничний вузол. *...ешелони лагишів...* — тобто червоних латиських стрільців, які самовіддано боролися за перемогу Жовтневої революції. На Україні латиські стрільці брали участь у боях проти каледінців, денікінців, врангелівців, махновців.

Дончаки — білі офіцери із задонщини, каледінці.

...тремтів нахабний гайдамацький шлик... і полки за Дніпро пішли! — Центральна рада, уклавши з імперіалістичною Німеччиною ганебну Брест-Литовську угоду, в березні 1918 р. разом з німецькими окупантами повернулася в Київ. А вже наприкінці квітня кайзерівці розігнали Центральну раду і поставили при владі маріонетковий «уряд» гетьмана П. Скоропадського. Український народ, очолений партією більшовиків, піднявся на всепародне повстання проти націоналістів і окупантів. Тут йдеться про визвольний похід червоногвардійських частин, загонів і революційних військ Радянської Росії на чолі з В. О. Антоновим-Овсієнком проти гетьманців.

...силу нашу... об германську каску розгрозило.— Внаслідок тим-

часової переваги ворожих сил гетьманців і німецько-кайзерівських окупантів радянські війська змушені були відступити.

НАВКОЛО

Подається за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957. У першодруку поема мала посвяту: «Вас. Еллану», відомому українському радянському письменнику і громадському діячеві Елланському Василю Михайловичу (1894—1925).

Фламаріон Каміл (1842—1925) — французький астроном, автор широко відомих книг з астрономії та романів «Lumen», «Uranis». Його «Популярна астрономія» перекладена багатьма європейськими мовами і відзначена премією Паризької АН. В. Сосюра, говорячи про «Казки Фламаріона», має на увазі саме науково-популярні, певною мірою художні твори французького вченого.

...*Фасон Вера*... — модний у 20-х роках фасон взуття.

Бонжур (франц.) — добрий день.

В твоїх зрамах ще не бродить Осінь... — образний натяк на те, що в Тибеті ще не здійснені революційні перетворення.

Лама (тибетське — найвищий) — буддистський чернець у Тибеті та Монголії.

...*а народ стане червоний*... — тобто трудящі здійснять революцію.

Індів... Ти ще й досі в туманах Британії... — натяк на тодішнє колоніальне становище Індії.

Рабіндрнат Тагор (Тхакур Робіндронатх, 1861—1941) — великий індійський письменник і громадський діяч. Писав мовою бенгалі.

...*де в закинуті топки*... — йдеться про «Зелений клин» — дореволюційні поселення українців на Далекому Сході, що виникли внаслідок переселення корінних мешканців України на Приамур'я: безземельні селяни мандрували сюди в пошуках кращої долі.

«*Білі люди*» — американські та російські купці, вистискувачі.

«*Зоря Колумба*» — іронічний метафоричний вислів. Іронія тут спрямована проти т. з. «нового світу» — світу капіталу.

Зулуси — народність Південно-Африканської Республіки, головним чином провінції Наталь.

«*Орляча Голова*», «*Соколине Око*», «*Слідопит*» — назви персонажів із романів «Піонери», «Слідопит», «Останній з могікан» відомого американського письменника-романтика Фенімора Купера (1789—1851).

Мелініт — бризантна вибухова речовина.

Нова електрична Асканія! — Образ-символ, в якому поет втілює свою поетичну мрію про побудову комуністичного суспільства в нашій країні.

Подається за виданням: Володимир Сосюра. Поезії, т. 1. Х., Державне видавництво України, 1929.

Нових імен і синтезу нового! — Перифраза з циклу П. Тичини «В космічному оркестрі».

Які там етики, які моралі... — лівацьке гасло, яке потрапило в поему В. Сосюри під впливом футуристично-пролеткультівських «теорій» мистецтва.

ОСІННІ ЗОРІ

Подається за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957.

Вступ до поеми («Не піду я з блакитним словом менестрелем співать про «Зіну») свідчить про те, що «Осінні зорі» писались як своєрідна полемічна відповідь В. Сосюри на ущербно-сумні мотиви і настрої зневіри, характерні для поезії М. Хвильового, який у своєму світогляді й творчості збочив на націоналістичні позиції.

...Зарясніли дроздовців погони... — *Дроздовці* — білогвардійці, які діяли на Дону під командою царського генерала Дроздова.

Заводська «кукушка» — невеличкий маневровий паровоз.

...з темношкірих орудій Британії. — Тут і далі йдеться про наступ білогвардійських військ генерала Каледіна, яким постачали зброю англо-французькі імперіалісти.

...Насували та й хмароньки з Криму черепахами з Чорного моря. — Йдеться про наступ контрреволюційних військ Врангеля з Криму в червні 1920 р. Образ черепах виник як асоціація з танками білогвардійців.

...по боках гузи віки на варті стали... — *Гуза* — буквально — задня частина човна, тут — корма фантастичного літального апарата, що лине у майбутнє.

...будуть править ним ллойд-джорджі та керзони... — *Ллойд-Джордж Девід* (1863—1945) — англійський державний діяч, реакціонер, один із авторів Версальського мирного договору 1919 р. та організаторів антирадянської збройної інтервенції. *Д. Н. Керзон* (1859—1925) — міністр закордонних справ Англії в 20-і роки.

...розкинулась Генуя... *там діло йде про РРФСР.* — Згадка про Генуезьку мирну конференцію 1922 р. між капіталістичними країнами і урядом РРФСР, який представляв інтереси всіх радянських республік. Капіталістичні держави намагалися нав'язати Радянському уряду несприйнятні умови. Радянська делегація на Генуезькій конференції виклала затверджену В. І. Леніним декларацію, де вперше було висунуто конкретні умови мирного співіснування держав з різним суспільним устроєм.

Подається за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957.

Версаль — місто у Франції, де знаходилась резиденція французьких королів. В час Паризької комуни 1871 р. Версаль став оплотом реакції. Звідси — «версальці», тобто контрреволюціонери (у В. Сосюрі вигук: «О прокляті версальці!»).

Вандея — провінція у Франції. В кінці XVIII ст. була центром реакційних заколотів роялістів і католиків. Пізніше термін «Вандея» вживався як синонім для позначення вогнищ найконтрреволюційніших сил.

Цвинтар Лашез — кладовище Пер-Лашез, на якому було розстріляно паризьких комунарів.

Мон-Валер'ян — форт біля Парижа, перебував у руках версальців.

Делеклюз Луї-Шарль (1809—1871) — французький революціонер-публіцист, один із керівників Паризької комуни. Загинув на паризьких барикадах.

Домбровський Ярослав (1836—1871) — герой Паризької комуни. Розстріляний версальцями.

...лохи Пале-Роялю... — Пале-Рояль — паризький архітектурний ансамбль XVII ст., в підземеллях якого катували комунарів.

...Ейфелев гостряк... — Ейфелева башта збудована 1889 р., отже, в час розгортання подій твору цієї башти ще не було.

Тьєр Адольф (1797—1877) — президент французької республіки. Виявив виняткову жорстокість під час придушення Паризької комуни.

Барлен Луї-Ежен (1839—1871) — герой Паризької комуни. Розстріляний версальцями.

...мерці Комуни... — йдеться про закатованих версальцями комунарів.

...федератів Мур... — тобто Стіна комунарів на цвинтарі Пер-Лашез, під якою розстрілювали комунарів.

...бо Пруссія пройшла давно за Рубікон... — Йдеться про поразку Франції у франко-пруській війні 1870—1871 рр. і вступ військ окупантів у Францію.

...сумний Наполеон... — В. Сосюра згадує перемоги французької зброї, зокрема того часу, коли французький полководець, згодом імператор Франції Наполеон I, очолював французьку армію, що діяла в Італії проти військ Австрії і т. д.

Шампань — провінція Франції.

Карманьйола — французька революційна пісня, створена парижанами 1792 р. з нагоди падіння королівської влади.

Невже в полоні я?! О Франція кохана! — Поетичний домисел. Події твору відбуваються, як відомо, до народження поета, а сам він у Франції взагалі ніколи не був.

ОКСАНА

Подається за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957.

В першодруку поема має посвяту: «Антонові Дикому на спомин про К. Ч. 28».

Дикий Антон (1900—1936) — український радянський поет, автор збірки поезій «Огонь цвіте» (1927), яку молодому поету допоміг видати В. Сосюра. В. Сосюра тоді приятелював з Диким. На одному з літературних вечорів А. Дикий познайомив поета з В. К. Берзіною, що стала дружиною В. Сосюри.

На спомин про К. Ч. 28. — В м. Харкові на вул. Єпархіальній (стара назва) був гуртожиток Комуніверситету ім. Артема. В цьому гуртожитку в одній кімнаті з А. Диким мешкав студент університету В. Сосюра. В. К. Берзіна гадає, що це була кімната № 28. Очевидно, на спогад про ці студентські роки і писалась поема «Оксана». Характерний розвиток сюжету, присутність ліричного «я» поета засвідчує, що поема певною мірою біографічний твір. Очевидно, десь серед земляків В. Сосюри слід шукати і прототип Оксани — головної героїні твору.

Заплакани степи гуділи і стогнали... — Тут і далі йдеться про події першої імперіалістичної війни.

Камерон — загальна назва наземних шахтних споруд.

Карбідка — карбідна шахтна лампа.

...де громом в царський трон ударив березоль... — Мається на увазі Лютнева буржуазно-демократична революція 1917 р.

Лоскутовка — с. Лоскутовка на Донбасі.

...бо воювать не став германець-більшовик... — Мається на увазі німецька буржуазно-демократична революція в листопаді 1918 р., яка повалила династію Гогенцоллернів.

Брянь — м. Брянськ. Весь X розділ — художня розповідь про наступ денікінців на Москву в 1919 р. та перемогу червоних військ.

Удари під Орлом... — це були перші нищівні удари червоних частин по денікінській армії в жовтні 1919 р.

Хай з заходу летить орел одноголовий... — Одноголовий білий орел — на гербі панської Польщі. В. Сосюра має на увазі загарбницький похід пілсудчиків на Радянську Україну в квітні 1920 р.

Дош Фердінанд (1851—1929) — французький військовий діяч, з квітня 1918 р. — головнокомандуючий арміями Антанти, один з організаторів інтервенції проти Країни Рад та Радянської республіки в Угорщині.

Осовець — містечко в Білорусії.

І армії пішли до брами Перекопа...— Тут і далі в поемі йдеться про перекопсько-чонгарську операцію Червоної Армії під керівництвом М. В. Фрунає, внаслідок якої було визволено Крим від врангелівців. Бої тривали з 7 по 17 листопада 1920 р.

...Надволжя худії руки... — Йдеться про голод у Поволжі 1921 р., що був викликаний неврожаєм і воєнною розрухою.

Жінвідділ — відділи партійних комітетів, які займалися вихованням жінок у дусі соціалізму. Існували з вересня 1919 до січня 1930 р.

...Цвіте над городом Артем...— *Артем* — тут комуніверситет ім. Артема у Харкові.

ВІРА

Подається за виданням: Володимир Сосюра. Поезії, т. 1. Х., Державне видавництво України, 1929.

Кулик Іван Юліанович (псевд. Р. Ролінато, Василь Ролепко; 1897—1941) — український радянський письменник, партійний та громадський діяч, автор поетичних збірок «Мої коломийки», «Одужання», «Зелене серце» та ін.

Овсій — товариш фронтових років В. Сосюри.

Ерзерум — місто у Туреччині.

...жовтий жак і безодні Цусими...— Тут йдеться про Цусімський бій 1905 р. між російським і японським флотами. Ця битва кінчилася поразкою російської ескадри.

...мріяв про Констанцію...— *Констанція* — Констанція Рудзянська, юнацьке кохання В. Сосюри, яке лишило глибокий слід в житті і ліриці поета.

...розстріляний — не розстріляний...— 1918 р. під час окупації України кайзерівськими військами В. Сосюру було арештовано за участь у робітничому повстанні на Донбасі, спрямованому проти зрадницької Центральної ради та німецьких загарбників. Поет врятувався від розстрілу лише завдяки щасливому випадку.

Григор'єв в спину б'є.— Йдеться про антирадянський куркульський заplot у травні 1919 р. на півдні України, який очолив колишній петлюрівський отаман есер Григор'єв.

Старшини ж кажуть нам, що ми за владу Рад.— Тут і далі мовиться про ту демагогічну балаканину, за допомогою якої петлюрівська старшина намагалася обдурити рядових козаків, що почали прозрівати і відмовлялися проливати кров за несправедливе антинародне діло.

О бідні румунешти! І в цей нещасний край нас доля занесла...— в квітні 1919 р. частина петлюрівських військ перейшла кордон і бу-

ла інтернована румунами. Був там і В. Сосюра. (Див. примітки до 1 т.).

Бендери — місто у Молдавії.

Французи — тут — французькі інтервенти.

УНР — Українська Народна Республіка, буржуазна держава, яку намагалися створити на Україні під час громадянської війни українські націоналісти.

...і на Поділлі знов кривавились стени... — Петлюрівці за допомогою Антанти рушили з Румунії в Галичину, добралися до Тернополя. На Поділлі розгорнулися бої з Червоною Армією.

Кам'янець — місто Кам'янець-Подільський.

...слідом брели поляки... — на радянські землі пілсудчики зазіхали ще в 1919 р.

...кубанців ескадрони... — тобто білогвардійські ескадрони Денікіна.

Одеса і шпиталь... — в одеському шпиталі В. Сосюра перебував взимку 1919 року.

Інсургенти — тобто повстанці.

...подивськеє кіно... — подив — політвідділ дивізії.

...упаде з очей проклятая кора... — На початку 1918 р. робітники Донбасу повстали проти Центральної ради й кайзерівських окупантів: у збройних виступах трудящих активну участь брав і В. Сосюра, на той час дружинник содового заводу. Але згодом юнак, обдурений демагогічними гаслами Петлюри, зокрема його базіканням про мир з більшовіками, під час проведеної жовтоблакитниками мобілізації потрапив до петлюрівської армії (грудень 1918 р.). У жовто-блакитних частинах В. Сосюра був простим козаком, санітаром. Незабаром він переконався в антинародній, контрреволюційній суті петлюрівщини і в лютому 1920 р. перейшов на бік червоних.

Ставши червоним бійцем, В. Сосюра до кінця громадянської війни словом і зброєю воював з білополяками, махновцями та ін.

Бо можна все вернуть, хоч і в двадцятім годі... — В. Сосюра остаточно зв'язав свою долю з долею борців за Радянську владу на Україні на початку 1920 р.

Познанській полки тікають до Варшави... — Йдеться про розгром білопольської інтервенції 1920 р.

Memento mori — (лат.) — смертний час.

Повстаньте, всіх країв нужденні злидарі! — Вільний переклад рядка «Ітернаціонала» Єжена Потьє.

Вже бачили огні германці і мадьяри... — поет має на увазі революційні події в Німеччині і Угорщині 1918—1919 рр.

Форналь (польськ.) — батрак, наймит; *увріє* (франц.) — робітник.

На галицьких ланах знов польські погони... — Йдеться про відступ Червоної Армії із Західної України і загарбання її в 1920 р. панською Польщею.

Укрувуз — Українське управління вузами.
Червоні юнаки — курсанти Червоної Армії.

ЗОЛОТИЙ ВЕДМЕДИК

Подається за виданням: Володимир Сосюра. Поезії, т. 1. Х., Державне видавництво України, 1929.

Санта Лючів — неаполітанська пісня.

В. і С. — Володимир Сосюра.

Чингал — кинджал.

Бігун — тут — полюс.

ЗАЛІЗНИЦЯ

Подається, з незначними скороченнями, за виданням: Володимир Сосюра. Поезії, т. 1. Х., Державне видавництво України, 1929.

Індійська гробниця — німецький бойовик, користувався неабияким успіхом.

Венонга — очевидно, Венона, персонаж «Пісні про Гайявагу» Г.-У. Лонгфелло. Від Венони і народився Гайявата.

Батько — Сосюра Микола Володимирович (1870—1915), батько поета. Був креслярем у початковій школі, учителював, працював на шахті.

Щербаків і Лощенко — багатії із Третьої Роти, в яких батрачив юнак В. Сосюра.

...бондарка за тихим Дінцем... — тобто бондарський цех содового заводу в Третій Роті. Там працював В. Сосюра.

Горох Ларка — Горох Ларіон Дмитрович, товариш дитячих років В. Сосюри.

Шорник Митька, Федька — земляки В. Сосюри, товариші юнацьких літ.

Бо германці за огненным газм... — окупаційні німецькі війська; прийшли на Україну в 1918 р.

«Товарищи! Социалистическое отечество в опасности!» — гасло, яке кинула партія, щоб підняти трудящих країни на боротьбу з німецькими окупантами.

Біла Гора — див. прим. до поеми «Червона зима».

Михайленко — куркуль з м. Верхнього.

Дебальцеве — станція на Донбасі, де народився В. М. Сосюра.

Організували повстання проти гетьмана... — Петлюрівці, бачачи, що дні «урядування» гетьмана Скоропадського лічені, що народ його не підтримує і повстає, а в самій Німеччині назріває революція, щоб якимось утриматися, змінили орієнтацію і при підтримці Антант організували виступи «проти гетьмана». Цими підступними заходами

націоналістів був тоді обдурений серед інших і молодий, ще політично незрілий В. Сосюра.

Бахмут (тепер Артемівськ) — місто на Донбасі. Тут жила сім'я К. Рудзянської, з якою поет познайомився 1918 р.

А восени: повстання! — Тобто робітниче повстання восени 1918 р. на Донбасі проти гетьманців.

Ми на тих, хто в кишенях ховає погони. — Маються на увазі петлюрівці, що прикривали свою антинародну діяльність демагогічними гаслами.

...червоної повстанці в тилу. — Всенародне повстання на Україні проти петлюрівців.

Київ в руках повстанців. — Очевидно, йдеться про київське січневе повстання 1918 р.

«Січовики» — тобто «січові стрільці», «усуси» — військові формування Центральної ради і петлюрівської Директорії, що виконували каральні функції. Створені наприкінці 1917 р. і розгромлені Червоною Армією весною 1919 р.

Галичани перейшли до білих... — В листопаді 1918 р. на території Східної Галичини заходами українських буржуазних націоналістів було створено «Західноукраїнську народну республіку» (ЗУНР), маріонеткову державу, яка, встановивши режим жорстокого терору, всіляко намагалася придушити революційний рух. Саме цих галичан має на увазі поет.

...повернув свою прокляту путь. — Див. прим. до поеми «Віра».

Монастир... Деражня... Коржівці — села і селища на Поділлі, тепер Хмельницька область.

Пам'ятаю крики офіцера... — поет згадує про денікінський полон і зв'язані з цим переживання.

Товариш Іванова — медична сестра в одеському шпиталі, де у грудні 1919 р. лежав В. Сосюра.

На Захід ідуть леїони. — Йдеться про визволення Західної України Червоною Армією в 1920 р.

...тепер я, хлопці, більшовик. — В. Сосюра член партії більшовиків в травня 1920 р.

...знак тризуба... — петлюрівський герб.

ІНО — інститути народної освіти, пізніше перетворені в університети.

...в промінні весь Вуцвиконком — тобто будинок у Харкові, де містився Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет.

Ультиматум Керзона — нота міністра закордонних справ Англії Керзона, в якій СРСР голосливо звинувачувався в «антибританській пропаганді» на Сході; ноту було вручено 8 травня 1923 р., в той час, коли міжнародна реакція почала готувати нову інтервенцію проти Країни Рад. Але демонстрації протесту в СРСР та активні дії англійського пролетаріату примусили Керзона згодом відмовитися од висунутих вимог.

РОБФАКІВКА

подається за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957.

Сінобаз — базар у Харкові в 20-і рр.

...площа Рози Люксембург... — площа у Харкові.

...за обрієм бачу велику руїну всього Суцього і великий ремонт... — «великий ремонт» — метафоричний вислів, який слід розуміти як революційні перетворення часу відбудови, початку 20-х рр. Що ж до «великої руїни всього Суцього», то в цьому твердженні, безперечно, відлунують максималістські та лівацько-ригористичні гасла пролеткультівців. В. Сосюра в той час поділяв якоюсь мірою помилки і лівацькі настанови деяких тодішніх літературних законодавців.

ЛЕГЕНДА

подається за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957.

...до серця квітку приколос... — Романтичний сюжет цієї поеми обумовлюється легендою, пов'язаною із гірською квіткою едельвейсом (шовкова косиця). Існує повір'я, що едельвейс приносить щастя закоханим, тому в пошуках чарівної квітки для милої юнаки забираються на неприступні скелі.

ВОНО

подається за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957.

ШАХТБОР

подається за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957.

Штейгер — гірничий майстер.

Читавш «Радіо» за три копійки... — тобто щоденну республіканську газету «Вечернее радио», що виходила в Харкові з 1924 по 1929 р. включно.

СЬОГОДНІ

подається за виданням: Володимир Сосюра. Поезії, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957.

Річка Біла — притока річки Луганки (басейн Сіверського Дінця).

Чалий — земляк В. Сосюри.

...і весною обдурили нас. — Йдеться про демагогічні гасла петлюрівців.

СІЛЬКОР

подається за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957.

Малинівський Григорій — сількор газети «Червоний Миколаїв» із села Димівки, забитий куркулями. Зграя куркулів і переродженців, що узурпували владу на селі, була викрита ним на сторінках преси. Саме за це вороги жорстоко помстилися на Г. Малинівському.

Попандонупло — аферист і злочинець, що випадково став головою комнезаму в Димівці, права рука куркулів, один із організаторів розправи над Малинівським.

Андрій — рідний брат Григорія Малинівського. Підмовлений куркулями, він і вчинив злочин: 22 травня 1924 р. вбив брата-сількора з одріза, який йому вручили куркулі, а згодом пішов у Миколаїв і сам розповів про це прокуророві.

...*пролетарський суд.*— Вбивство Григорія Малинівського викликало так званий «Димівський судовий процес» (відомий ще під назвою Миколаївський процес) у жовтні 1924 р.

ХЛОНЯ

Подасться за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957.

Артьомівець — студент комуніверситету ім. Артема у Харкові.

Артем (Сергєєв Федір Андрійович, 1883—1921) — радянський партійний і державний діяч.

ТАРАС ТРЯСИЛО

Подасться за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957.

Тарас Трясило — Тарас Федорович (р. н. і см. нев.). Гетьман нерестрованих козаків. Керував селянсько-козацьким повстанням проти шляхетської Польщі (1630 р.). Очолені ним козаки разом з російським військом брали участь у війні проти Польщі (1632—1634). 1636 р. приїздив до Москви з клопотанням про перехід частини українських козаків на службу до Росії. Подальша доля Т. Федоровича невідома.

Гайдук — тут панський слуга.

Ахмет — тобто кримський татарин.

Байрам — релігійне свято у мусульман.

Ханим (турецьк.) — дівчина, господиня.

Соїм (сейм) (польськ.) — центральний станово-представницький орган у феодальній Польщі.

Курінний — виборна особа військового підрозділу (куреня) у запорожців; керував куренем.

Клейноди — військові знаки та атрибути влади запорозького козацтва (корогва, тобто прапор, бунчук, булава та її різновиди — пірнач та палиця).

Очаків — в XVI ст. турецька фортеця на березі Дніпровського лиману. Тут стояла залога, яка чатувала на козаків, щоб вони не вийшли з Дніпра в море. Тепер Очаків — місто Миколаївської області.

Царгород — давня назва м. Константинополя, нинішнього Стамбула. *Зв'язані попи* і т. д. — такий поворот сюжету не відповідає історичній правді. Козацька голота розправлялася в часи повстання з заможною старшиною.

Альта — річка на Переяславщині, притока Трубежа, який впадає в Дніпро.

Трясило мчить... — Тарас Трясило після того, як козацька старшина вирішила припинити боротьбу і уклала з С. Конецпольським т. з. «Переяславську угоду», разом з частиною козаків вирушив на Запорозжжя.

ВІДПОВІДЬ

Подається за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957.

В першодруку поема має епіграфи:

«Мы на горе всем буржуам
Мировой пожар раздуем...» та

«В царях нашли свою опіку і рідну,
В буржуазії власний спокій, лень і сон,
Це ж ви Республіку пошили у брехню
І безоглядно повтікали за кордон».

Перший епіграф взято з поеми О. Блока «Дванадцять», другий — з десятого вірша П. Тичини циклу «В космічному оркестрі».

Маланюк Євген (1897—1969) — український націоналістичний поет, під час громадянської війни на Україні — активний учасник націоналістичної контрреволюції. Емігрував у США, там і помер. Виступав із злобними антирадянськими статтями. Поема В. Сосюри є відповіддю радянського поета на писанину націоналіста.

Клемансо Жорж-Бенжамен (1841—1929) — французький політичний і державний діяч, 1917—1920 рр. прем'єр-міністр, один із організаторів антирадянської інтервенції.

Соловйов С. М. (1820—1879) — російський буржуазний історик, виступав з великодержавницьких позицій.

Церобкоп — торговельна організація, магазин (центральный робітничий кооператив).

Смердяков — персонаж роману Ф. Достоевського «Брати Карамазови», тишове уособлення підступності, лицемірства, злочинної закланності.

«Як в нації вождя нема, тоді вожді її — поети»... — рядки із націоналістичного вірша Є. Маланюка.

Лоріган-Коті — назва дорогих французьких духів.

«Посланиє». — Маються на увазі націоналістичні профашистські твори Є. Маланюка.

«Наш паротяз, вперед леги...» і т. д. — популярна комсомольська пісня 20-х рр., складена робітниками Київських залізничних майстерень.

Тарас — Т. Г. Шевченко.

Мазепа І. С. (1644—1709) — гетьман Лівобережної України, зрадник українського народу.

...*легенда Йордана*... — *Йордан* (Йордан) — річка в Палестині, впадає в Мертве море. З Йорданом пов'язано багато християнських легенд, зокрема легенда про хрещення в ній Христа.

Невермор! (англ. never more!) — ніколи більше! У В. Сосюри, безперечно, образ виник за асоціацією із віршем Едгара По «Вороги». де повторюється вигук «ніколи!» (невермор!).

Саваоф — одна із біблійних назв бога.

ГПУ

Подається за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957.

Каплан Фані — права есерка-терористка, яка пострілом з револьвера 30 серпня 1918 р. поранила В. І. Леніна.

...*сини червоного терору*. — Тобто чекісти, ті, хто на терор білогвардійців («білий терор») відповідали збройною боротьбою, захистом революційних завоювань — «червоним терором». В. І. Ленін писав: «Принципально ми ніколи не відмовлялися і не можемо відмовлятися від терору. Це — одна з воєнних дій, яка може бути цілком придатна і навіть необхідна в певний момент бою, при певному стані війська і при певних умовах» (В. І. Ленін. Твори, т. 5. К., Держполітвидав, 1948, стор. 7).

...*в сумних Ізраїля дворах* — дворах єврейського населення.

Весь тил повстаннями гримить... — Йдеться про куркульсько-есерівські заколоти.

Атланти — в грецькій міфології велетні, які, за наказом верховного небожителя, тримали на собі склепіння неба.

ЮНЬ

Подається за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957.

Першому рейдові китайської революції. — Мається на увазі славетний похід китайської національно-революційної армії (1924—

1927), яка розгромила війська мілітаристів і визволила Південний та Центральний Китай.

Гоміндан — Китайська антифеодальна і антиімперіалістична партія, заснована 1912 р. Сун Ят-сенем. В 1924—1927 рр., тобто в період, що лежить в основі фабули «Юнь», Гоміндан співробітничав з Компартією Китаю і в союзі з нею провадив антиімперіалістичну і національно-визвольну боротьбу. З 1927 р.— реакційна буржуазна партія.

Кантон — давня назва м. Гуанчжоу. Оплот Китайської революції.

Хіна — тобто Китай.

Чжан Цзо-лін (1876—1928) — китайський мілітарист, верховод мукденської кліки, тісно зв'язаної з японськими імперіалістами.

Кантонці йдуть! — тобто революційні війська Китаю.

Розб'ють північного дракона... — тобто розбити контрреволюційні сили на півночі Китаю.

ВЧИТЕЛЬКА

Подається за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957.

«Плуг» — літературна організація 20-х рр.

Сковородинка — студентка робітфаку при Харківському ІНО, який носив ім'я Г. С. Сковороди.

Едем — за біблійною легендою, райська країна-сад.

ЗАВОДЯНКА

Подається за виданням: Володимир Сосюра. Твори в трьох томах, т. 1. К., Держлітвидав України, 1957.

Борівське — село за Дінцем, на батьківщині поета.

Банди гетьманату — націоналістичні загони гетьмана П. Скоропадського (1918 р.).

Квершлаг (нім.) — горизонтальна гірнична виробка, що проходить пустими породами під кутом до площини залягання родовищ і не має безпосереднього виходу на поверхню землі.

Я був не тим... — Див. прим. до поеми «Віра».

Червоний «Арсенал» — київський завод «Арсенал», робітники якого були активними учасниками революційних подій. Тут мається на увазі Київське січневе збройне повстання 1918 р., жорстоко придушене Центральною радою.

...а потім викинує мене на берег радісно-червоний... — В. Сосюра говорить про свій прихід до лав Червоної Армії.

Не довго Київ нашим був. — Під керівництвом більшовицького революційного 16(29) січня 1918 р. почалося збройне повстання робітників

Києва проти петлюрівців. 22 січня (4 лютого) Центральній раді вдалося розгромити «Арсенал». А 26 січня (8 лютого) радянські війська, очолювані Ю. Коцюбинським, вже визволили Київ від націоналістів.

Ейхгорн — фельдмаршал, командуючий німецькими окупаційними військами на Україні в 1918 р.

Мааена — див. прим. до поеми «Відповідь».

Шумить столиця — тобто столиця УРСР, тоді — м. Харків.

ПОЕТ

Подасться за збіркою: *Володимир Сосюра. Серце. Поезії. X., 1931.*

Гірчак Б. — у 30-і роки був відповідальним працівником ЦК КП(б)У.

Дружина — тут перша дружина В. Сосюри — В. К. Берзіна.

Зима червона — зима 1918—1919 рр.

З ранніх поем

«1918 ГОД»

Подасться за рукописом (верстка набору з правкою В. М. Сосюри).

И будем мы идти к победе с красным флагом. — Ця деталь, як і весь сюжет твору, свідчить, що в поемі В. Сосюра зображує свою участь в антибілогвардійському (протикаледінському) повстанні робітників на Донбасі 1918 р.

Венок для нашего Вождя. — В. М. Сосюра має на увазі В. І. Леніна. Свідчення цьому — весь революційний зміст поеми, а також перша публікація великого уривка з цього твору («Красная звезда», 18 серпня 1920 р.).

Надрукований в «Красной звезде» текст має посвяту «Посвящение товарищу Ленину». Це найраніша згадка про В. І. Леніна в поезії В. Сосюри.

ИННА

Подасться за виданням: *Владимир Сосюра. Родине. К., Гослитиздат Украины, 1950.*

Бремсберг — похила гірнича виробка.

...в дыму Перекопа. — Йдеться про розгром Червоною гвардією врангелівських військ під Перекопом 1920 р.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

В. Сосюра. <i>1922 р.</i>	96— 97
В. Сосюра. <i>1925 р.</i>	96— 97
Дружній шарж Олександра Довженка на В. Сосюру . . .	128—129
Обкладинка окремого видання поеми «Заводянка». <i>1930 р.</i> .	128—129

З М І С Т

Поєми (1919—1929)

Червона зима	7
1917 рік	12
Навколо	18
В віках	25
Осінні зорі	30
1871 рік	35
Оксана	43
Віра	56
Золотий ведмедик	68
Залізниця. <i>Епопея</i>	73
Робфаківка	108
Легенда	111
Воно	117
Шахтгор	121
Сьогодні	128
Сількор	133
Хлоня	138
Тарас Трясило. <i>Роман</i>	142
Відповідь	198
ГПУ	211
Юнь	223
Вчителька	230
Заводянка	241
Поет	259

Із ранніх поєм

1918 год	265
Инна	267
<i>Примітки</i>	277
<i>Список ілюстрацій</i>	293

Владимир Николаевич Сосюра
СОЧИНЕНИЯ, т. 6
(На украинском и русском языках)

Видавництво „Дніпро“,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор Л. С. Малахова
Художник І. П. Хотінок
Художній редактор С. П. Савицький
Технічний редактор Г. Г. Підгурський
Коректори Л. С. Каткова, О. С. Назаренко

Виготовлено на Київській книжковій фабриці
Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР,
Київ, вул. Воровського, 24.

БФ 26125. Здано на виробництво 10. XI 1970 р.
Підписано до друку 29. IV 1971 р. Папір № 1.
Формат $70 \times 108\frac{1}{32}$. Фізичн. друк. арк. 9,25.
Умовн. друк. арк. $12,95+2$ вкл. Обліково-
видавн. арк. 12,282. Ціна 1 крб. 77 коп.
Замовл. № 1385. Тираж 8000.

У2
С66

7 — 4 — 3
Інф. лист-69м

1888

